سہ ماہی

سرائیکی

بہاولپور

سِلور جوبلی نمبر

جنوری تا مارچ ۱۹۹۰

ہݨ تھی فریدا شاد وَل ... جھاں کُوں نہ کر یاد وَل
جھوکاں تھیسن آباد وَل ایہا نیں نہ وہسی ہک منڑی

فی پرچہ ڈہ روپے
سالانہ پنجاہ روپے

بیاد : سید نذیر علی شاہ مرحوم

ترجمان سرائیکی ادبی مجلس

جلد نمبر ۲	ماہ جنوری، فروری، مارچ	شمارہ نمبر ۳

نگران ———— نصر اللہ خاں ناصر (اعزازی)

مدیر ———— سید دین محمد شاہ

———— نواز کاوش (اعزازی)

مینیجر سرکولیشن ———— اجمل ملک (اعزازی)

قیمت فی پرچہ ڈاہ ۱۰ روپے ، سالانہ پنجھاہ ۵۰ روپے

رابطہ دفتر "سرائیکی" جھوک سرائیکی بہاولپور

Scanned with CamScanner

سُوْرَةُ الْاَنْعَام

Praise be to Allah, Who created the heavens and the earth, and made darkness and light. Yet these who disblieve, set up equals to their Lord.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَالنُّوْرَ ثُمَّ الَّذِیْنَ کَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُوْنَ ۵

ترجمہ:- سب تعریف اللہ تعالیٰ دے واسطے ہے۔ جیں پیدا کیتا آسماناں کوں تے زمین کوں، اتے پیدا کیتا اندھارا تے سوجھلا۔ ول او لوک کفر کریندن رب تعالیٰ نال (بیاں کوں) برابر سمجھدے۔

He it is Who created you from clay, then He decreed a term. and there is a Term named with Him; still you doubt.

ھُوَ الَّذِیْ خَلَقَکُمْ مِّنْ طِیْنٍ ثُمَّ قَضٰۤی اَجَلًا وَاَجَلٌ مُّسَمًّی عِنْدَہٗ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ ۵

ترجمہ:- اوہو اے جیں تُساکوں مٹی کنوں پیدا کیتا، مقرر کیتی اجل۔ اتے ہک اجل مقرر کیتی ہوئی ہے۔ نزدیک اوندے (یعنی قیامت) ول وی تُساں شک وچ ہو۔

And He is Allah in the heavens and in the earth. He knows your secret (thoughts) and your open (words), and He knows what you earn.

وَھُوَ اللّٰهُ فِی السَّمٰوٰتِ وَفِی الْاَرْضِ یَعْلَمُ سِرَّکُمْ وَجَهْرَکُمْ وَیَعْلَمُ مَا تَکْسِبُوْنَ ۵

ترجمہ:- اتے اوہو اے اللہ تعالیٰ آسماناں وچ اتے زمین وچ، جاݨن والا ہے ہک تے بولݨ تے پکار تے بولݨ تہاڈا جاݨن والا ہے جو کمائی (عمل) تُساں کمریندے وے۔

سلور جوبلی

تندیر

طابع و ناشر:۔ سید دین محمد شاہ، مطبوعہ: جینز پرنٹنگ پریس بہاولپور، مقام اشاعت:۔ جھوک سرائیکی

مدیر: سید دین محمد شاہ
سہ ماہی سرائیکی، بہاولپور

اداریہ

ہم جس اعصاب شکن سیاسی، سماجی اور معاشی دور سے گزر رہے ہیں معاشرے کا ہر فرد اسے بخوبی محسوس کر رہا ہے۔ آج کس کو فرصت ہے کہ دوسرے کی مجبوریاں سمجھے اور دکھ بانٹے۔ مگر ان مساعد حالات میں زندگی کو پُر لطف، پُر امید اور کارآمد بنانے کے لیئے سرائیکی ادبی مجلس تفریحی، ادبی، ثقافتی تقریبات منعقد کر کے عوام میں بالخصوص نئی پود میں ملک کے نظریاتی تحفظ کا احساس اور خود اعتمادی پیدا کرنے کے لیئے کوشاں ہے۔

ہمارا یہ مجلہ سرائیکی وسیب کی امنگوں کا ترجمان ہے۔ یہ رسالہ بہترین کتاب ہے۔ ہماری کوشش ہے کہ اس میں حالات اور ماحول کے مطابق عام قاری کی دلچسپی کا سامان بھی ہو اور نئی ایم اے جماعت کے طلباء و طالبات کے لیئے علمی مواد بھی۔ ایک کتاب کے مقابلے میں اس کی یہ خوبی کیا کم ہے کہ اس کی ترتیب و تزئین میں سب شریک ہو سکتے ہیں۔ یہ ایک کتاب کے مقابلے میں قارئین کی زیادہ تعداد کے زیر نظر رہتا ہے۔ بار بار پڑھا جاتا ہے اور آسانی سے ذاتی جیب ہو سکتا ہے۔ قیمت بھی اسی لیئے کم رکھی گئی ہے تاکہ اس کا حلقہ گردش وسیع ہو۔ اس کی دسترس میں کشادگی کے لیئے ہم وزارت اطلاعات و ثقافت حکومت پنجاب کے احسان مند ہیں جہاں سے ہمیں سب سبسڈی میسر ہے۔

بحمد اللہ! ہمارے ہاں ایک کشادہ قطعہ زمین ہے۔ جہاں ہمارا دفتر قائم ہے۔ "جھوک سرائیکی" محض ایک دفتر ہی نہیں۔ کہ جہاں سرائیکی

ادبی مجلس اپنے روزمرہ کے معمول اور اپنے اجلاس منعقد کرتی ہے بلکہ یہ ادب و ثقافت کا مرکز ہے۔ یہاں سرائیکی زبان کو وسعت دینے سرائیکی دانوں کے احساسات کو جھنجھوڑنے اور ادب کے نئے افق کی تلاش کا کام جاری ہے۔ یہاں آپ کو دردمندوں کی ایک آباد بستی نظر آئے گی۔ یہاں ایک سکالر کے لئے جامعہ اور ایک مجنوں کے لئے دشت و صحرا کے نظارے ہیں۔ یہی تو ہے خواجہ فریدؒ کی روہی.... تھل مارو کا پینڈا، ایک پنل کا کیچ مکران۔ مگر یہاں حسرتیں نہیں، خوشیاں اور جذبات پروان چڑھتے ہیں۔ ہمیں یقین ہے کہ ادب و ثقافت کی دنیا کے بچھڑے ساتھی ایک دوسرے کو تلاش کرتے ہوئے ہمارے اس عرفانی میدان میں آن ملیں گے۔ سب علاقائی زبانوں کا وفاق پرحق ہے۔ سرائیکی کا بھی ہے مگر حق کے حصول کیلئے

نہ ہم لسانیت کی دھول اڑاتے ہیں۔ نہ تعصب کے کانٹے بکھیرتے ہیں۔ سرائیکی ادبی مجلس کا دفتر ملی و قومی مفادات کے پاسبانوں کا ڈیرہ ہے۔ کسی شام آپ تشریف لائیں نا۔

بار۔ شالا خوش پیا وسیں

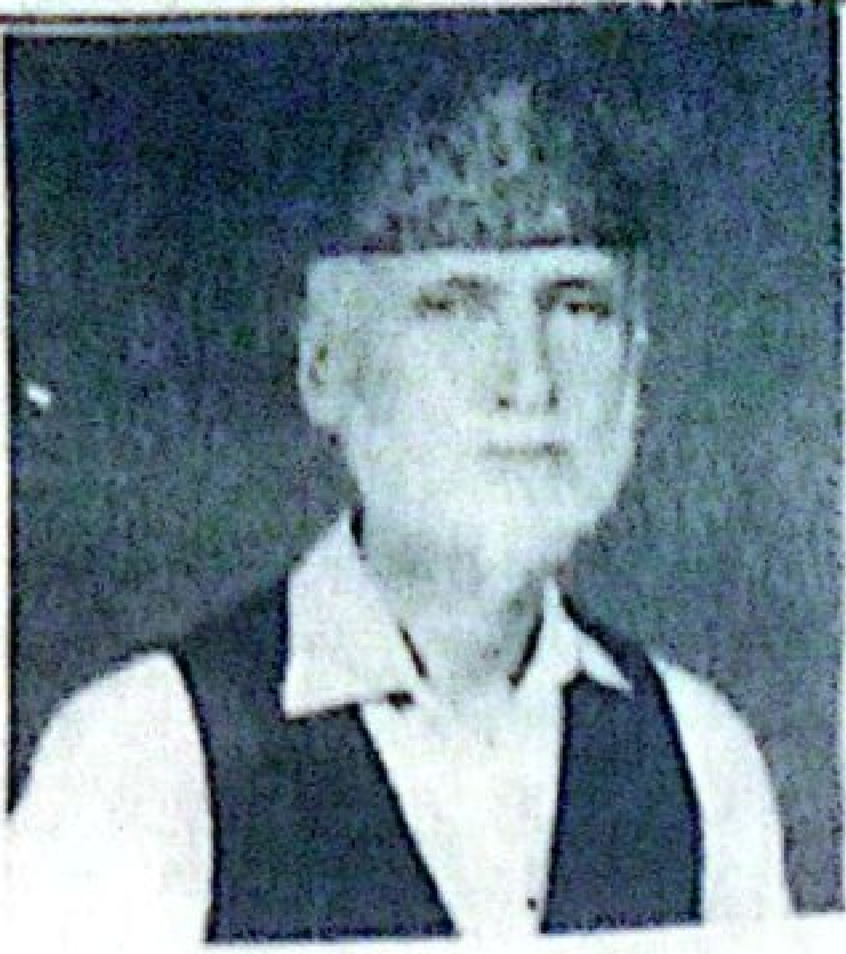
گالھ مہاڑ

اداریہ وقت دے تقاضے دے مطابق احساسات دا ترجمان تے مقصد دی تکمیل دا ذریعہ ہوندے۔ اینداانحصار ضرورت تے ہے۔ "گالھ مہاڑ" دی اساڈا اداریہ ہے۔ جیہڑا سماج وچ لکھیا ویندے۔ اساں بے ذرے بے پرے ہیں۔ اساں آپݨیں جذبات دے بیان کیتے اردو، کتھائیں انگریزی دا سہارا گھندے ہیں۔ اپݨیں حقوق حاصل کرݨ دی جد وجہد کہیں جنگ کنوں کم نی ہوندی۔ تے جنگ وچ سب کجھ جائز ہوندے۔

اساں اپݨیں زبان تے ادب دے فروغ کیتے سرائیکی توں اردو یا ٻئی زبانان توں سرائیکی وچ ترجمے چھاپݨ دے علاوہ نویں حالات دے پیش نظر ہر قسم دے افسانے، جدید شعراء دا کلام، ڈرامے تے فیچر، تنقید و نثر نگاری غرض ہر صنف دا سرائیکی مواد کٹھا کریندے پئے ہیں۔ اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور وچ ایم اے سرائیکی کلاساں دے اجراء دے نال مجلس دی اے ذمہ داری ہے جو ایم اے دے ہک سکالر کیتے ہر قسم دا لٹریچر موجود ہووے۔ اساں اہل قلم تے اہل ثروت حضرات کوں منت کریندے ہیں۔ جو سرائیکی وسیب دی خدمت واسطے سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور نال پورا پورا تعاون فرماون تاں جو ٻئی علاقائی زبانان دا کوں اساں آپݨیں مقدر کوں سنوار سگوں۔

شاید اگلے ماہی کنوں لاہور ٹی وی سٹیشن توں سرائیکی واسطے
کجھ منٹاں دا پروگرام شروع تھی سگے۔ اساں کنوں جو بھیج
دھرک تھی سگدی ہئی۔ اساں وی اسلام آباد ڈیکھیتی ہے۔ پتہ نی اساڈی
ل پیت دا کیا نتیجہ نکلدے! ایہ حقیقت ہے جو سرائیکی
اپڑیں پیارے وطن دے ترے صوبیاں، سندھ، بلوچستان تے
سرحد دی وی تالوی زبان ہے۔ تے پنجاب دی تاں اولیں وسیع
علاقائی زبان ہے۔ مجموعی طور تے سرائیکی دی وسعت دا قومی
زبان اردو دے بعد کوئی ہئی زبان منت بہ نی کر سگدی۔ اساڈا
دعویٰ ہے جو سرائیکی زبان وطن عزیز دے لڑے کروڑ
آبادی دی زبان ہے۔ اساڈی اتنی وسیع، قدیم تے قیمتی ثقافت
ہے۔ اساڈی جائز خواہش ہے جو بہاولپور وچ ہک نویکلا
ٹیلی کاسٹنگ سٹیشن ہووے۔ لاہور کنوں کراچی/کوئٹہ دے
درمیان ہزاراں مربع کلومیٹر دے وچ کوئی ایجھا سٹیشن کئے نی۔ اساڈی
مرکزی منتخب حکومت کوں وی پُرزور عرضی پیش ہے جو آئندہ
اگر کوئی ٹی وی سٹیشن قائم تھیوے تاں او بہاولپور واسطے منظور
کیتا ونجے۔ اساڈا ایہ حق بنڑدے۔

مطالبہ منوادن کیتے مشقت کرنی پوندی ہے۔ افسوس ہے جو سرائیکی
بولنڑ والے ممبران پارلیمنٹ بے فکر ہن۔ اساں انہاں دی خدمت دِچ
دی عرض کریندے پئے ہیں۔ جو شرماونڑ تے پچھوں ہٹنڑ دی ضرورت نیں۔
سرائیکی کیتے کجھ کرو۔ عوام کوں آپڑیں نال گھن تے ٹرو۔ سوہنڑیں
بگسو۔ جاگو تے جگاؤ۔ ڈٹھے ودے۔ مشرقی یورپ دے تے عوام کیویں
جاگ پئین۔ کتھاہے کمیونزم ؟ گئے تاں وانڑ ڈھیندی۔!
اللہ تعالیٰ پاکستان کوں ہمیشہ آباد تے شاد رکھے۔ آمین۔

سیّد دین محمد شاہ

جشنِ بہاراں

اپݨیں وطن، پیارے پاکستان وچ پڑھاکواں دا تناسب ۲۵ فی صد ہے۔ سرائیکی دھرتی تاں ہُݨ وی پسماندہ ہے۔ اتھاں اے تناسب، وڈے شہراں کوں چھوڑ تے، مزید گھٹ ہوسی۔ شاید اے ۱۰ فی صد ہوئے۔ انہاں ڈاہ فی صد پڑھے لکھے سرائیکی وسیب وچوں کتنے ہوسن جیڑھے سرائیکی زبان لکھ یا پڑھ سگدے ہوسن؟ انہاں دی تعداد ہک فی صد تھالا ہوئے! بہاولپور دی اساڈی سرائیکی ادبی مجلس ہووے تے بھاویں ملتان، ڈیرہ غازی خاں، کوئٹہ وغیرہ دیاں سرائیکی سنگتاں تے ادبی بورڈ ہوون، انہاں دیاں محنتاں تے خلوص نال چھپیاں والیاں کتاباں، رسالے وغیرہ دا فائدہ صرف ہک فیصد لوکاں تک پہنچیندا اے۔ اساکوں سوچݨاں پوسی جو اساڈی مغز ماری دا کیا فائدہ؟ عمدہ توں عمدہ مضمون، غزلاں تے گیت، تحقیقی مکالے تے تجویزاں، سب الماری دی زینت — اوندا حاصل! ہا! ایندا حاصل، وصول تھی سگدے۔ او ایں طرح جو اساں فقط نظماں، فیچر لکھ لکھا تے شیلف نہ سجائی آؤں بلکہ مشاعرے، ڈرامے تے ایہو جیہاں تقریباں منا تے کلام سنڑدوں تے سنڑادوں۔ جے تئیں اساڈا عوام نال رابطہ نہ ہوسی، گالھ کیناں بݨڑسی۔ اساں تاں ہیں پالیسی تے کم کریندے ہیں۔ سال وچ جتنا خرچ اساں کتاباں چھپائن تے کریندے ہیں اوں توں زیادہ اساں عوامی تقریباں تے مظاہراں تے توجہ ڈیندے ہیں۔ اساڈے جلسیاں دا عروج "جشنِ بہاراں" دا ہفتہ ہوندے۔

سال ۸۷-۸۸-۱۹۸۹ء وچ اے رنگا رنگ، ثقافتی تے علمی، ادبی جشن کتنے دلچسپ، معیاری تے مفید ہن ایندی جھلک دعوتی کارڈاں پیغاماں تے تصویراں کنوں ظاہر ہے۔ جیڑھے یادداشت دی خاطر چھاپ ڈتن۔ چونکہ "سرائیکی" رسالے دی ڈیکلریشن ہوݨ ملی ہے۔ ہیں واسطے انہاں دا ریکارڈ محفوظ کرݨ کیتے اے ضروری ہئی۔ اے پروگرام نہ

صرف سرائیکی ادبی مجلس بلکہ بہاولپور دی تاریخ دا حصّہ بݨ گئن جیندے اُتے اساکوں ناز ہ
انشاءاللہ ۱۵-۱۹ مارچ ۱۹۹۰ء دا "جشنِ بہاراں" پُروقار تے مثالی ہوسی
اساڈی مجلس دی خدمت دے پنجویہہ سال مک ڳئن۔ ایں واسطے آئندہ جشن، مجلس
سلور جوبلی جشن ہوسی تے، انشاءاللہ نیک نامی تے کامرانی دا جشن ہوسی۔ تُساں ڈیکھسو ج
اساں محرومیاں دے باوجود باہمت، تروتازہ تے شاداب ہیں!

لکھاری کرم فرماواں کوں گذارش ہے جو مضمون دے نال آپݨاں پاسپورٹ سائز فوٹو ضرور پٹھن۔

اے مجلے دی زینت کیتے ضروری ہے۔

(ادارہ)

جشن بہاراں

بہاولپور

١٩٨٧ء

زیر اہتمام

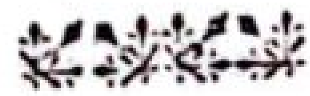
سرائیکی ادبی مجلس
(رجسٹرڈ)
جھوک سرائیکی بہاولپور

سید دین محمد شاہ
صدر

٢٠ مارچ بروز جمعۃ المبارک

٤ بجے سہ پہر افتتاح
مقابلہ لوک رقص
دنگل

٨ بجے شب سرائیکی ڈرامہ "ڈاج"

٢١ مارچ بروز ہفتہ

٤-٣٠ بجے سہ پہر جوڈو کراٹے شو
٨ بجے شب اردو ڈرامہ "تیسرا ہاتھ"

٢٢ مارچ بروز اتوار

٤-٣٠ بجے سہ پہر سرائیکی سیمینار
(سرائیکی زبان و ادب)

مہمان خصوصی :

عالیجناب غلام ربانی اگرو صاحب
ڈائرکٹر جنرل اکادمی ادبیات
اسلام آباد

٨ بجے شب اردو ڈرامہ "تیسرا ہاتھ"

SERAIKI is the mother tongue of thirty millon Pakistanis. It is very. sweet language. Seraiki speaking Region (20,000) Sq miles approx. is situated in the central part of the Indus Vally. The waters of all the rivers of Pakistan flow through this Region. The major part of this region contains sandy deserts and salt mines.

On account of its simple life and serene atmosphere this region helps in the development of human virtues on a vast scale. Dotted with shrines archeological sites, this region has produced a very large number of Saints, Scholars and Soldiers.

As a literary Society, despite its limited means SERAIKI ADABI MAJLIS is working hard to contribute to rhe global understanding as much as possible through its publications folk lores.

We have walked from
Indus to Spain
And by God we will
go there again!

جشن کے دوران خواتین کی نشست
کیلئے علیحدہ انتظام ہوگا

۲۳ مارچ بروز پیر

۸ بجے صبح
مقابلہ حسن قرات و حمد و نعت

۳۰-۲ بجے سہ پہر تقریری مقابلہ
(سرائیکی)

مہمان خصوصی :

محترمہ بشریٰ رحمن صاحبہ
ممبر صوبائی اسمبلی

۸ بجے شب مشاعرہ

۲۴ مارچ بروز منگل

۸ بجے شب محفل موسیقی

۲۵ مارچ بروز بدھ

۳۰-۲ بجے سہ پہر
اختتامی تقریب تقسیم انعامات

مہمان خصوصی :
عالیمرتبت جناب
اقبال احمد خان صاحب
وفاقی وزیر و جنرل سیکریٹری
آل پاکستان مسلم لیگ

جشن بہاراں

بہاولپور

۱۹۸۸ء

زیر اہتمام:۔

سرائیکی ادبی مجلس
(رجسٹرڈ)

جھوک سرائیکی بہاولپور

الداعیان:۔

سید دین محمد شاہ
صدر و اراکین مجلس

باتعاون:۔ حبیب بینک لمیٹڈ بہاولپور

۳۰ مارچ بروز بدھ
بوقت ۸ بجے شب

افتتاح

تفریحی پروگرام

صدر:۔
ممتاز احمد چھجہ صاحب
ممبر قومی اسمبلی

مہمان خصوصی:۔
سجاد حسین پیرزادہ صاحب
چئیرمین ضلع کونسل بہاولپور

۳۱ مارچ بروز جمعرات
بوقت ۵ بجے شام

تقریری مقابلہ

صدر۔
ملک فاروق اعظم صاحب
میئر میونسپل کارپوریشن بہاولپور
مہمان خصوصی۔
بشریٰ رحمن صاحبہ ایم۔پی۔اے

مقابلہ علاقائی لباس
جوکر۔ مذاحیہ قوالی۔ مضحک شو
بوقت ۸ بجے شب

صدر۔
شیخ محمد اقبال صاحب ڈپٹی کمشنر
مہمان خصوصی۔
ریاض حسین پیرزادہ صاحب ایم۔پی۔اے

یکم اپریل بروز جمعہ
بوقت ۵ بجے شام

مقابلہ ملی ترانہ۔ ٹیبلو

صدر۔
سید تسنیم نواز گردیزی صاحب
ایم۔این۔اے
مہمان خصوصی۔
سعید احمد منس صاحب
صوبائی وزیر حیوانات و مواصلات

محفل موسیقی
بوقت ۸ بجے شب

فاروق انور عباسی صاحب
ایم۔پی۔اے
مہمان خصوصی۔
اختر حیات ملک صاحب
ڈی۔آئی۔جی پولیس

جس دھرتی تے لھاتی
ای ک خبر ۔اتی

۲ اپریل بروز ہفتہ

بوقت ۵ بجے شام

مارلوز کراٹے شو

صدر
ہمایوں رضا شفیع صاحب
ایس۔پی پولیس بہاولپور
وقار سیلم صاحب
ڈپٹی میئر میونسپل کارپوریشن بہاولپور
مہمان خصوصی
فقیر بخش صاحب
سرکل چیف حبیب بنک بہاولپور

محفل مشاعرہ

بوقت ۸ بجے شب

صدر
مخدوم احمد عالم انور صاحب
ایم۔این اے
مخدوم عمادالدین صاحب
ایم۔این۔اے
مہمان خصوصی
عالیمرتبت سید سجاد حیدر صاحب
وفاقی وزیر۔تعلیم و صحت

۴ اپریل بروز سوموار

بوقت ۸ بجے شب

انعام یافتگان کا مظاہرہ

تقسیم انعامات

سپاسنامہ و خطابات

صدر۔
عبدالستار لالیکا صاحب
وزیر مملکت برائے محنت و افرادی قوت
ملک عبدالمجید صاحب
کمشنر بہاولپور

مہمان خصوصی۔
عالیمرتبت قاضی عبدالمجید عابد صاحب
وفاقی وزیر اطلاعات و نشریات
بجلی و پانی

اپنے مطالبات منوانے سے پہلے
اپنے آپ کو منوانا ہو گا

SARAIKI Adbi Majlis Bahawalpur draws your kind attention to visit JASHN-E-BAHARAN, every Spring for the fascinating enjoyment and litrary gatherings.

We invite you to explore Bahawalpur and discover the lovely grace of SARAIKI—a colourful blend of PUNJABI & SINDHI. You will find here accomodation and hospitalitly like a touch of magic wand.

You are welcome, most, to our eternal land of CHOLISTAN that spreads as the largest desert on the Tropic. It is famous for the wild life and golden sand, silky and soft.

Bahawalpur & SARAIKI have over whelming charm and sweetness, both for body and soul because of its folk lores, mango fruit and mosuqes.

And here we are — the land language and the people of Bahawalpur, still un-wild! still un-spoilt!!

President

کارڈ ہمراہ لائیں۔
جشن کے دوران خواتین کی نشست کیلئے
علحیدہ انتظام ہوگا

مسعود پرنٹنگ ایجنسی زنانہ ہسپتال روڈ بہاولپور

جشن کمیٹی

سید دین محمد شاہ (چیئرمین)
سید فیض اللہ شاہ
رشید احمد قریشی
فضل حسین ذوق
حفیظ الرحمن
ڈاکٹر محمد شاہد خلیق
محمد شاہد انصاری
حافظ محمد عبداللہ

جشن بہاراں

بہاولپور

۱۹۸۹ء

زیر اہتمام:-

سرائیکی ادبی مجلس
(رجسٹرڈ)

جھوک سرائیکی بہاولپور

الداعیان:-

سید دین محمد شاہ
صدر و اراکین مجلس

افتتاح

۱۵ مارچ بروز بدھ

بوقت ۷ بجے شام

سپاسنامہ - نمائش - جھومر
تفریحی پروگرام

مہمان خصوصی، اعزازی نشست و صدر

عالیمرتبت جناب سعید احمد خان منیس
وزیر زراعت پنجاب

محترم جناب سجاد حسین پیرزادہ
چیئرمین ضلع کونسل بہاولپور

محترمہ طاہرہ بیگم صاحبہ
ممبر صوبائی اسمبلی پنجاب

کرائے شو

۱۶ مارچ بروز جمعرات

بوقت ۵ بجے شام

عالیمرتبت جناب سرفراز نواز
وفاقی مشیر برائے ثقافت و کھیل

محترم جناب ناصر حیات ایڈیشنل ڈپٹی کمشنر بہاولپور

محترم جناب ریاض حسین پیرزادہ
سابقہ صوبائی وزیر

تقریری مقابلہ

باتعاون علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی
اسلام آباد

۱۶ مارچ بروز جمعرات

بوقت ۹ بجے شب

محترم رائیس الجامعہ اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

محترم جناب مخدوم سید احمد عالم انور
ممبر قومی اسمبلی

محترم جناب سید آفتاب احمد شاہ
ڈائریکٹر جنرل چولستان ڈیولپمنٹ اتھارٹی بہاولپور

محترم جناب نجیب الدین اویسی
چیئرمین یونین کونسل خانقاہ شریف

خواجہ فرید سمینار

۱۷ مارچ بروز جمعہ

بوقت ۵ بجے شام

محترم جناب جسٹس میاں اللہ نواز

محترم جناب الحاج حق نواز خان

محترم جناب میاں شہاب الدین اویسی
ممبر صوبائی اسمبلی پنجاب

محترم جناب فقیر بخش
سرکل ہیڈ حبیب بنک بہاولپور

محفل مشاعرہ

۱۷ مارچ بروز جمعہ

بوقت ۹ بجے شب

عالیمرتبت جناب ذوالفقار علی کھوسہ
وزیر تعلیم و خزانہ پنجاب

محترم جناب غلام ربانی آگرو
ڈائریکٹر جنرل اکادمی ادبیات اسلام آباد

محترم جناب محمد کاشف مرتضیٰ ڈپٹی کمشنر بہاولپور

محترم جناب فاروق انور عباسی

محترم جناب چودھری عبدالمجید

باتعاون:- شمیم اینڈ کمپنی ملتان

اے لکڑ وطن تو سلامت رہے تا قیامت رہے -

ہر فرد ہے ملت کے مقدر کا ستارہ -

آئے سے اس کے آئے بہار -

محفل موسیقی

۱۸ مارچ بروز ہفتہ

بوقت ۹ بجے شب

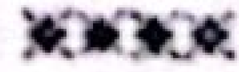
عالیمرتبت جناب مخدوم سید احمد محمود
وزیر ایکسائیز و ٹیکسیشن حکومت پنجاب

محترم جناب یوسف خان صاحب
کمشنر بہاولپور

محترم جناب سید تسنیم نواز گردیزی
ممبر قومی اسمبلی

محترم جناب ہمایوں شفیع رانا
سپرنٹنڈنٹ پولیس بہاولپور

محترم خواجہ محمد اقبال کوریجہ
سجادہ کوٹ مٹھن

ہم مسلمان پہلے ہیں ، بعد میں پاکستانی
اسکے بعد ....اور کچھ نہیں ۔

اختتام

۱۹ مارچ بروز بدھ

بوقت ۹ بجے شب

تقاریب کی جھلکیاں

سپاسنامہ ، خطابات

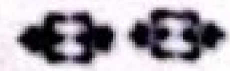
تقسیم انعامات

عالیمرتبت جناب سرفراز محمد خان کھیدران
وفاقی وزیر ثقافت و کھیل

محترم نواب صلاح الدین عباسی
امیر بہاولپور و ممبر قومی اسمبلی

محترم جناب فاروق اعظم ملک
میئر کارپوریشن بہاولپور و ممبر قومی اسمبلی

محترم محمد حسن آزاد
افسر بکار خاص وزیر اعظم پاکستان

دھرتی کو بھی محبت اور احسان مندی سے چھو

MESSAGE

Saraiki Adbi Majlis is unique in the respect that it performes curriculum and extra-curriculum activites at such a grand level with such meager means

We take pride and pleasure to celebrate Pakistan Day in a befiting manner *JASHAN-E-BAHARAN* is the distinguished mark of our festivity Spring has set in and we are not slack to set forth the culturel breeze We welcome you to our functions, most welcome to provide us encouragemnet and enrichment. It is fourth in series and provides graded litrary and culturel programmes

Saraiki Adbi Majlis is poineering knowlege and relaxation. *Saraiki* is a well dressed language. People here are more acute, potential and adventurous.

Our Majlis inculcates in them the habit of reading and writing *Saraiki* by helping them to appriciate the poetry, folk lores and even the *Sand*, *Cholistan*, a big bowl of *Sand*, is a colourful elbum of the Country. With mild winter, and wild animal life, it is the brightest spot for touristes We are proud of it and, infact, we are proud of every grain of our beloved Country.

President

انتظامیہ کمیٹی

سید دین محمد شاہ صدر
سید فیض اللہ شاہ
حکیم فضل حسین ذوق

تعاون

میونسپل کارپوریشن بہاولپور
ضلع کونسل بہاولپور
شمیم اینڈ کمپنی ملتان

وزیر مملکت برائے ریلویز

و

میئر میونسپل کارپوریشن
بہاولپور

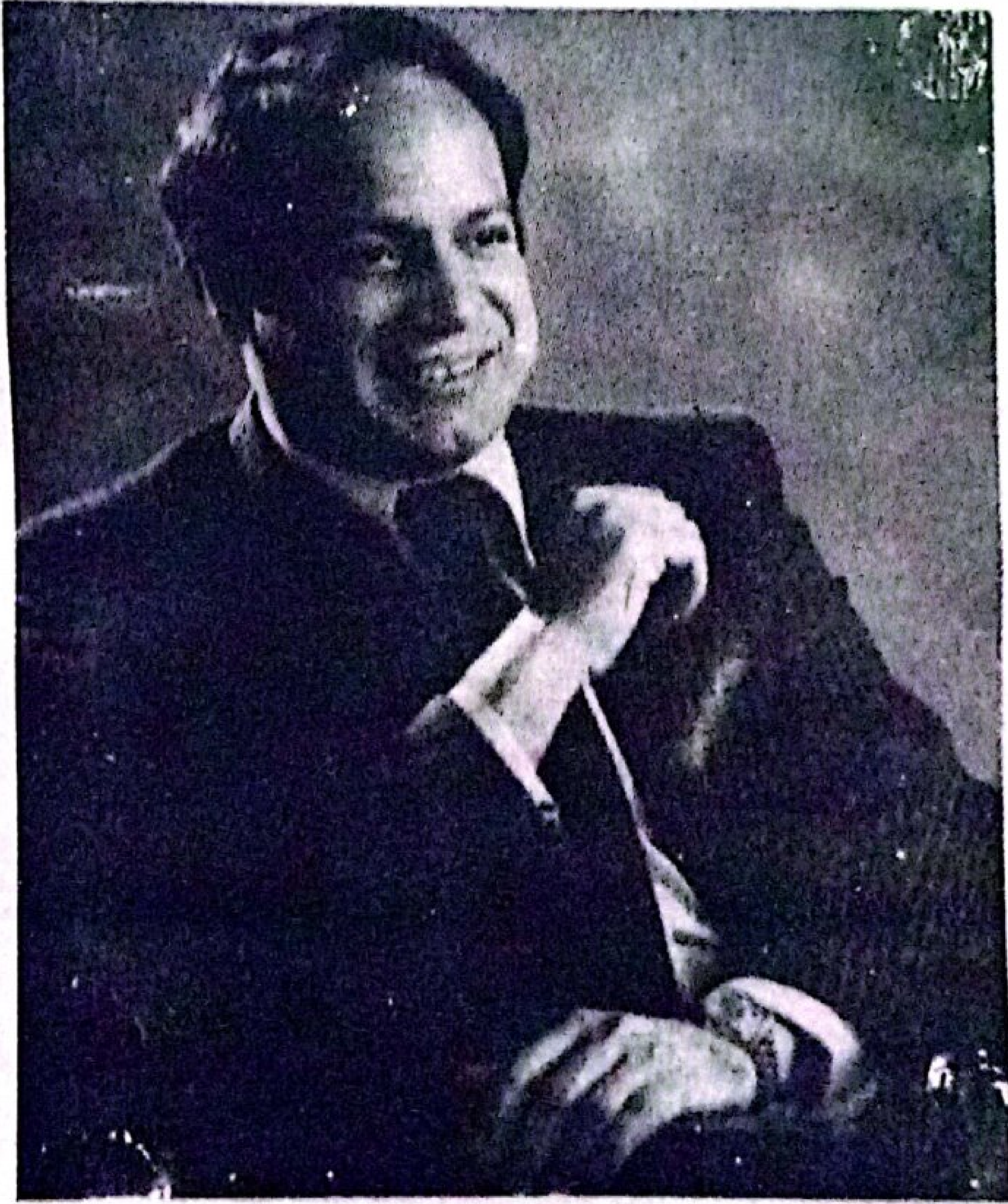
ملک فاروق اعظم اعوان

"جشنِ بہاراں" میں ایک اونٹ والے کو انعام دے رہے ہیں

CHIEF MINISTER'S SECRETARIAT
PUNJAB

پیغام وزیرِ اعلیٰ پنجاب

مجھے یہ جان کر از حد خوشی ہوئی ہے کہ یوم پاکستان کی تقریبات کے سلسلے میں سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور نے مجلس مذاکرہ کا اہتمام کیا ہے۔

بہاولپور پاکستان کا اہم ترین ثقافتی اور ادبی مرکز ہے۔ قیام پاکستان کی تحریک میں یہاں کے عوام نے شاندار خدمات سرانجام دیں اور اب ملک و ملت کی ترقی و سربلندی کے لیے شب و روز کوشاں ہیں۔

مجھے اُمید ہے کہ مجلسِ مذاکرہ کے شرکاء نوجوانوں کی صحیح رہنمائی کے لیے مفید مقالے پڑھیں گے اور قومی یکجہتی اور استحکام کے لیے تجاویز مرتب کیجائینگی۔

اللہ تعالیٰ آپ کی کوششوں میں برکت دے۔

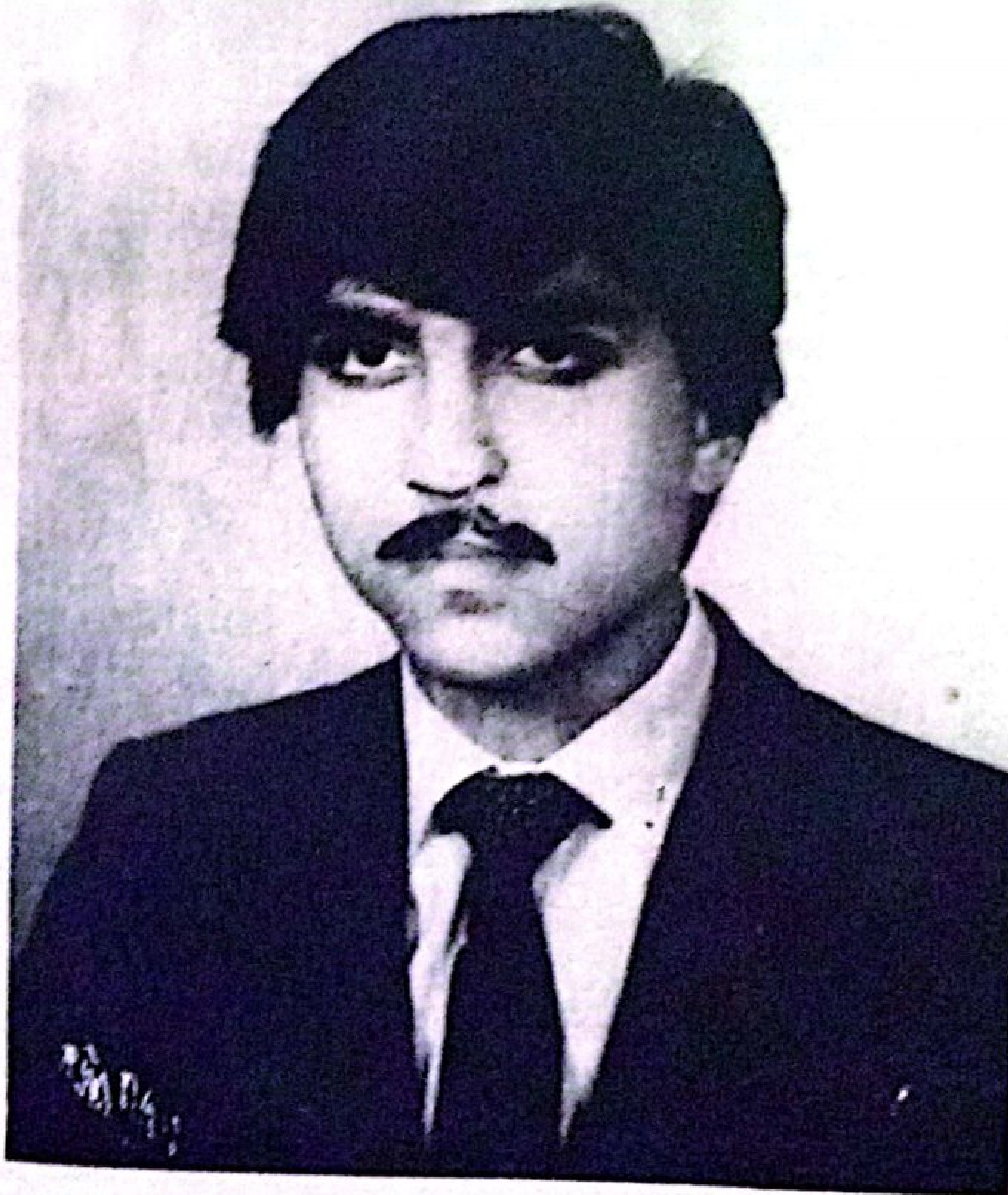
نواز شریف

یر علی پنجاب

Lahore, the, [illegible] 198

MINISTER FOR
EXCISE & TAXATION
PUNJAB

[illegible]

(سید احمد محمود)

[illegible]

پیغام

سرائیکی ادبی مجلس کی جانب سے ماہ رواں میں یوم پاکستان کی مناسبت سے جشن بہاراں کے انعقاد کے موقع پر دلی مبارکباد۔ مجھے امید ہے کہ اس جشن کے دوران بہاولپور کی ثقافتی، ادبی سرگرمیاں اپنے عروج پر پہنچ جائیں گی۔ جو عوام کی دلچسپی کا باعث بنیں گی۔

بہاولپور ہمیشہ سے علم و ادب کا گہوارہ رہا ہے اور اسلامی اقدار و تمدن و ثقافت کی آبیاری نہیں۔ بہاول کے عوام اور سابقہ حکمرانوں نے قابل قدر کارنامے انجام دیئے ہیں۔ صادق پبلک سکول اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور کا شمار ملک کے اعلیٰ تربیتی تعلیمی اداروں میں ہوتا ہے۔ مرور ایام کے ساتھ ہی ساتھ مغربی کلچر کی یلغار نے ہم کو اپنے اسلاف کے کارناموں اور شاندار روایات سے بیگانہ بنا دیا ہے۔ اس غلط روش کی وجہ سے ہمارے نوجوان بے راہ روی کا شکار بن گئے ہیں۔

مجھے امید ہے کہ جشن بہاراں اس سلسلہ میں سنگ بنیاد کا کام دے گا اور ان کی دلچسپی اپنے کلچر میں پیدا کرنے کا موثر ذریعہ ثابت ہو گا۔ میں آپ کی کامیابی کے لیے دعاگو ہوں۔

سید ہادی حسن رضوی
افسر تعلقات عامہ
نصراللہ خاں دریشک وزیر قانون
و پارلیمانی امور و آبپاشی پنجاب

مخدوم احمد عالم انور

وزیر مملکت برائے سمندر پار پاکستانی ،

آفتاب احمد شاہ
ایڈیشنل سیکرٹری فنانس حکومت پنجاب

[illegible]
[illegible] صدر ادبی سنگت
بلوچستان کوئٹہ

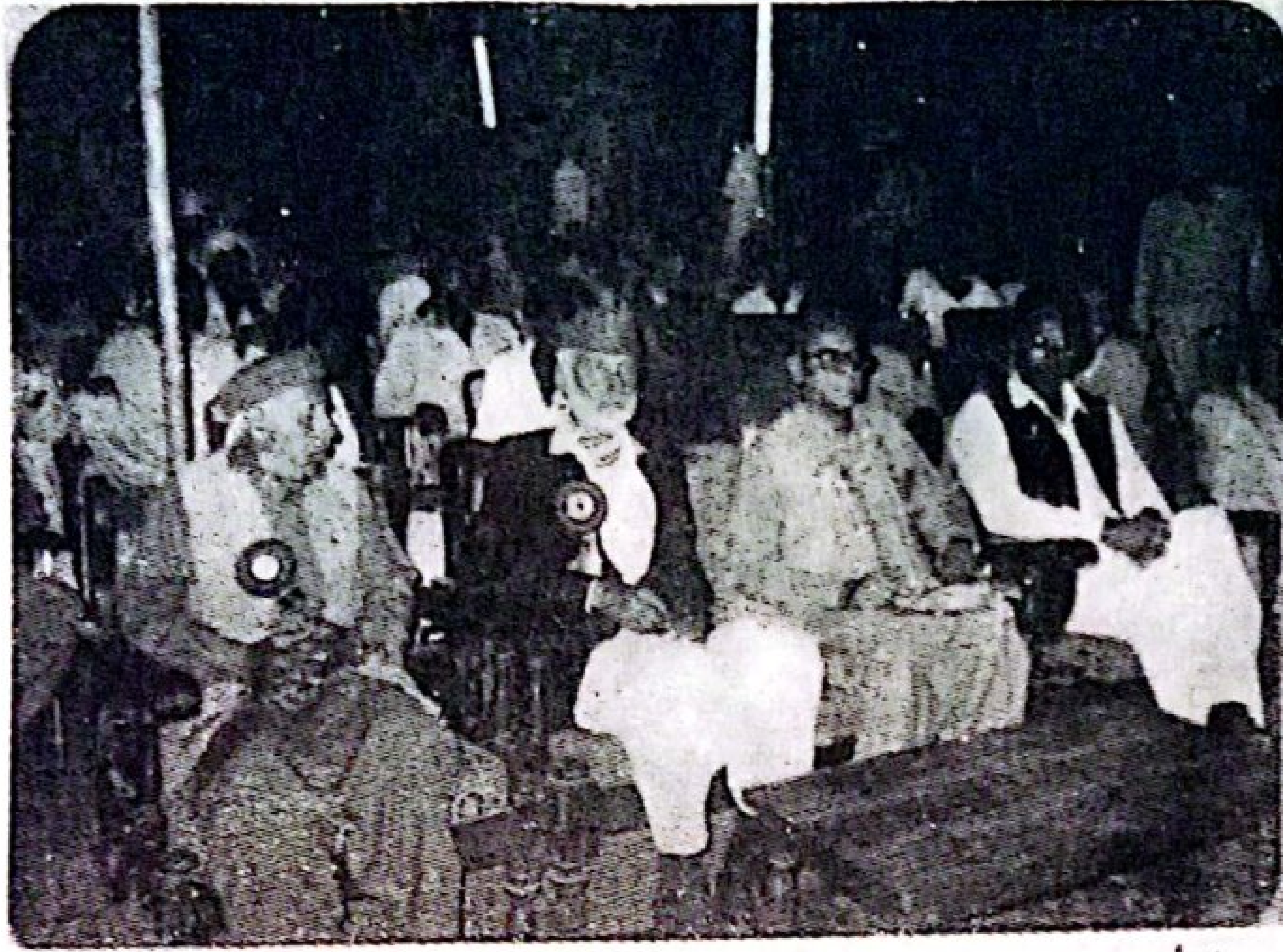
سید دین محمد شاہ ، کمشنر بہاولپور محمد یوسف خاں
حفیظ الرحمن
جشن بہاراں ۱۹۹۰ء کے موقع پر لی گئی یادگار تصویر

ڈی آئی جی بہاولپور شاہد انصاری کو انعام دے رہے ہیں

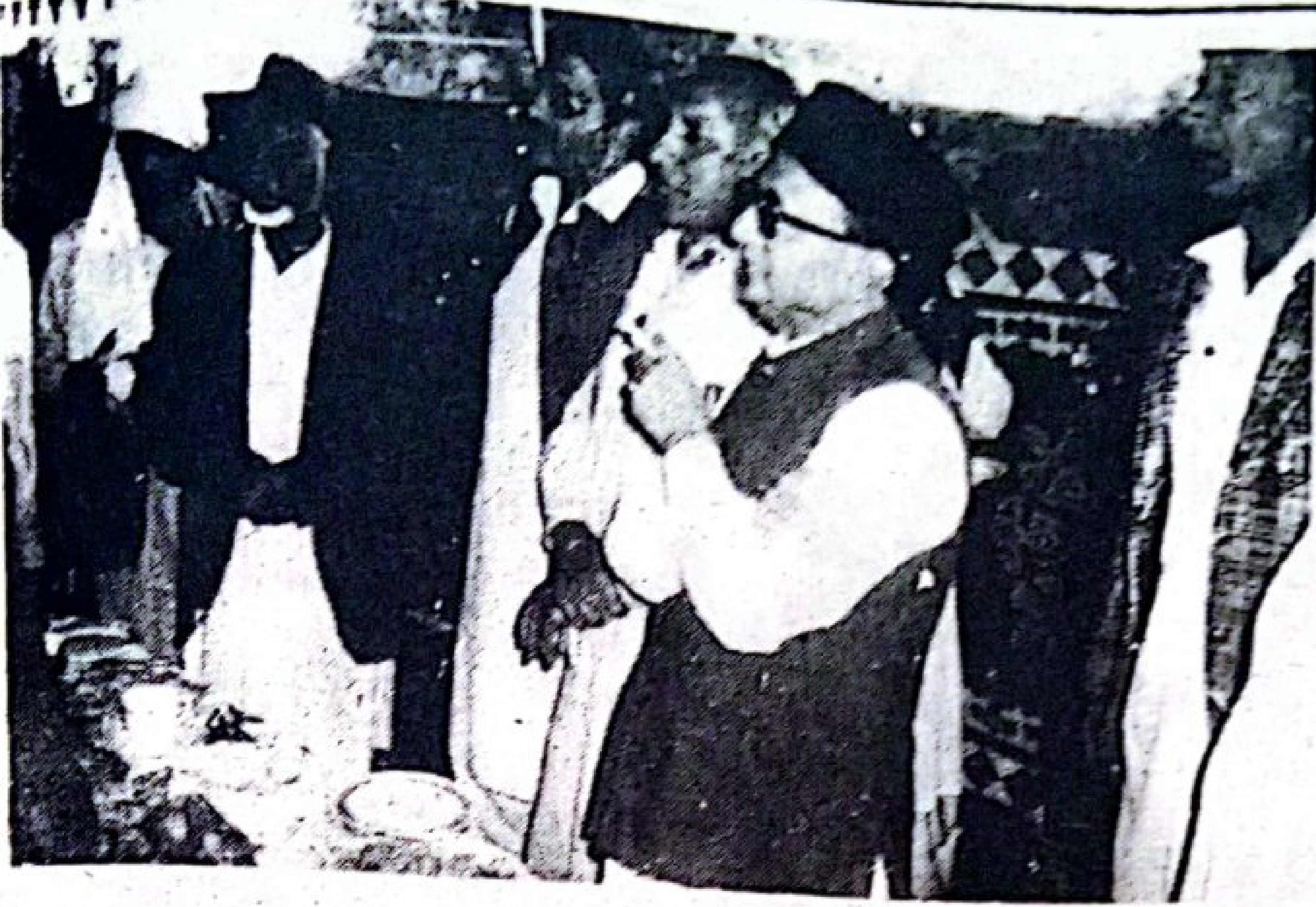
حاجی محمد شاہد انصاری۔ شیخ طارق حسین۔ خالد حنیظ مغل سپورٹس رپورٹر کیطرف سے
سپورٹس لائٹ ایوارڈ کے ساتھ

جشن بہاراں ۱۹۹۰ء سرائیکی ادبی مجلس کے سٹیج پر
اسلم ادیب، مصباح العین، سید دین محمد شاہ، سید فیض اللہ شاہ
V.C

وسیم رضا بھٹہ، نیشنل گیمز ۱۹۹۰، ۹۱ء پشاور
کراٹے میں گولڈ میڈل لینے کے بعد وکٹری سٹینڈ پر،

سیّد دین محمد شاہ صدر - علی ذوالقرنین صاحب کمشنر بہاول پور
سیّد مسعود احمد شاہ ایڈیشنل کمشنر، پیرزادہ ریاض حسین ایم' پی' اے۔

بریگیڈیر سیّد نذیر علی شاہ مرحوم
اپنے رُفقاء کے ساتھ

عابدہ پروین
سرائیکی ادبی
مجلس کی
سٹیج پہ

روہی رنگ
گلوکارہ
پروین نذرہ

یادِ ایّام

سرائیکی ادبی مجلس کا قیام

چند یادیں، چند باتیں

(تحریر:۔ صدیق طاہر)

بہاول پور ڈویژن کے تین بڑے ادبی اشاعتی اداروں کی تاسیس میں شریک ہونے کی سعادت راقم الحروف کو حاصل ہوئی ۔ اُردو اکادمی بہاولپور، سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور اور خواجہ فریدؒ بک فاؤنڈیشن رحیم یارخان۔ لُطف یہ ہے کہ تینوں اداروں کی تاسیس کا ایک دوسرے سے گہرا تعلق ہے ۔اُردو اکادمی بہاولپور کا ابتدائی اجلاس بیت المعلمین ماڈل ٹاؤن (بی) بہاولپور میں ہوا تھا۔ جس کی میزبانی کے انتظامات راقم الحروف نے ادا کئے تھے کیونکہ یہ عمارت بہاولپور ٹیچرز ایسوسی ایشن کا صدر دفتر تھا اور مجھے اس کا آفس سیکرٹری ہونے کی وجہ سے ادارہ کے انچارج کی ذمہ داری تفویض تھی۔ حقیقت یہ ہے کہ اگرچہ سرائیکی ادبی مجلس اُردو اکادمی سے چند سال بعد وجود میں آئی۔ مگر اس کی ضرورت کا احساس اُردو اکادمی کے ابتدائی اجلاس سے ہی ہو گیا تھا۔ اس اجلاس میں راقم الحروف کے نقطۂ نظر تائید بہت محدود طریق پر ہوئی تھی۔ مگر بعد میں یہ خیال پروان چڑھا۔ ہماری رائے یہ تھی کہ بہاولپور ڈویژن میں ادبی سرمایہ کے تحفظ اور اشاعت کے لئے جو ادارہ ہم بنانا چاہتے ہیں اس کا نام ایک زبان تک محدود نہ ہو اسے ستلج اکادمی کا نام دیا جائے اور وہ علاقہ میں مستعمل ہر زبان (بشمول سرائیکی زبان) کے ادبی اثاثہ کے تحفظ و اشاعت کا ذمہ دار بھی ہو۔ لیکن اکادمی کی بنیادی محرک شخصیت سید شبیر بخاری صاحب جو اُن دنوں ڈپٹی انسپکٹر مدارس کے عہدہ پر تھے۔ اسے اُردو اکادمی کا نام دینے پر مُصر تھے۔ کیونکہ ڈاکٹر عبداللہ اور اُنکے ادارہ اُردو اکادمی مغربی پاکستان لاہور سے بےحد متاثر تھے۔ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ جو بعد میں سرائیکی ادبی مجلس کے بانی صدر ہوئے۔ اُردو اکادمی کے روزِ اوّل سے نائب صدر تھے۔ اور آخر دم تک رہے۔ اکادمی کے ابتدائی اجلاس کے علاوہ راقم الحروف نے دوبار ڈیرہ نواب صاحب جا کر بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ صاحب سے ملاقات کی۔ جو اُن دنوں اعلیٰحضرت امیر

بہاول پور سر صادق محمد خان خامس عباسی کے ملٹری سیکرٹری تھے۔ ڈیرہ نواب صاحب میں دوسری ملاقات کے دوران میں نے ان کے ایک کمرہ میں انکی کتاب "صادق نامہ" کے ڈھیر لگے ہوئے دیکھے۔ جنرل ماہڈن نے کچھ لفظی اغلاط کی نشاندہی کی تھی جسے درست کرنے کا مرحلہ درپیش تھا۔ ایک بار بریگیڈیئر نذیر علی شاہ صاحب میرے اُستاد محترم حکیم عبدالحق شوق کی برسی کے موقع پر بھی جس کا اہتمام میں نے بیت المعلمین میں کیا تھا تشریف لائے تھے۔ ان ملاقاتوں میں تبادلۂ خیالات ہوتا رہا اور راقم انہیں باور کرتا رہا کہ ایک ایسی ادبی انجمن ہونی چاہیئے جو انکی سربراہی میں ہو اور اکادمی کی طرح سرائیکی زبان وادب کی خدمت بھی کرے کہ آزادی کے بعد ملک کی تمام زبانوں کے ادب و ثقافت کی ترقی عوام کا حق ہے بریگیڈیئر صاحب نے اس وقت کے زعماء سے مشورے جاری رکھے۔

پھر ایسا ہوا کہ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ صاحب ملٹری سیکرٹری کے عہدہ سے ریٹائر ہو گئے۔ اور واپس فوجی بستی بہاول پور آ گئے۔ اتفاق سے راقم الحروف ان دنوں انہار کالونی سکول کا ہیڈ ماسٹر تعینات ہو کر بہاولپور آ گیا۔ ہر روز ملاقات ہونے لگی پرانا خیال نئی توانائیوں سے دوچار ہوا۔ بریگیڈیئر

اُردو اکادمی قائم نہ ہوتی سرائیکی ادبی مجلس کا وجود عمل میں نہ آتا

صاحب کی کئی کوٹھیاں فوجی بستی میں ہیں۔ الفلاح، امینہ، بادیہ وغیرہ۔ غالباً اس کوٹھی کا نام بادیہ ہے جہاں مجالس برپا ہوتے لگیں۔ ہماری مجلس میں بیٹھنے والوں میں مرحوم نور محمدؐ علوی چیئرمین بلدیہ بہاول پور، جناب محمود علی افسوں مرحوم (سابق جج بہاول پور) استاذی محمدؐ بشیر احمد نامی مرحوم (لیکچرار نارمل سکول بہاولپور) حاجی محمدؐ دین بشیر (لیکچرار نارمل سکول بہاولپور) سردار نجم الدین لغاری ایڈووکیٹ وغیرہ کے اسماء قابلِ ذکر ہیں۔ ان بزرگوں میں کم عمر ہونے کی وجہ سے راقم الحروف کے ذمہ کارروائی لکھنا۔ ایجنڈا بنانا۔ اور خبریں اخباروں کو بھجوانا ہوتا تھا۔ روزنامہ رہبر اور روزنامہ ستلج بہاولپور اگرچہ چھپتے تھے مگر چرچا عام طور پر یہاں ہفتہ وار اخبارات کا ہوتا تھا۔ قومی اخبارات میں جنگ کراچی انجام (مرحوم) کراچی اور کوہستان (مرحوم) لاہور عام طور پر زیادہ پڑھے جاتے تھے۔

اُردو اکادمی بہاولپور کے صدر ڈویژنل کمشنر شیخ منظور الٰہی تھے۔ جو بعد میں سول سروس اکیڈیمی لاہور کے سربراہ بنے۔ اسکے نائب صدر بریگیڈیئر سیّد نذیر علی شاہ معتمد عمومی سیّد ناظم ندوی

شیخ الجامعہ عباسیہ تھے۔ معتمد مالیات کی ذمہ داری انور سکندر خاں پرنسپل صادق پبلک سکول تھی
ارکان میں مولانا محمد صادق سابق شیخ الفقہ جامعہ عباسیہ، پروفیسر اعظم صدر شعبہ اردو ایس، ای کالج
اور مختار مسعود ڈپٹی کمشنر بہاولپور ارکان تھے۔ مجھے اکادمی کا آفس سیکرٹری ہونے کی سعادت حاصل
چنانچہ اکثر اوقات اکادمی کے اجلاس میں شرکت کے لئے میں بریگیڈیئر مرحوم کے ساتھ کمشنر ہاؤس پہنچا
تھا۔ اکادمی کے بانی سیکرٹری سید شبیر بخاری تبدیل ہوکر لاہور چلے گئے تھے۔

آج شاید یہ بات کچھ عجیب لگے لیکن آج سے چوتھائی صدی قبل سرائیکی زبان کا نام لینا
خیال نہیں کیا جاتا تھا۔ اور مقامی زبان کے شعری و نثری ادب کے تحفظ اور اشاعت کے علمبردار
حضرات کو تنقید کا نشانہ بنانا ایک طرح کا فیشن سا ہوگیا تھا۔ اسکے باوجود جو لوگ اس مشن سے وا
تھے وہ اس صورتِ حالات کا ڈٹ کر مقابلہ کرتے تھے۔ حتیٰ کہ خود مجلس کے ابتدائی اجلاسوں
شریک حضرات بھی مثال کے طور پر جج محمود علی افسوں مرحوم) مین اجلاس کے دوران طنز و تنقید
کے نشتر چلایا کرتے تھے۔ حالانکہ بعد میں خود انہی محمود علی افسوں مرحوم کا مجموعہ کلام اسی "دو
ادبی مجلس" نے شائع کرایا۔

سہ ماہی "سرائیکی" کے پہلے شمارہ کے اخراجات
بریگیڈیئر سیّد نذیر علی شاہ مرحوم کی پنشن سے ادا کئے گئے

ایک دوسری حقیقت اس میدان میں محترم بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ کی قیادت تھی
پر بدقسمتی سے سب لوگ متفق نہیں تھے۔

آج چوتھائی صدی بعد جب مجلس کی تاسیس کی یادیں تحریر کر رہا ہوں تو اس موقع
تیسری حقیقت کا اظہار بھی ضروری ہے کہ اگر اردو اکادمی بہاولپور قائم نہ ہوتی تو شاید سرائیکی ا
مجلس بہاولپور کا وجود عمل میں نہ آتا۔ اس اجمال کی تفصیل میں جانے کی اگرچہ گنجائش نہیں تاہم اتنا ضرو
کرنا چاہیئے کہ اردو اکادمی کا بنیادی مقصد اردو کا دامن ادب وسیع کرنا بیان کیا گیا تھا۔ جبکہ
احباب کا یہ خیال تھا کہ علاقہ کی مقامی زبان کے ادب کے تحفظ پر زور دیا جائے یہ ایک باریک بات
سرائیکی زبان کے جواہر پاروں کو اردو میں ترجمہ کرکے شائع کرنا تو اکادمی کے مقاصد میں شروع

ی تھا. مگر سرائیکی زبان میں موجود شہ پاروں (مثلاً ترجمہ قرآن کریم از مولانا حفیظ الرحمٰن مرحوم) کی اشاعت کی نوبت کبھی نہ آسکی جو سرائیکی زبان کا ایک معیاری شہ پارہ ہے۔

اس طرح " ملتانی زبان اور اس کا اردو سے تعلق " کتاب اُردو کی کتاب ہے۔ جس میں تحقیقی مواد جمع کیا گیا ہے۔ بنیادی طور پر یہ سرائیکی زبان کی کتاب نہیں ہے۔ کیونکہ یہ اُردو میں لکھی گئی ہے اور یہ اُردو ہی کے ذخیرۂ ادبی کا اضافہ ہے۔ جیسے اُردو اکادمی بہاولپور نے شائع کیا ہے۔

چوتھی حقیقت ون یونٹ کا سیاسی ماحول تھا۔ ون یونٹ کے قائم ہوتے اور بہاولپور کی سابق ریاست کے اس میں انضمام (۱۹۵۵ء) پیدا ہونے والی مشکلات کھل کر سامنے آچکی تھیں اور صورتِ حالات یہ تھی کہ سابق بہاولپور ریاست میں عوام کو حاصل مراعات یکے بعد دیگرے ختم ہو گئی تھیں اور جو بڑے چھوٹے کام مقامی طور پر ہو جاتے تھے۔ اب ان کے لئے لاہور جا کر دھکے کھانے پڑتے تھے۔ اور کام نہیں ہوتے تھے۔ مثال کے طور پر محکمہ تعلیم کے اساتذہ کو جنہیں سابق ریاست کے دور میں جملہ سرکاری حقوق ملتے تھے۔ ون یونٹ بنتے ہی انہیں تمام سرکاری سہولتوں سے محروم کر کے ضلعی تعلیمی کمیٹیاں کے ماتحت کر دیا گیا تھا۔ اور ان کا کنٹرول بہاولپور کی جگہ لاہور منتقل ہو گیا تھا۔ علاوہ ازیں سابق ریاستِ بہاولپور

> آج سے چوتھائی صدی پہلے سرائیکی زبان و ادب کا
> نام لینا خطرہ کی گھنٹی بجانے کے مترادف تھا۔

کو وحدتِ مغربی پاکستان میں ضم کر کے جب اسکو صوبہ مغربی پاکستان کا نیا انتظامی ڈویژن بنایا گیا تھا تو مظفر گڑھ اور ڈیرہ غازی خان اضلاع کو بھی اس نئے ڈویژن میں شامل کیا گیا تھا۔ وفاقی دارالحکومت کراچی تھا۔ ان دنوں اعلیٰ حکام کراچی سے آیا کرتے تھے۔ جیسا کہ اب لاہور سے آتے ہیں۔ چنانچہ پہلے کمشنر سید ہاشم رضا تھے۔ مگر یہ تجربہ ناکام ہو گیا۔ مظفر گڑھ اور ڈیرہ غازیخان کے لوگوں کو یہ الحاق کا مزہ نہ آیا۔ وہاں کے وکلا نے بھی دو سو سال سے قائم بہاولپور ہائی کورٹ کی بجائے لاہور ہائی کورٹ جانے کو ترجیح دی۔ چنانچہ مقامی رہنماؤں میں مایوسی پیدا ہونا قدرتی بات تھی۔

انہی اثرات میں سے ایک مشکل یہ بھی تھی کہ ہمارے ملتانی اور بہاولپور کے بہت سے اہلِ قلم سرائیکی زبان کو سرائیکی کہنے سے زیادہ ملتانی اور بہاولپوری کہنے پر مُصر تھے۔ میں کہانی کی تفصیل بھی کسی اور

مرقع کے لئے اُٹھا رکھتا ہوں۔

بہر حال مندرجہ بالا حقائق کے پیشِ نظر سرائیکی ادبی مجلس کے قیام کے وقت اکثر معززین نے کنارہ کشی کو مناسب سمجھا اور سرائیکی ادبی مجلس کی پہلی کابینہ صرف چار ارکان پر مشتمل رہی۔ جن میں سربراہِ ادارہ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ، محمد بشیر احمد ظامی، حاجی محمد دین بشیر اور راقم الحروف (صدیق طاہر) چنانچہ مجلس کا آئین جب شائع ہوا تو اسمیں انہی حضرات کو مجلس کی سپریم کونسل مقرر کیا گیا۔ جو مجلس کے مفادات کے نگران تھی۔ مجلس کی باقاعدہ تاسیس اور کمشنر بہاولپور کی سرپرستی کے بعد جب اشاعتی کام چل پڑا تو بہت سے معززین اور کرمفرماؤں کا تعاون حاصل ہوگیا۔ دراصل اس وقت کی فضا میں یہ خطرہ (بلا جواز) لوگوں کو محسوس ہوتا تھا کہ اگر کسی نے اس علاقائی پاکستانی زبان سرائیکی کے ادب کی فروغ کی بات کی تو اُسے ون یونٹ کی سپرٹ کے خلاف علاقائی نعرہ بازی سمجھا جائے گا۔ اور اسکے خلاف کارروائی ہوگی۔ سندھ اور بلوچستان میں سیکورٹی ایکٹ کے تحت لسانی تفریق کے چند مقدمات کی خبریں بھی ان دنوں چھپ رہی تھیں۔ دراصل اس ایوب خانی دور میں ون یونٹ کے خلاف آواز اٹھانا بہت سنگین جرم تھا۔ اگرچہ ۱۹۶۶ء میں مجبور ہو کر خود صدر ایوب

> ون یونٹ کے قیام کے بعد سے محرومی اور
>
> مایوسی کی فضا بہاولپور کا مقدّر بن گئی

مرحوم نے تمام علاقائی پاکستانی زبانوں پر پانچ قومی موضوعات پر (زیادہ غلہ اگاؤ، قومی یکجہتی خاندانی منصوبہ بندی وغیرہ) پر نظموں کے مقابلے منعقد کرائے تھے۔

مالی وسائل برائے نام تھے۔ اسلئے شروع میں محترم بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ مرحوم کی ذاتی جیب پر بہت بوجھ پڑا۔ جب مجلس کا مجلہ سہ ماہی "سرائیکی" بہاولپور کی اشاعت عمل میں آئی تو اُردو اکادمی بہاولپور کے جریدہ "الزبیر" کے مقابلہ میں قلمی اور مالی دونوں طرح کے وسائل بہت محدود تھے بلکہ تھے ہی نہیں۔ پہلے شمارہ کے اخراجات بریگیڈیئر صاحب نے اپنی پنشن سے برداشت کئے۔ پہلے شمارہ کے لئے راقم الحروف کو بہت بھاگ دوڑ کرنا پڑی۔ اسے داد کہوں یا بیداد

کہ اس شمارہ میں میری تعریف کرتے ہوئے بریگیڈیئر صاحب نے لکھا کہ یہ شخص (صدیق طاہر) اس جریدہ کی اشاعت کی تحریک کا "انجن" ہے۔ اس بے داد کا لطف یوں بھی آیا کہ بہاولپور ڈویژن سے نکلنے والے پہلے جریدہ "اورستلج" کے اجراء کا اعزاز بھی بریگیڈیئر نذیر علی شاہ کو حاصل ہوا تھا اور اسکی ادارت کا اعزاز ہمارے مرحوم اُستاد حکیم عبدالحق شوق اور علامہ ارشد مرحوم کے حصہ میں آیا۔ اور اب پہلے سرائیکی جریدہ کے اجراء کی عزت بھی بریگیڈیئر صاحب کو ملی تاہم ادارت میں راقم کا نام بھی شامل ہوا۔

سرائیکی ادبی مجلس ایک غیر سیاسی اور علمی و ادبی ادارہ ہے۔ ۱۹۶۴ء سے ۱۹۷۴ء تک دس برس تک مجھے عملی طور پر اسکی ادبی تحریکات سے وابستگی رہی۔ اس علمی ادبی وابستگی کی روداد بہت دلچسپ اور تفصیل طلب ہے۔ دشواریوں اور کامرانیوں کی ایک کہانی ہے۔ آج جو کچھ روشنی نظر آرہی ہے۔ یہ اسی جدوجہد کا نتیجہ ہے۔ ممتاز انگریز محقق لسانیات ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل نے بہاولپور کا مطالعاتی دورہ کیا تو ایک ادیب کے طور پر راقم نے اُنکی میزبانی کا فریضہ انجام دیا۔ اس پر میرے افران نے مجھے مجبور کیا کہ میں اپنی بڑھتی ہوئی ادبی سرگرمیوں کو جن کی میں نے محکمانہ طور پر اجازت لے رکھی تھی۔ ختم کروں چنانچہ مجھے مجبوراً مجلس کی ادبی ذمہ داریوں سے استعفیٰ دینا پڑا۔ چند ہی روز بعد مجھے بہاولپور سے رحیم یار خان تبدیل کر دیا گیا۔

اس طرح کا یہ پہلا حادثہ نہیں تھا۔ ۱۹۶۶ء میں جب پہلا جشن روہی منعقد ہوا تو سرائیکی ادبی مجلس نے اس سلسلہ میں اہم حصہ لیا۔ بریگیڈیئر صاحب مرحوم اور مجلس کے دیگر احباب بہت سرگرم رہے۔ راقم الحروف اُن دنوں محکمہ اطلاعات بہاولپور میں مقالہ نگار کے عہدہ پر تھا۔ اور جشن کی مشاعرہ کمیٹی کا رکن تھا۔ یہ پہلی بار تھا کہ ہم لوگ محترم جانباز جتوئی اور بہار ملتانی کو اس مشاعرہ میں لے آئے تھے۔ ان دنوں مجھے عام طور پر شہر کی سرکاری ادبی تقریبات کے سٹیج سیکرٹری کے فرائض انجام دینے ہوتے تھے۔ ہم لوگ پہلی بار خلد آشیانی نواب محمد عباس خان عباسی کو صدارت کیلئے بلانے میں کامیاب ہوئے۔ مگر راقم کو صرف ایک روز پہلے بہاولپور سے منڈی صادق گنج میں یونین کونسل کی ایک تقریب کی کوریج کے لئے جبری طور پر بھیج دیا گیا۔ تاکہ جشن روہی کے دنوں میں بہاولپور میں موجود نہ رہ سکوں۔ میری جگہ محترم سردار نجم الدین لغاری نے سٹیج سیکرٹری کے فرائض ادا کئے۔

یہ دور ون یونٹ کی وجہ سے علاقہ بھر میں چھائی ہوئی مایوسی کا زمانہ ہے۔ اس دور کی شاعری میں عدم تحفظ اور استحصال کا ماتم زوروں پر ہے۔

بہاولپور صوبہ کی بحالی کی تحریک کی ناکامی کے اثرات بھی ہیں۔ راقم الحروف کی اس دور کی ایک سرائیکی نظم روہی رنگ بہت معروف ہوئی۔ اسکے اس مصرعہ کا جشن روہی میں سرائیکی ادبی مجلس کے سٹال پر لگایا جاتا تھا کہ ؎

ایہا پیلی ریت ہے درد ساڈا ایہا پیلی ریت دوائے

روہی رنگ کے نام سے ریڈیو پروگرام بھی ہے اور اخباری ایڈیشنوں کا عنوان بھی یہی لفظ بنا۔ سرائیکی ادبی مجلس نے فی الواقع سرائیکی زبان کو سرائیکی کہنے میں بروقت اقدام کیا۔ اگر ایسا نہ ہوتا تو اس پاکستانی زبان کی یک جہتی اور علاقائی انتشار سے تحفظ کا اہتمام نہ ہوسکتا۔ یہ بات بظاہر معمولی نظر آتی ہے۔ مگر آپ غور کریں تو اسکے مُضمرات کی بہت اہمیت ہے۔

علاوہ ازیں یہ کریڈٹ بھی سرائیکی ادبی مجلس کو جاتا ہے کہ اس نے ۱۹۶۶ء میں ہونیوالے نظموں کے ڈویژنل مقابلوں میں ملتان اور ڈیرہ غازی خان کے شعراء کو بھی مدعو کرنے کا فیصلہ کردیا۔ یہ بات بھی علاقائی یک جہتی کے اعتبار سے بہت اہم ہے۔

مندرجہ بالا کامیابیوں کے پیچھے سرائیکی ادبی مجلس کے بہت سے محنتی بے لوث اور ایثار پیشہ حضرات کی جدوجہد شامل رہی۔ مختلف اوقات میں یہ قافلہ ادب چلتا رہا۔ محترم سیٹھ عبیدالرحمٰن، نشتر غوری مرحوم، عطا محمد ہنوار، جناب غلام محمد، ریاض خاکوانی، ملک نذیر احمد، دلشاد کلانچوی، شائق بہاولپور، فضل حسین ذوقؔ، دین محمد شاہ، نصراللہ ناصرؔ اور بہت سے دوسرے حضرات نے اپنے وقت اور جدوجہد کا ایثار کیا۔ ان میں سے بہت سے ہمسفر زندگی کا ساتھ چھوڑ گئے ہیں ہم اب پیچھے مڑ کر دیکھتے ہیں تو ان کی رفاقت اور خدمت کے بہت سے واقعات سامنے آجاتے ہیں۔ ان میں سب لوگوں کی خدمات سنہرے حروف میں لکھے جانے کے قابل ہیں مرحوم دوستوں کے لئے غالبؔ یاد آتے ہیں کہ ؎

مقدور ہو تو پوچھوں زمین سے کہ او لئیم
تو نے وہ گنج ہائے گرانمایہ کیا کئے؟

تحریر: سیٹھ محمد سعید الرحمٰن
بہاولپوری

سرائیکی لسانی ادبی تحریک دا سفر

ملک دی سب توں پرانی تے وادیٔ سندھ دی قدیم زبان سرائیکی اِچ پورے پاکستان وچ وڈی قومیت دی مادری زبان تے سب توں زیادہ سمجھی ونجݨ والی زبان ہے۔ پر پچھلے عرصے وچ متحدہ ہندوستان وچ مسلم عہد دی لشکری زبان اُردو کوں اپݨڑیں ملک برصغیر دی قومی زبان بݨاوݨ دے نیک جذبے وچ آ تے سرائیکی لوک سب توں زیادہ ایں گھاٹے وچ رہے جو آپݨی ماں بولی نال بے اعتنائی وَرتی تے آپݨیاں علمی ادبی تخلیقاں اُردو وچ کرن پے گئے پر سندھ تے پنجاب نے آپݨیاں زباناں دل توں نہ چھوڑیا جیکر اُردو کوں اپݨایا تاں نال مادری زبان کوں اگوں رکھیا۔ پنجاب ہک عرصہ سکھاں دے کرپاناں تلے رہیا تاں اُنہاں دی مذہبی زبان پنجابی ہئی ایں کیتے پنجابی دی سرپرستی تھیندی رہی۔ خالصہ حکومت کتنی جابر تے وحشی اتے تہذیب توں پرے ہئی۔ پر سرائیکی علاقے وچ حکومت کرن تے بر چھاگردی دے باوجود اپݨیں زبان کوں عوام دی زبان نہ بݨا سگے۔

بہاولپور سندھ تے پنجاب وچالے ہک مسلمان داؤدپوترہ خاندان دی حکومت تے ایں علاقے کوں فتح کرن کیتے چڑھائی دی کیتی پر امیران بہاولپور نے دریا ستلج ٹپݨ نہ ڈتا تے کجھ سیاسی حالات پاروں سکھاں کوں آپݨاں خیال جو مشرق وچ چین دیں کشمیر تے لداخ تائیں ونج پہنچے ہن بہاولپور دے بعد سندھ کوں لتاڑتے ساحل سمندر تائیں فتح دے جھنڈے لہریسوں پورا کرن آخر ترک کرناں پیا البتہ ہندوستان وچ مغل حکمراناں دے دور وچ لشکری زبان کوں ایں کیتے قبول کر گِدا گیا جو مسلم دور دے اتفاق تے اتحاد دی نشانی ہے۔

سرائیکیاں دل تے جان نال ایں زبان کوں آپݨڑیں زبان توں زیادہ پیار کیتا بلکہ آپݨڑیں زبان نال فطری محبت کوں دِی پچھوں سٹ ڈتا ایہ تھیا جو ادبی ذخیرے علمی شہ پارے وی ایں بے توجہی دا شکار تھی گئے تے غیر ضروری تصور تھیوݨ پاروں لکھاں قلمی کتاباں ضائع تھی گیاں۔

پاکستان بݨ گیا۔ اُردو ملک دی قومی زبان قرار ڈتی گئی تاں وی اِتھوں دے لوکاں اُردو دا دامن آویں پکڑی رکھیا۔ خود ریاست بہاولپور جیندے وچ پہلے فارسی زبان سرکاری کماں وچ چلدی

کیتے تاں سرائیکی توں وی کم گھدا ویندا ہا۔ اُردو کوں دفتری زبان دے طور تے رواج ڈِتا۔ فارسی نال سرائیکی دی مہولے ہولے دفتر توں نکلدی گئی پر ہر خاص و عام لوکاں دا وسیلۂ اظہار رہی۔ ماواں آپنڑیں زبان وچ بالاں کوں لولیاں سنڑیندے رہیاں، بال پڑھن جوگے تھیندے تاں قاعدیاں آمد نامہ تے نصاب ضروری قاعدیاں دی مدد نال فارسی وی پڑھدے رہے۔ اُردو پڑھن تاں سرائیکی بالاں کیتے مشکل وی نہ ہا۔ ہُنڑ تائیں پڑھدے آندن۔ گھراں وچ بعد نماز نور نامے۔ معراج نامے۔ حلیہ مبارک بعد نماز فجر ہر گھر نال ترنمیتیں پڑھدیاں آندن۔ پنجاب نے سکھ دور کنوں آپنڑیں پنجابی کوں جیڑھی در اصل سرائیکی دا لہوری لہجہ آکھیا ونج سگدے تے پچھلے صدیاں دیاں قلمی کتاباں جیندا ثبوت ہن کوں کھردرے ماجھے دے گنوار تے وحشی لوکاں دے مخصوص زبان تے گورمکھی رسم الخط کوں قبول کر گدا تے خالصہ دربار وچ عزت تے قربت دی پوڑی بنڑا دتی پے گئے۔ جیڑھے علاقے وسطی پنجاب توں تے سکھاں دے دربار لہور توں پرے ہن اُنہاں آپنڑیں زبان تے اُوں کرخت تے غیر ادبی زبان دا اثر نہ پووݨ ڈِتا تے محفوظ رکھیا۔ لکھ پڑھ وچ نسخ طرز تحریر کوں قائم رکھیا۔ گورمکھی کنوں بیزار رہے تے قبول نہ کیتا۔ خالصہ دور کنوں بد قسمتی نال وسطی پنجاب دے لوکاں وچ استحصال کرن دی بُری عادت خوب پئی جیڑھی اَج تائیں وی موجود ہے۔

پنجاب دے لوکاں وچ توسیع پسندی اَتلی وَدھی جو پاکستان بنڑ دے بعد گویا اے پنجابی مزاج تے کردار دا حصہ بنڑ گیا۔ حکومتی دوائر تے قبضہ، ملک بھر دے قطعات اراضی دی جائز و ناجائز بلکہ سینہ زوری نال اپنڑن۔ نوکریاں چاکریاں وچ آپنڑی حصے توں کئی گنا زیادہ آپنڑیاں کوں کھپاونڑ، تعلیمی اداریاں وچ اجارہ داری اے سب گالھیں کوڑا گھٹ سمجھ تے پاکستانی برداشت کریندے رہے تے لُٹیندے پٹیندے رہے۔ پنجابی دانشوراں کوں اے سُجھی جو انہاں زیادتیاں کوں پک ڈِیہنہ لوکاں محسوس کر گھنڑ تے وَل مشکل تھی ویسی اُنہاں ملک دیاں بیاں زباناں اُنہاں دے سرمایہ ادب تے ہتھ مارن دا پروگرام بنڑایا۔ وسائل ہر طرح دے موجود ہن ڈوجے صوبے دیاں تے وفاق وچ پنجابی بیوروکریسی دا راج ہا دی گرفت موجود ہئی۔ اُنہاں پنجابی زبان کوں ملک دی وݙی زبان بلکہ پاکستان دی اصل زبان ہووݨ دا ڈھنڈورا پٹاونڑ شروع کر ڈِتا۔ استحصال پسند پنجابی پریس نے وَدھ وَدھ تے ایں پروپیگنڈا کرن فرض سمجھ تے پورا کیتا۔ پنجابی آبادکار تے صنعتکار ہر صوبے وچ آپنڑے پنجے اکھوڑی دیندے ہن ایں کیتے آکھیا گیا جو پنجابی ہر صوبے دی زبان ہے تے ایں کھلی حقیقت کوں لُکاونڑ دی کوشش کیتی جو ملک دی سب توں گھٹ عمر تے ادبی اعتبار نال وی جیندے متعلق ڈوں رائے ہو سگدن ملک دے ہر پاسے دی بولی ہے۔ ایں خطرناک سازش دا حملہ اُساکوں

پہلے سرائیکی زبان تے پروپیگنڈے نال شروع کیتا گیا جو سرائیکی زبان کوئی نئی بولی ہے تے پنجابی زبان دی شاخ ہے تے اوندے سارے بزرگان دین تے صوفی شعرا پنجابی شاعر ہن تے خواجہ غلام فریدؒ دی بولی دے آخری منے تنے صوفی شاعر ہن۔ خواجہ علیہ الرحمتہ کوں ایں کیتے ول ول جاتا جو انہاں دے درد تے فراق بھریاں کافیاں ملک دی ہر چپے ہر گھر وچ شوق نال سنڑیاں ویندن انہاں دا خیال اے ہا جو خواجہ مرحوم دیاں کافیاں جیہڑے ویلے پنجابی تسلیم تھی ویسن ول اگوں تاں کوئی رکاوٹ کوئی نئی بس تر سے کروڑ پاکستانیاں دیاں عقلاں تے وی قبضہ تے سوچ فکر تے وی ٹھپہ لگ ویسی تے او پنجابی زبان کوں سرائیکی دی اصل تے وڈیری من گھنسن پوں ہا ہیاں تھی ویسن قدرت نے سرائیکی لوکاں کوں ٹھڈی مٹی دا بنڑایا ہویا ہے۔ اے صابر تے شاکر نہ ہوندے تاں ما دھرتی تے کیں کوں پیر نہ رکھنڑ ڈیندے آپنڑیں وسائل تے کہیں دا قبضہ برداشت نہ کریندے پر لٹیندے پٹیندے رہے۔ تے فقط ڈیکھدے رہے۔ پر جیہڑے ویلے تعصبی پنجابی دانشور مادری زبان سرائیکیاں کنوں کھنڑ لگے تاں ایں درد کوں بڈھے تے جواناں خاص طور علمی ادبی حلقے تے آپنڑیں موت دا بھگل سمجھیا۔ سنی کوم دا خمار ترٹنڑ لگا۔ اے لکھت ای بے چینی دے کجھ ذکر تے سرائیکی لسانی ادبی تحریک دا احوال ہے۔

۱۹۶۰ء دے نیڑے تیڑے دا قصہ ہے جو شہر بہاول پور اچ چار حضرتاں نے اپنڑے اپنڑے پنجابی پراپیگنڈا دی اذیت محسوس کیتی ترے ماڈل ٹاؤن "بی" دے سکونتی ہن تے ہک حبیب کالونی توں ٹرے دے تے حاجی محمد دین بشیر مرحوم۔ سردار رکن الدین لغاری صاحب تے محمد عبید الرحمٰن کوں ملے، بشیر احمد ظامی صاحب مرحوم نے آکھا جو ایں طوفان کوں روکنڑ کیتے کجھ کرو۔ ول اے چار کٹھے تھیئے تے آپڑیں بے چینی ہک بے تے ظاہر کیتی۔ ول شہر دے جہاندرے میاں نظام الدین حیدر مرحوم۔ سردار نور احمد خان خاکوانی مرحوم۔ ریٹائرڈ شبیر علی۔ سردار محمد ایوب خان ڈاہر مرحوم۔ سید محمد نواز شاہ گردیزی مرحوم۔ سید احمد نواز شاہ گردیزی مرحوم۔ محمود علی آفسوں مرحوم۔ نور محمد علوی مرحوم۔ مہر قادر بخش ایڈووکیٹ مرحوم۔ بریگیڈیر سید نذیر علی شاہ مرحوم تے کئی سیانے صاحبان دے کول گئے تے آپنڑی متاع عزیز تے قبضہ ناجائز خاتمے کیتے تعاون منگیا۔ کتھاؤں چار لفظ حمایت دے کتھاؤں دل شکنی دے جملے سنڑنے پر ہمت نہ ہاری۔ طے کیتا جو ایں زبان ہر علاقے دے لوکاں آپڑیں علاقہ دی محبت نال دی اپنڑے نال رکھے ہوئے ہن تے مدت کنوں ریاست بہاولپور والے ریاستی۔ ملتان والے ملتانی۔ ڈیرہ جات والے ڈیروال یا لہندی۔ جھنگ والے جھنگوی تے کجھ علاقیاں وچ ایں کوں ناں ڈیتی ہین۔ ایندا اصل ناں سرائیکی ہے جیکوں سندھ صوبے دے لوکاں محفوظ رکھے ایں کوں اصل ناں نال عوام کوں پہلے تسلیم کرایا ونجے اے ڈو اکم تے سارے ملک دے لوکاں کوں جنہاں دی ما بولی ایہا ہے اگوں کنوں

اینڈے قدیم تے اصل ناں تے متفق کرنا ہا۔ کھلی حقیقت ہئی تے سکالر تے محقق لسانیات واسطے تاں پہلے دی متعارف ہئی۔ پر جاجا دے عوام تائیں اے فقط گالھ پچا وݨی ضروری نہ ہئی بلکہ اوندے منہ وچ اگوں کیتے اصل ناں پکوانڑاں دی لازم ہا۔ چنانچہ پہلے ملتان دے ادبی حلیقاں نال گالھ کرن مناسب سمجھی گئی۔ ول بہاولپور دے حلقہ متفقین" کوں ودھاوݨ دا پروگرام سنڑ ایا گیا۔ چنانچہ اللہ تعالیٰ نے توقع کنوں وی بہوں جلدی درد پیدا کر ڈتے تے چنگا بھلا کارواں سرائیکی" بنڑ گیا۔ اگوں ایں کٹھ جیندے وچ حساس لوک موجود ہن دی صلاح تھئی جو ایں لسانی تے ادبی کم کوں کہیں تنظیم نال شروع کیتا ونجے کجھ صاحبان کوں تنظیم وچ کھلم کھلا کم کرن کیتے اگوں رکھیا گیا۔ کئی سنگتیاں نے فقط بھرپور تعاون۔ مشورے۔ ملاقاتاں تئیں آپ خود کوں رکھݨ کیتے آکھیا کیناں وی پوزیشن کوں الزام توں بچاوݨ کیتے کاغذی عملدرآمد وچ نہ گھن آوݨ تائیں محدود رکھݨ دے فیصلے کیتے گئے تے ۱۹۶۲ء وچ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ مرحوم دی کوٹھی تے سرائیکی ادبی مجلس دے ناں نال تنظیم بنڑا ڈتی گئی۔ صدارت کیتے بریگیڈیئر صاحب دے ناں پہلے فیصلہ کر تے اُنہاں توں آمادگی وی گھن گدی گئی اوں ویلے تائیں دفتر تے دفتری ضرورتاں کیتے فنڈ کٹھا کیتا گیا ہا ایں کیتے بریگیڈیئر مرحوم دی پیشکش تے اُنہاں دی کوٹھی فوجی دستی پل دے ہک کمرے وچ جتھاں مرحوم دا قیام ہا دفتر تجویز کر تے ایں مظلوم دی زبان دے تے اینڈے ادب کوں محفوظ تے مقبول بنڑاوݨ دا بہوں وݙا فیصلہ کیا گیا اوں کٹھ وچ سردار نور احمد خاکوانی، نور محمد علوی۔ حاجی محمد بشیر دین بشیرؔ، ماسٹر محمد بشیر احمد ظامیؔ، محمود علی انسول سردار نجم الدین لغاری، صدیق طاہرؔ، منشی غلام محمد صاحبان شریک تھے۔ سوائے آخری ترے صاحبان دے باقی سب اللہ تعالیٰ دے سڈے تے ایں دُنیا توں آپݨاں کم مُکا تے ٹُر گن۔ مجلس دا آئین بنڑاوݨ دا کم بریگیڈیئر مرحوم دی سرپرستی وچ مکمل کرن داطے تھیا۔ بریگیڈیئر مرحوم ساری سروس فوج وچ کیتی ول نواب صادق محمد خاں خامس علیہ رحمتہ کوں ذمہ دار عہدیاں تے نیڑے رہݨ پاروں مزاج وچ حُکم ڈیون تے منواوݨ دا انداز طبیعت مطابق رکھیا۔ آئین بنڑا گدا پر اُو فوجی قسم دا آمرانہ آئین آکھیا ونج سگدے تفصیل کیتے ہے مضمون دی لوڑھ تھیسی۔

او حضرات جنہاں سرائیکی ادبی تحریک دی ابتدا کیتی۔ مجلس بنڑوائی۔ تنظیمی ڈھانچہ پورا کیتا او مجلس دے آئین کوں جیکوں رجسٹرڈ وی کرا گدا ہا اختلافات پیدا تھی گیا۔ ایں عرصے وچ تقریباً ڈوں سال بعد استاں دا جگ وی تھی گیا۔ مجلس دا کجھ تعارف وی تھیا تاں حکومتی دوائر تے پرے پرے آپݨڑیں مشن کوں پچاوݨ کیتے "سرائیکی" ناں دا رسالہ جاری کرن کوں وی ضروری خیال کیتا

ہگیا۔ پریس اینڈ پبلیکیشن آرڈی نَنس دے تحت ڈیکلریشن گھنڑ ضروری۔ ڈسٹرکٹ مجسٹریٹ بہاولپور دی خدمت ڈیکلریشن فارم بریگیڈیئر صاحب دی طرفوں پُرتھی تے پیش کر ڈتے گئے پر بریگیڈیئر صاحب دی "فوری تکمیل" دے مزاج دے خلاف ہا جو انتظار کیتا ونجے چنانچہ جون ۱۹۶۴ء وچ رسالہ چھپوا آئے پر او منظر عام تے نہ آسگیا دل اُوندی تریخ بدل گئی لیکن ڈیکلریشن دی منظوری تے جیکر آئے کم کیتا ویندا تاں صحیح ہا پر اُمید تے جو منظوری ستی ڈیسی ۱۹۶۴ء تریخ دے چٹ پہلی تریخ تے لا ڈتے گئے اُوں تیئں دی منظوری نہ ستی تھئی تاں ۱۹۶۵ء تائیں رسالہ چند حاضر آدمیاں دے علاوہ پوری طرحاں نہ ونڈیا گیا۔ آخر اینڈے بعد رسالے دی منظوری ملنڑ تے رسالہ بہوں سونڑیں چھپائی نال پَرّے تے نیڑے پُجھیا تے سرائیکی دے ناں نال اے پہلا رسالہ ہا یقیناً تاریخی اہمیت دا حامل۔ ہر جلد نمبر تے شمارہ نمبر بعض پرچیاں تے صحیح نہ لکھے گئے۔ محکمہ انفارمیشن نے دی مرٹ نہ کڈھیا اکثر پھیری مقامی انتظامیہ بریگیڈیئر صاحب دی بزرگی دی وجہ نال تے غیر سیاسی ادارہ ہوونڑ ہاروں کوئی مشکل نہ پیدا کیتی۔ سرائیکی لوکاں وچ ہک مخصوص عادت ڈاڈھی بھیڑی ہے جو غیراں کنوں لُٹیندا) تے آپڑیاں نال لڑدن کجھ عرصہ بعد سپریم کونسل تے انتظامیہ کونسل نا اتفاقی دا شکار تھی گئی۔ ابتدائی محبانِ سرائیکی وچوں ہک فرد ضلع کونسل دے ایکس آفیشیو ممبر ہن نال ممبر امپرومنٹ ٹرسٹ ہن تے بلدیہ بہاولپور دی قیادت دی اُنہاں کول ہئی اُنہاں ضلع کونسل توں پہلی واری تے بلدیہ توں گرانٹ جاری کرائی نال خود لکھ تے توجہ ڈیوائی جو درخواست ڈیو جو مجلس دے دفتر چوک سرائیکی کیتے پلاٹ الاٹ کیتا ونجے آخر تقریباً چھ کنال دا قطعہ چوک سرائیکی کیتے لمبی مدت کیتے الاٹ تھی گیا جیندے اُتے ہک کمرا اتے اگوں بھرائی دا ہا تھلہ بنڑدا یا گیا۔ باقی حصے کوں گھاہ لاونڑ کیتے ہر پاسوں خوشنما بوٹے لاونڑ دا چارہ کیتا گیا۔

مجلس وچ بہوں چال آونڑ ڈیسیتی ہمدرد حضرات جیندے وچوں ڈاکٹر ہمدانی صاحب، سردار اسلم افغان صاحب۔ سید رحمت اللہ شاہ صاحب۔ دلشاد کلانچوی صاحب تے محمد عبیدالرحمٰن کوں تصفیہ کراونڑ کیتے اوں وقت دے عہدہ داراں نے مداخلت دی دعوت ڈتی تے اُنہاں دے آکھنڑ تے سب نے اجلاس وچ اُنہاں حضرات کوں اختیار ڈتا جو آئین وچ تبدیلی کرن۔ نویں ممبر شپ کراون تے ول انتخابات مکمل کراون۔ اُنہاں ساریاں صاحبان ڈھیر کافی وقت محنت نال فوجی قسم دے آمرانہ آئین کوں بدل تے اُوں کوں ادبی تنظیماں تے مخصوص حالات دے مطابق بنڑایا۔ معقول وقفہ ڈے تے ممبر سازی کرائی اِیں موقع تے ول مجلس ہک بحران دا شکار تھیندی بچ گئی جو سیاستداناں دے ہک ٹولے نے مجلس تے

تسلط جماونڑ دی کوشش کیتی تاں ایں کوں محض ادبی تنظیم رکھنڑ کیتے سازش ناکام بنڑا تے الیکشن غیر جانبدارانہ
کرا تے نویں تنظیم کوں جھوک سرائیکی دے حوالے کر ڈِتی۔ نویں تنظیم وِچ سپریم کونسل دی بجائے نگران کونسل۔
انتظامیہ کونسل وِچ سیکرٹریاں دی بجائے شعبے تجویز کیتے گئے۔ ہر شعبہ وِچ ترے ممبران رکھے گئے جو
مجلس وِچ زیادہ توں زیادہ دوستاں کوں کم کرن دا موقعہ ڈِتا ونجے تے انتظامی کماں وِچ ضروری فیصلے
کرن کیتے زیادہ اراکین دی رائے تے مشورے دا دخل ہووے۔ ایندے بعد ڈوجھا کمرہ جیندے ہر
پاسے شلف تیار کرائے گئے تے تھلے کوں ودھایا گیا تے ہر جوش جذبے نال اپنْی زبان دی ترقی تے
ترویج دا کم مشاعرے۔ ادبی کٹھ تے قومی زبان دِیاں کتاباں دے سرائیکی ترجمے تے ہے موضوعات تے
کتاباں شائع کرن دا سلسلہ شروع کیتا جیڑھا مختلف اوقات وِچ عہدہ داران دے ردو بدل نال اَج
تائیں جاری ہے۔ اتھاں ایں گالھ دا ذکر ضروری ہے۔ جو حکومت پنجاب نے ایں بے سروپا الزام لا
جو مجلس سیاسی ادارہ بنڑ گئے۔ گرانٹ صوبائی ختم کر ڈِتی گئی۔ سالاں بعد ترجھا سال سے دوبارہ
جاری کیتی ہے۔ ہر مجلس نے ایں گرانٹ دی بندش دے باوجود آپنْڑیں پروگرام وِچ کہیں قسم دا
خلل نہ آونڑ ڈِتا۔ ایتھ اے ڈسنْڑ ضروری ہے۔ جو ایں دور وِچ رسالہ سرائیکی کوں کہیں وجود دے
حکومت پنجاب نے بند کر ڈِتا۔ اشتہارات دا تاں پہلے وی نہ ڈِتا گیا ہا۔ جیکر سرائیکی منظوم تے منشور اد
دا رسالہ جلد اپیا نہ بھانبڑ اُتے ایں دور وِچ سکھ گردی دا مظاہرہ کر بندے ہوشی حکماً بند کر ڈِتا
جیڑھا کئی سال بند رہیا۔ موجودہ وفاقی حکومت نے آرڈیننس وِچ کئی تاں رسالہ ول کڈھنْڑ دا موقع
ملے تے آجکل جاری ہے۔ مجلس تے الزام بے حقیقت ہا۔ سرائیکی قومیت یا سرائیکی صوبہ دے قیام
نال مجلس دے عہدہ داران دا کوئی مطلب دا سطہ نہ رہیا۔ بلکہ ہک کنوینر نگران کونسل نے میڈاں سرائیکی
قومیت تے صوبہ دا نعرہ لاونْڑ دا سوچیا تاں از خود کہیں دے آکھے بناں استعفیٰ لکھ تے بیٹھ ڈِتا جینکے
اچاچیت استعفے تے سب اراکین مجلس حیران تھی گئے۔ اُنہاں استعفیٰ منظور کراونْڑ بعد ڈسیا جو اد
ادب نال ضرور متعلق رہسن ہر مجلس نال دا سطہ ختم کریندے پن جو اُنہاں دا اگلا قدم سرائیکی
قومیت دا احساس بیدار کرن تے سرائیکی عوام دے مسلسل حق تلفیاں دے خاتمے کیتے سرائیکی صوبہ
تحریک چلاونی ہے۔ پر حکومت پنجاب نے ایندے باوجود وی گرانٹ دی بندش کر تے آپنْڑیں غیر
مساویانہ سلوک دا پردہ چاک کر ڈِتا تے ایں حقیقت کنوں انکار نہیں کیتا ونج سگدا جو پنجابی کوں
سرائیکی دے مقابلے وِچ کئی گنْاں زیادہ سالانہ امداد ڈِتی ویندی ہے۔ تے سرائیکی علاقے توں حکومت

کوں جتلے محاصل ملدن اوں نسبت دے نال سرائیکی زبان تے ادب دے اداریاں دا حق موجودہ گرانٹ توں لکھاں وچ بنڑدن تے فقط دہ ڈیہہ ہزار سالانہ ڈے تے ٹرخایا ویندے ایہے حقوق دی گالھ ہے تے حقوق وچ کسر رہ ونجݨ دے نتائج سامنے آندے ہن۔

آخر وچ ایہ ڈسݨ ضروری ہے۔ جو بہاولپور وچوں سرائیکی زبان دے تحفظ تے ترویج تے پہلے شروع کیتی گئی۔ اوں کوں پاکستانی زباناں دی صف وچ گھن آونڑ تے اج یونیورسٹی وچ پڑھاون دی معیاری کارگذاری دے نتیجے اِنہاں چار حقیقتاں سرائیکی دا رہا یا ہویا نچ ہے۔ جیڑھا ملک دی لسانی ادبی سطح تے صحت مند تے سوہݨاں ونبڑ بݨ تے چھاں کیتی کھڑی ہے جیندی چھاں وچ پوری سرائیکی قومیت دے قافلے آپݨے سفر کیتے کجھ دیر آرام کر تے ول آپݨے حقوق دی منزل حاصل کرن کیتے ٹر پوندن۔

نواز کاوش

سہ ماہی "سرائیکی" دے
پنجوی سال' ہک جائزہ

ادبی پرچے زبان و ادب دی ترقی واسطے بہوں اہمیت رکھیندن۔ جنہاں دے ذریعے اصنافِ سخن اساڈے تک پجدے ہن۔ تخلیقات دے معیار سامنے آندن تے لکھیت لوکاں دی ہمت افزائی تھیندی ہے۔ سرائیکی زبان دے ادب دی ترویج و اشاعت واسطے اساکوں قابلِ ذکر ادبی پرچے بہوں گھٹ نظر آندن۔ بلکہ ڈوجھے لفظاں وچ اے وی آکھیا ونج سگدے جو اساکوں ہالی تک چھپنڑ دے زیادہ موقعے نہیں ملئے۔ ہک ڈو ڈو پرچے آپڑیں وسائل نال ضرور اے خدمت سرانجام ڈیندے پن مگر اے ہن بہوں ناکافی۔

اج کنوں ترینہہ سال پہلے سرائیکی ادبی مجلس دا قیام عمل وچ آ گیا ہا۔ تے چند لوکاں نے سرائیکی ادب، ثقافت تے تہذیب کوں لوکاں تک روشناس کراون کیتے عملی کم کیتے تے زبان کوں اگوں ودھاون وچ حصہ گھدے۔ انہاں لوکاں وچوں بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ مرحوم، سردار نجم الدین لغاری، حاجی محمد دین بشیر، محمد بشیر احمد ظامی مرحوم، محمود علی افسوں، تے صدیق طاہر دے ناں قابلِ ذکر ہن۔ جنہاں ڈینہہ رات ہک کرتے سرائیکی زبان کوں متعارف کراون وچ عملی حصہ گھدا۔ میڈی مراد متعارف کراون توں اے ہے جو سرائیکی جیکوں مختلف ناواں، لہجے تے علاقیاں دے حوالے نال سنجیا نڑیا ویندا ہا انہاں بزرگاں دی عملی کوشاں نال سرائیکی زبان کوں ہک ناں نصیب تھیا۔

بریگیڈیئر ریٹائرڈ سید نذیر علی شاہ مرحوم سرائیکی ادبی مجلس دے پہلے صدر ہن، تے اُنہاں کوں ہک سرائیکی پرچے دی ضرورت دا احساس تھیا۔ لہذا سرائیکی ادبی مجلس نے سرائیکی سہ ماہی دا اجرا کیتا، سرائیکی دا پہلا شمارہ ۱۹۶۴ء وچ شائع تھیا۔ جیندا ذکر مختلف کتاباں وچ موجود ہے۔ دلشاد کلانچوی نے آپڑیں کتاب "سرائیکی اور اُسکی نثر" وچ تے

سجاد حیدر پرویز نے مختصر تاریخ سرائیکی وچ ۱۹۶۴ء دا حوالہ ڈتے۔ لیکن جیڑھے ویلے اساں پہلا شمارہ ڈیہدے ہیں تاں بہوں حیرانگی تھیندی ہے جو اوں پہلے شمارے تے ۱۹۶۵ء لکھیا ہویا نظر آندے۔

ایں دلچسپ حقیقت کوں سیٹھ عبید الرحمٰن تے واضح کریندے ہوئے ڈسایا کہ بریگیڈیر سید نذیر علی شاہ نے ۱۹۶۴ء وچ ہی پہلا شمارہ چھاپ ڈتا۔ لیکن پرچے دا سطے باقاعدہ ڈیکلریشن حاصل نہ کیتا۔ محکمہ اطلاعات تے توجہ ایں پاسے ڈیوائی تاں اوں پہلے پرچے وچ چھتاں لاتے ۱۹۶۵ء لکھیا گیا۔ مزے دالی گالھ اے جو پہلے شمارے کوں ترئے مختلف مہینیاں دے ناں نال لکھیا گے۔

اپریل، جون تے اکتوبر ۱۹۶۵ء دے ترئے رسالے دراصل ہکو پرچہ ہے۔ اے معلوم نہیں کہ بریگیڈیر سید نذیر علی شاہ نے ایں پاسے کیوں توجہ نہ ڈتی۔ بہرحال ایں پرچے دی تاریخ مرتب کریندے ہوئے اے دلچسپ راز سامنڑیں آندے جو ترئے مختلف مہینیاں دے رسالے دراصل ہکو شمارہ ہے۔

۲۵ سالہ تاریخ رکھنڑ دالے سرائیکی نے ویلے نال کئی تبدیلیاں کیتیاں تے کئی ہک نمبر شائع کیتے، سرائیکی دے تقریباً ۵۰ شمارے شائع تھئے۔ تے ۱۰ خصوصی نمبر کڈھے گئے۔ انہاں نمبراں وچ جولائی ۱۹۶۶ء دا خان سائیں نمبر، جیندے وچ ہز ہائینس نواب آف بہاول پور سر صادق محمد خان دی وفات دے حوالے نال مضامین چھاپے گئے۔ تے نواب صاحب دی حیات تے شخصیت کوں اجاگر کیتا گیا۔ ہیں شمارے وچ نواب صاحب دی ہک نعت وی شامل کیتی گئی اے جیڑھی سرائیکی زبان دانی دا عمدہ نمونہ ہے تے ایں گالھ دی غمازی کریندی ہے کہ خان سائیں کوں سرائیکی نال کیڈا پیار رہئے۔

مارچ ۱۹۶۸ء وچ جشن روہی نمبر شائع کیتا گیا۔ جیندے وچ چولستان دی ثقافت تے تاریخ کوں سوہنڑیں اسلوب وچ پیش کیتا گے۔ گیٹ اپ دے اعتبار نال اے خوبصورت پرچہ ہائی۔ جیکوں ہوں ویلے تھیونڑ والے جشن روہی وچ بہوں پسندیدگی دی نظر نال ڈٹھا گیا۔

جنوری ۱۹۶۹ء کوں سرائیکی دا غالب نمبر سامنڑیں آیا۔ حکومت نے غالب دیاں سو سالہ تقریبات دا اہتمام کیتا ہائی تے ہیں حوالے نال ایں پرچے وچ غالب دی فنی حیاتی دا مفصل جائزہ پیش کیتا گیا۔ ایں شمارے دے سرورق تے غالب دی تصویر دی چھاپی گئی۔

خرم سرائیکی وچ ایجھاں ناں ہے جیندے بغیر زبان اگوں ٹردی نظر نی آندی۔ لہذا اپریل ۱۹۷۱ء وچ سرائیکی دا خرم نمبر شائع کیتا۔ ایں نمبر وچ خرم کوں خراج عقیدت پیش کیتا۔ جیندی وجہ نال خرم دی حیاتی دے ڈھیر سارے لکے ہوئے گوشے اساڈے سامنے آئے ہن۔

جولائی، اکتوبر ۱۹۷۱ء دے شمارے کوں "فریدؒ نمبر" دا ناں ڈِتا گیا۔ شاعرِ فطرت حضرت خواجہ فریدؒ دی حیاتی تے فنی محاسن کوں بہوں سارے لکھن والیاں نے سوہݨے انداز وِچ پیش کیتا۔

۱۹۷۳ء وِچ ملک کوں نواں آئین ملیا۔ آئین دی منظوری کوں پوری قوم خوشی نال ڈٹھا تے پورے ملک وِچ خوشی دا اظہار کیتا گیا۔ ایں موقعے تے سہ ماہی سرائیکی نے ڈِتی "آئین نمبر" کڈھیا۔ ایں آئین نمبر وِچ بہوں معیاری مضامین شامل کیتے گئے۔

نور محمد سائل سرائیکی دے جہاندرے لکھاری ہن۔ اِنہاں دی خدمات ہمیشاں یاد رہسن۔ اکتوبر ۱۹۷۵ء کوں سرائیکی نے سائل نمبر شائع کیتا۔ ایں شمارے وِچ سائل واسطے خصوصی مطالعے دا حصہ سئیں اسلم رسول پوری نے ترتیب ڈِتا۔ جیندے وِچ نور محمد سائل دی فنی حیاتی دا تنقیدی جائزہ گھدا گئے۔

بانیِ پاکستان حضرت قائدِ اعظم محمد علی جناح دی سوسالہ تقریبات دے سلسلے وِچ ۱۹۷۶ء وِچ قائدِ اعظم نمبر چھاپیا گیا۔ جیندے وِچ ایم اے ایچ اصفہانی، منیر احمد منیر، مسعود مجید، تے سہیل اختر نے بابائے قوم دی حیاتی دے بارے مقالے تحریر کیتے۔

سہ ماہی سرائیکی دے پہلے کجھ شماریاں وِچ ادارئیے اُردو وِچ تحریر کیتے گئے ہن تے اکثر مضامین تے شاعری دی اُردو وِچ چھاپی گئی اے۔ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ ۱۹۶۵ء کنوں لاتے ۱۹۷۰ء تک ۷ شماریاں دے ایڈیٹر خود رہئے۔ بعد وِچ جولائی ۱۹۶۹ء تے اکتوبر ۱۹۶۹ء دے ڈُوں شمارے سئیں نصر اللہ خان ناصر دی ادارت وِچ چھپے۔ حزم نمبر تے فرید نمبر دے علاوہ جولائی اکتوبر ۱۹۷۲ء دا شمارہ سئیں ایم اے عزیز نشتر غوری دی زیرِ ادارت شائع تھیا۔ انہاں دے معاونین وِچوں ایم اقبال عادل دی انہاں دے نال شامل رہئے۔

اکتوبر ۱۹۷۴ء کنوں لاتے اکتوبر ۱۹۷۸ء تک تقریباً ۱۱ شمارے سئیں دلشاد کلانچوی دی ادارت وِچ چھپے۔ ایں دوران وِچ سائل نمبر تے قائدِ اعظم نمبر دی انہاں نے بہوں محنت نال شائع کیتے۔

اکتوبر ۱۹۸۱ء توں سرائیکی دے کجھ پرچے سئیں اسلم قریشی تے فدا ئے اطہروی نگرانی وِچ شائع تھئے۔

طویل عرصے تک سرائیکی ادب دی خدمت کرن والا اے پرچہ بریگیڈیئر سید نذیر علی شاہ

دی وفات دے نال ہی ختم تھی گیا۔ تے بہوں عرصہ نہ چھپ سگیا۔ ۱۹۸۹ء وچ سرائیکی ادبی مجلس دے صدر سئیں سید دین محمد شاہ نے دوبارہ ایں پرچے دا اجرا کیتا تے ہݨ ایں رسالے دی ادارت وچ ہیڈے علاوہ سئیں نصراللہ خان ناصر تے سئیں اجمل ملک شامل ہن چڈاں کہ ایندی نگرانی خود دین محمد شاہ صاحب خود کریندن۔

سرائیکی دی ۲۵ سالہ ایں تاریخ وچ بہوں کم تھیا۔ تے سرائیکی ہک حوالہ دا پرچہ بݨ گیا۔ ایندے وچ لکھݨ شروع کرݨ والے ہن۔ سرائیکی ادب دے اسمان دے چند ر تارے ہن تے انہاں دی وجہ زبان فخر کرسگدی ہے۔ پرچے وچ ادب دی ہر صنف تے کجھ نہ کجھ ضرور رکھیا گئے۔ بلکہ جڈاں سرائیکی وچ اصناف کوں پرکھݨ دا رواج نہ ہائی تاں سرائیکی وچ تنقیدی مضامین شائع تھیندے ہن۔ تنقید لکھݨ والیاں وچوں انہاں ۲۵ سالاں وچ نذیر علی شاہ، اسماعیل ہمدانی، نصراللہ خان ناصر، ذوالفقار الاسلام صدیق طاہر، نشتر غوری، دلشاد کلانچوی، جمشید کمتر، اسلم رسول پوری، طاہر تونسوی، طارق جامی، ڈاکٹر امیر عبدالحق، ظفر لشاری اور نواز کاوش خاص طور تے قابل ذکر ہن۔

انہوں افسانے لکھݨ والی وچ ظفر لشاری، مسرت کلانچوی، بتول رحمانی، دلشاد کلانچوی بنت بلوچ، غلام حسن حیدرانی، بدر مصطفیٰ خان، نیاز حسین لکھویرا، صدیق طاہر، شامل ہن۔ ڈرامہ نگاراں وچوں جام محمد اقبال جھمن، حسن رضا گردیزی، مسرت کلانچوی، نذیر علی شاہ خاص طور تے سرائیکی وچ چھپدے رہے ہن۔

ایندے علاوہ تقریباً سارے سرائیکی شاعر ایں پرچے دی زینت بݨدے رہے ہن۔ شروع دے کجھ شماریاں وچ عورتاں تے بالاں دے صفحے وی شروع کیتے گئے ہن عورتاں دے صفحیاں وچ محترمہ رفیعہ قمر تے بالاں دے صفحے وچ فضل حسین ذوقی بہوں کجھ لکھدے رہے۔ نذیر علی شاہ دا ہک سفرنامہ بھی شامل تھیندا رہیا۔ سرائیکی وچ اردو، انگریزی، فارسی زبان و ادب توں ترجمہ وی کیتا گیا۔ انہاں ترجمہ نگاراں وچ ہن نعیم اربیلا، دلشاد کلانچوی، قاسم جلال، اسلم قریشی فدائے اطہر، شامل ہن۔ انہاں لکھاریاں نے ناول، افسانہ، ڈرامہ تے بے اضافہ سرائیکی وچ پیش کیتا۔

پچھلے ۲۵ سال دا جائزہ گھنوں تاں بجا طور تے ایہ گالھ آکھ سگدے ہیں جو سرائیکی نے زبان و ادب دی ترویج دی ترقی وچ بہوں نمایاں خدمت کیتی ہے اج دی خدمت ڈے ایں

جذبے نال سرشار ہے۔ جڈاں وی سرائیکی ادب دی تریخ لکھی گئی تاریخ نگار ایں پرچے کوں
بھل نہ سگی بلکہ ایں پرچے دے بغیر اساڈا ادب ادھورا نظر آندے۔ اساکوں ایں محسوس تھیندے
جو جیڑھا خواب سئیں بریگیڈیئر سیّد نذیر علیشاہ نے ڈِٹھا ہائی۔ اوں خواب کوں تعبیر ملدی پئی
اے تے ہُن اساڈی زبان وادب کوں آپڑاں جائز مقام ملن دا ویلا بہوں نیڑے آ گئے۔ انشاءاللہ

مقالات

و

مضامین

تحریر:۔ پروفیسر محمد سلیم ملکؒ

کلامِ فریدؒ دے محاسن

سرائیکی دی حلاوت، روہی دی وسعت تے کہیں درویش دے فراقیہ لہجے کوں آپس اِچ ملا ڈِتا ویجے تاں خواجہ غلام فریدؒ دی شاعری وجود اِچ آندی اے۔ خواجہ فریدؒ سرائیکی دے نویکلے شاعران جنہاں وحدت الوجود دا فلسفہ دی بیان کیتے۔ عشق و معرفت دے مضمون دی بدھن۔ انسانی حسن کوں وی کئی رنگیں اِچ بیان کیتے نیں۔ ہجر دیاں کوکاں دی ماریے نیں تے وصال دیاں لذتاں دا حال دی وَنڈیے نیں۔ اُنہاں کتیں روہی دے سناٹے دی ہِن تے برسات دی رِم جھم دی۔

عام طور تے ایجھا شاعر جیں کنیں آکھنڑ واسطے ڈھیر کجھ ہووے او زبان دی نِک سُک کنوں بے پرواہ تھی ویندے۔ صرف خیال تے نظر رکھیندے۔ مضمون تے توجہ ڈیندے۔ زبان ہووے یا اندازِ بیان اُولکنے ثانوی حیثیت اختیار کر ویندان پر خواجہ فریدؒ دی شاعری اِچ نہ صرف فکر تے فلسفے دے مضمون ملدن بلکہ اُنہاں آپنڑے کلام کوں جاہ جاہ تے شعری محاسن دے گانھڑیں وی پوایِن۔ شعری محاسن او طریقے، حیلے تے وسیلے ہِن جنہاں دے استعمال نال شاعر دا کلام مؤثر تے مسرّت بخش تھی ویندے۔ گالھ سدھی دل وِچ کھُب ویندی اے تے عرصے تائیں روح اِچ گونجدی رہ ویندی اے۔ خواجہ فریدؒ نے آپنڑے کلام اِچ عام طور تے جیرھے وسیلیں نال شعر کوں سونہڑا تے سچّا بنڑے او تشبیہہ، استعارہ، کنایہ، تلمیح تجنیس، تضاد، لف و نشر تے حُسنِ تعلیل اِن۔ آؤ ہناں دا ہِک ہِک کرتے ذکر کروں۔

تشبیہہ او شعری حرفت اے جیں وِچ ہِک شئے کوں ڈوجھی نال مماثل قرار ڈِتا ویندے۔ مماثلت دی وجہ کوئی ایجھی خصوصیت ہوندی اے جیرھی ڈوہاں وِچ پاتی ویندی ہووے ایں نال سونہڑی شئے زیادہ سونہڑی تے کوجھی بی دی کوجھی بنڑ ویندی اے۔ کلام

فریدؒ ایچ بے شمار تشبیہاں استعمال تھین۔ اے تشبیہاں عام طور تے فطرت دے مناظر کنوں، آندین تھل مارو، پھل پھلاری تے برسات تے ساونڑ اُنہاں کوں سوہنڑیں تشبیہاں ڈیندن تے جیس ویلہے اسیڈا شاعر اُداس تھی ویندے تاں اوندے واسطے تھاڈیاں تے بیابان، پرندے تے زناور، مظاہر تے موجودات غمیں تے ڈکھیں دے مظہر بنڑ دیندن ڈو ترے تشبیہاں ملاحظہ کرو۔

یار فریدؒ کوں ایویں سا ڑیو
جیں ویں جلیا کوہِ طور
زلف سیہ تھی نانگ ورادھے
ڈنگ مریندے کاری وو یار
لُوں لُوں سیڑھیاں جاری وو یار

استعارہ، تشبیہ دی ٹکڑی تے رٹی ہوئی شکل اے۔ ایندے وچ تخیل دی شدت تشبیہ توں زیادہ پاتی ویندی اے۔ ہک شے دیاں ساریاں صفتاں ڈوجھی شے کوں ڈے ڈیتیاں ونجن تاں استعارہ وجود ایچ آندے۔ خواجہ فریدؒ تے جاہ جاہ تے استعاریں کوں استعمال کرتے آپنڑے کلام ایچ بلاغت تے گہرائی پیدا کیتی اے۔ استعاریں نال اُنہاندے شعریں ایچ قوت تے بیان ایچ چمک آندی اے۔ ذرا اے شعر ڈیکھو۔

عشق ہے ڈکھڑے دل دی شادی
عشق ہے رہبر مرشد ہادی
عشق ہے ساڈا پیر،
جیں کُل راز سمجھایا،
اَبرو خوش تے مژگاں تیر
ظلمیں چوٹ ملا ندیاں،

کنایہ شعری زبان ایچ او وسیلہ اے جیندے نال اَجھے لفظ استعمال کیتے ویندن جیرھے آپنڑے حقیقی تے مجازی ڈوہیں معنی ڈیندے ہوون ایں شعر ایچ جیرھا ہنڑ بیان تھیسے "کوجھی رات اندھاری" اورات دی ہے جیرھی چندر دے

بغیر گزار دی ہے ۔ تے بد نصیبی تے بُرے مقسوم دے مفہوم اِچ وی ایہا رات استعمال تھئی اے

بِسک ہنبیواں دی لوڑھ لڑھایم
بیں مُٹھڑی مَن تارِی وو یار
کوجھی رات اندھاری وو یار

تلمیح کہیں تاریخی واقعے ۔ دیو مالائی قصے یا لوک کہانی دے کہیں کردار کوں استعمال کرݨ کوں آکھیا ویندے ۔ شاعر اوں واقعے دی طرف اشارہ کرتے اگتے لنگھ ویندے تلمیحاں اسیڈے تہذیبی ٹکڑے تے ثقافتی اکائیاں اِن ۔ اے اسیڈے ماضی دے رستے دے او سنگ میل اِن جتھاں اسیڈی سوچ دا قافلہ پڑاؤ پیندے ۔ خواجہ غلام فریدؒ دے کلام اِچ بے شمار تے بے محابا تشبیہاں استعمال تھیں ۔ او پیغمبریں دے معجزیں دی طرف اشارے کریندن ۔ اولیاء اللہ دیاں کرامتاں بیان کریندن ۔ نیک لوکیں دیاں عظمتاں یاد ڈویندن ۔ روایتیں تے حکایتیں کوں ارک مریندن تے لوک کہانیں کنوں رنگ تے روشنی گھِندن ۔ ہِیں واسطے کلام فریدؒ اِچ جاہ جاہ تے پنج دے پندھ ، بھنبھور دی مسافت فرہاد دی فریاد تے مجنوں دی مجبوری دا ذکر آندے تے کتھائیں کلمۂ منصور آکھݨ دا حکم تھیندے ۔

عاشق مست مدام ملاحی
کہہ سبحانی بݨ سلطانی
آکھ انا الحق تھی منصور

صنعت تضاد دے بیان اِچ ڈوں مختلف شئیں کوں کٹھیا رکھیا ویندے جیں ویں کالا تے چٹا ۔ نیک تے بُرا ۔ روندا تے کھلدا ۔ خواجہ فریدؒ تے ایں صنعت کوں وی بھول استعمال کیتے تے سویر شام ۔ ڈینہہ رات تے سوجھلا اندھار جیہے لفظ کٹھے گھن آتے کلام کوں موثر بنڑیندن ۔ پر نرا لفظی تضاد وی کوجھا لگدے ہِیں واسطے خواجہ فریدؒ معنوی تضاد پیدا کرتے خیال دا رنگ چوکھا کرڈیندن ۔ جُدائی تے ملاپ ۔ قربت تے فاصلے ، غم تے خوشی ہنجوں تے کھِل دا بیان اورلے کریندن تے بعض دفعہ موسم دی رنگینی ، ساوݨ دی برسات تے سہیلیں دی چھیڑ چھاڑ اُنہاں کوں زیادہ اداس کرڈیندی اے ۔

آئی موسم پھیتر بہاراں

سینگیاں سرخیاں ملیاں یاراں
جوبن لہریں تار متاراں
ہک ہیں مفت انزاری وے

حسنِ تعطیل توں مُراد اے جو شاعر کہیں شے دی کوئی وجہ ڈسے۔ پر اصل وجہ او ناں ہو دے تے اصل تے اصل وجہ معلوم دی ناں ہووے۔ جیئویں شاعر آکھے جو تارے ساڈی رات میڈے واسطے جاگدے رہندن۔ پر تاریں دی ساری رات جاگݨ دی اصل وجہ دی معلوم کوئے نیں۔ ہیں طرح جُدائی دے بیان اِچ خواجہ فریدؒ بعض دفعہ حُسنِ تعطیل کنوں دی کم گھندن۔

کوئل اگھن پپیہے ——— دردوں دھن پکاراں

لف ونشر اِچ کوئی شے پہلوں لپیٹی تے بعد ﷺ کھولی ویندی اے۔ پہلے او ندا ذکر تے وَلا اوندی تفصیل یا وضاحتی لفظ گھن آندن۔ ذرا اے شعر ݙیکھو۔

کتھ صحت ڈٹھم کِتھ مرض ڈٹھم
کِتھ چُست اتے بیمار ڈٹھم
کِتھ مُلاں تے منصور ڈٹھم
کِتھ چوب رسن تے دار ڈٹھم

صحت نال چُستی تے مرض نال بیماری دا ذکر اے۔ مُلاں نال چوب رسن تے منصور نال دار دا ذکر ہے لف ونشر آکھیا ویسی۔ ہیں طرح خواجہ غلام فریدؒ جیں ویلھے کہیں منظر دیاں جزئیات بیان کریندن تاں آوازاں نال پورا ہک صوتی نظام بنڑا پے ویندے۔ ایں کوں یونانی زبان اِچ (ONOMAETOPOEA) آہدن۔ انگریزی تے اُردو شاعری اِچ ایندا کثرت نال استعمال تھیندے۔ سرائیکی اِچ خواجہ فریدؒ دے اے بیت ݙور دا آکھ تے خود سُنڑو۔

نڈرے چیکن گیرے گھوکن
جر کھاں ترکھاں لونبڑ گوکن
گو ہیں تنبوکن سپ ٹھجے پھوکن
ناگیں دی شوں شوں ہے یار

خواجہ فریدؒ ہفت زبان شاعر ان اِنہاں وچوں ہک علمی تے مذہبی زبان عربی اے۔

ہِن واسطے او عربی دے لفظ تے محاورے، حدیثاں تے قرآنی آیتاں آپݨے کلام اِچ گھن آندن۔ کتھائیں کتھائیں تاں پورا مصرع عربی زبان دا نکل آندے تے کتھائیں پوری حدیثِ قدسی چند مثلیں اِچ بند کر ڈیندن جینویں جو "میں ہک چھپیا خزانہ ہم۔ میکوں خواہش ہئی جو آپݨے آپ کوں ڈیکھاں ہِں سانگوں اے ڈینا پیدا کیتی اِم"، ایں مضمون دا شعر ڈیکھو:-

کُنتُ کنزاً عشق گواہی
پہلوں حبّ خود ذات کوں آہی
جیں سانگے تھیا جمل جہان

خواجہ غلام فریدؒ فارسی زبان دے وی رمز شناس ہِن۔ اُنہاں دے کلام اِچ فارسی دے آثار جاہ جاہ تے ملدن۔ الفاظ، محاورے، اقوال تے کہاوتاں اُنہاں دے شعریں کوں قوت تے کاٹ ڈیندن۔ بعض دفعہ تاں ہک مصرع سرائیکی دا تے ڈوجھا پورا مصرع فارسی زبان دا ہوندے۔ اے طرزِ سخن امیر خسرو دی یاد ڈویندے جیں وچ اُنہاں آپݨی مشہورِ زمانہ غزل آکھی ہئی جیندے وِچ ہک مصرع ہندی اِچ تے ڈوجھا فارسی اِچ آکھیا ہانے۔ امیر خسرو دی چھوں۔
غزل دے ڈوں شعر ملاحظہ فرماؤ۔

شبانِ ہجراں دراز چوں زلف و روزِ وصلش چوں عمر کوتاہ
سکھی پیا کو جو میں نہ دیکھوں تو کیسے کاٹوں اندھیری رتیاں
چوں شمع سوزاں چوں ذرّہ حیراں زمہرِ آں مہ بگشتم آخر
نہ نیند نیناں نہ انگ چیناں نہ آپ آویں نہ بھیجیں پتیاں

امیر خسرو دے ایں تجربے کوں "ریختہ" آکھیا ویندے۔ خواجہ فریدؒ تے ایں روایت کوں سرائیکی اِچ ورتیے۔ ایں کوں اساں شاید "سرائیکیہ" آکھسوں۔ بہر حال اے ڈوں شعر ملاحظہ کرو:-

دل ہم پسے آوارہ طبعے وحشت آرائے
نہ ہوں بارسے بردچل دے بیاباں دشت رُلوائے
زعشق عارض رنگین چوں لالہ داغ ہا دیریں
کیتیاں ہن دل اندر جاہیں کڈیں رب یار ملوائے

خواجہ فریدؒ دی شاعری دی ہک نمایاں خصوصیت اُنہاں دا صوتی آہنگ اے۔ او لفظیں دا انتخاب تے ترتیب اینویں رکھیندن کہ اُنہاں کنوں موسیقی جھلکدی نے جھانکدی اے۔ بعض دفعہ او ڈوں ڈوں قافیے کٹھے کر ڈیندن تاں جو ترنم تیز تھی ونجے تے گھنگرو دیر تائیں وجدا رہ ونجے۔ اُنہاں دی ہک کافی دے قافیے ہیں طرح دے ہن۔ "چھٹیاں چمٹیاں۔ اُٹھیاں اُٹھیاں لُٹیاں لٹیاں، مُٹھیاں مُٹھیاں۔ تے بعض دفعہ او ہکے حرف کنوں شروع تھیوݨ آلے لفظیں کوں کٹھا کرتے تجنیس سرحرفی دی خوبصورت مثال پیدا کر ڈیندن۔ ان شعریں دے صوتی آہنگ تے غور کرو:۔

چکوے چکویاں اغن پپیہے
کوئل مور بچھو تے چھیہے

یا

گج گج گاجاں گجن رسیلیاں
وقت سنگار سہاوݨ دے

مُکدی گالھ اے ہے جو کلام فریدؒ شعری محاسن نال پوتا پے۔ اسیڈے لکھاری آپݨی آلس تے گھن سائیں دی عادت چھوڑتے ایندا وقت نال مطالعہ کرن تاں کئی شعری جواہر لبھ سگدن۔

کافی

دشمن تاں ڈیندن اینویں لا
پھٹکیاں نہ چا بھڑکیاں نہ کھا

کملا نہ تھی ڈر رب کنوں   ڈھنڈیاں نہ گھت دھاندل نہ تا
کجھ تاں ڈسا کہیں گال ہے   اینویں اجائی دے لانہ لے
ترڈی تلے پر کوئی ڈدہ تاں ڈے   بت پت نہ کر گیتاں نہ کھا
دھوتیاں تاں جڑتے لاڈ کھی   بھانویں ہائی تے بھانویں کجھ نہ ہئی
ہن دے دِچ ہے سبھ جھنگٹی   ڈو ڈو نہ کر جگ نہ کھلا
نوباں خوشنیاں نت لیندے ہن   بالناں کوں بھاہیں لا ڈیندے ہن
ایہے تلطفے آن بکھیندے ہن   تیکوں تیڈی جا میکوں میڈی جا
میں جیواں گھن گھن تیڈا ناں   توں ٹھاریں ونج تے بلے دا ہاں
میں اصلوں گنگا ڈاند تاں   چوبھاں توں چوبھاں نہ وسا
ہتباں تاں میں نہیں ماردی   پر گال ہے یار و یار دی
توڑیں نمیں کہیں کاردی   کٹی بک تاں میں جھیں گول آ
ناروں تے نہ خوار کر   ناسول ناسیں تار کر
عتبار کر عتبار کر   ہن سارے دھوتیاں دے پنا
قسمت جوہیں تے کاوڑی   گھر مو تجھ بھلدی آوڑی
جاتس جو ہے بے پاوڑی   جو وس لگیس گئی رت روا
توں باجھ ساتوں یار دے   بھاندا نہ ہار سنگار وے
ہم سول ناسیں تار دے   تختے نہ کڈھ گھنڈیاں نہ چا
لیندا نہ مول سنبھال ہیں   چھیدا نہ حال حوال ہیں
اکھڑیا دی خرم نال ہیں   جو تیڈے ناں تے گئے وِکا

تحریر:- پروفیسر زوار حسین

پہاج دا ہک کردار "رحیماں"

کہیں وی ناول دے پلاٹ دی طرحاں اوندے کردار وی اہم ہوندن۔ ناول دے پلاٹ کوں اگوں تے ودھاوݨ دی ذمہ داری کرداراں دی ہوندی اے۔ ناول دے وچ جیہڑے لوکاں دا ذکر نظر آندے اُنہاں کوں کردار آہدن۔ اوں ویلے تاں بہوں سارے کردار ناول اچ کم کریندے نظر دِن۔ پر ہر کردار دی اہمیت ہکو جیہی نی ہوندی۔ کوئی کردار زیادہ اہم ہوندے تے کوئی کم۔ زیادہ اہم او کردار ہوندے جیہڑا اساکوں زیادہ متاثر کرے تے ناول دے اندر زیادہ کم کریندا نظر آوے۔ ناول دی وی ہک دُنیاں ہوندی اے جینویں جو ساڈی اے دُنیاں، ایں دُنیاں دے اندر لوکاں کوں زیادہ متاثر کرݨ آلا آدمی زیادہ شہرت حاصل کر گھندے تے لافانی بݨ ویندے۔ اینویں ناول دے اندر بعض کردار اہم تے متاثر کرݨ آلے ہوندن تے ناول دی دُنیاں دا لافانی تے نہ مرݨ آلا کردار بݨ ویندن۔

"رحیماں" ناول دا لافانی تے نہ مرݨ آلا کردار اے۔ ایں ناول دی ہیروئن رحیماں ہے یا زرینہ اے بحث میڈے موضوع توں خارج اے۔ البتہ ساڈے وسیب دی بھرپور عکاسی جیہڑا کردار کریندا محسوس تھیندے او رحیماں دا کردار اے ایں ناول اچ ڈو زنانے کردار بہوں اہم ہن، رحیماں تے زرینہ۔ نذیر احمد دہلوی دی طرحاں ایں ناول اچ وی کجھ کردار مصنف دے من بھاندے ہن تے کجھ اݨ بھاندے۔ تے رحیماں ناول نگار دا من بھاندا کردار اے۔ ناول کوں پڑھن توں بعد محسوس تھیندے جو رحیماں دا کردار اوں کھڑے پاݨی آلی کار اے جیندے وچ حرکت نی ہوندی۔ تے زمانے دی اتھل پتھل ایندے اُوں دا رنگ نی۔ پر گہری نظر نال ڈیکھا ونجے تاں پتا لگدے جو وقت دے بدلݨ نال کردار اچ وی تبدیلی نظر دی اے۔ عمر دے ودھݨ نال "رحیماں" دے کردار اچ پختگی آویندی اے۔

"رحیماں" ماپیو دی لکھی پڑھی ہئی، پر اوندیاں عادتاں خراب نہ ہن۔ اوندی کم کرݨ دی عادت اوں کوں ہمیشہ عزیز رہی۔ ملک نتھے آپݨے سوتر ملک بتو کوں آپݨی دھی دیاں جیہڑیاں تعریفاں

کرتے سُنڑایاں ہن اے۔ ریماں دے نال ساڈی دھرتی دی ہر دِھی دی تعریف اے تے اوندیاں خو بیا
ہِن ا۔

"میڈی دِھی ڈاڈھی سیانی ہے کاکا! بہوں سُگھڑ ہے۔ میڈی گھڑی گھڑی دی بانہہ بیل
ہے۔ جواناں جتی کم کریندی اے۔ اتنیاں ساریاں گائیں کوں چراونڑ، کھولنڑ، بدھنڑ، ڈوھنڑ سب
کجھ اپنڑاں آپ کریندی اے۔ اللہ سائیں میکوں دِھی دی دِھی ڈِتی اے تے پُتر دا پُتر"۔

خدمت کرنڑ ساڈے وسیب دی عورت دا اعزاز ہے تے وعدہ کیتس جو!۔

"میں وی بانہی بنڑ تے گزرلیساں۔ زندگی دے سارے سُکھ تیڈے ناں توں قربان کرڈیسا
نذر۔" تے ریماں دِل ایں وعدے کوں سچا کرڈکھایا۔ او ہمیشاں نذر دی بانہی بنڑ تے رہی تے ا
جوانی کوں نذر دے نال لا ڈِتس۔ ریماں ایں گھر کوں ٹھاڈھیلیں بخش ڈِتیاں تے بقول مُصنف ا۔
"او سوہرے دی بیو جتی خدمت کریندی اپنڑے ڈیر فضل دی بھینڑ وانگیں اَل مُچل کریندی۔" خدمت
کرنڑ ریماں دی عادت ہے تے اوندے کردار دی عظمت اے۔ فضل دی شادی دا موقع ہووے یا
سر دے سائیں دی خدمت، سوہرے دے گھوٹ دی غلامی ہووے یا نویں نویلی کنوار دا کم، ریماں
ہس تے کریندی نظر دی اے۔ تے ریماں دے کردار دی اے خوبی اتنی پختہ اے جو او ملک نبو۔
رشید خاں دے دل و دماغ تے چھا ویندی اے۔ ایہہ وجہ اے جو ملک نبو آخر وقت تائیں ایں
دی وفاداری تے خدمت کوں نی بھلا سگیا۔ تے رشید خان اوں کوں اپنڑی بھینڑ وانگیں سمجھدا۔ تے ا
خوبی ساڈے معاشرے دی عورت دے کردار دی اے۔ جو او اپنڑاں ہر سُکھ چین اُجاڑ تے اپنڑے سر
سائیں کوں سکون ڈیسی، خود گرلاسی رُودی، نوکر بنڑ تے گزرلیسی دوہی ڈکھاں دے منہ زور طوفا
اِچ توڑیں جو اوندی بیڑی گھمنڑ گھیر اِچ پھس ویسی پر او اُف نہ کریسی۔

ریماں دے کردار دی ڈوجھی خوبی ربّ دی رضا تے راضی رہنڑ ہے۔ تے جیکوں ا
ایں کردار دی کمزوری وی آکھ سگدے ہئیں۔ جیہڑے ویلے ریماں دے پُتے نذر، زرینہ
ڈوجھی شادی کرتے ریماں کنوں اکھیں پھیر گھدیاں تے ریماں کوں ایں گھر اِچ کمو رانی بنڑ تے رہنا
تاں او دل اِچ لکھ دلیلاں دے باوجود حالات دے اگوں سر جھکا ڈیندی اے تے آپ جہانی آ
اے ا۔ "چنگاں مالک آ، جے تیڈی ایہو مرضی اے تاں میں تیڈی مرضی تے راضی ہاں۔"

ریماں کوں جھکنڑ دا ڈا تاں آندے اکڑنڑ دا ڈا نسی آندا۔ ریماں حالات دے ہتھوا

مجبور تاں تھی سیگدی اے پر حالات کوں اپنی مرضی مطابق ڈھال گھنݨ دی کوشش ایں کردار اچ بھول گھٹ نظر دی اے۔

اے ٹھیک اے جو رحیماں حالات کنوں مجبور تھی تے اپنا سر نوا ڈیندی اے پر نا اُمیدی نی تھیندی۔ توڑے جو اوندے اُتے ڈکھاں دے پہاڑ ترٹ دے رہیے تاں وی اوں حوصلہ نی ہاریا تے زندگی تے موت دی چھک تاݨ دا مقابلہ وڈی دلیری نال کریندی رہئی۔ ایں طرحاں رحیماں ہک بہادر عورت دے رُوپ اچ نظر دی اے۔ اگرچہ کہیں کہیں ویلے او خُدا تے اوندے حبیب کنوں دُعا منگدی اے جو اوندے ڈینہہ تھوڑے تھی ونجن پر زندگی کنوں اوندا دل اُچاٹ نی تھیندا اتے اوندی آس نی تھیندی۔

رحیماں دے کردار دی چوتھی خوبی اوندا صبر، مستقل مزاجی، وڈیاں دا احترام تے عزّت دا جذبہ ہے۔ زرینہ دے نذر تھیوݨ تے اوندا سوہرا اوں کوں نذر دی شادی دی اجازت گھنݨ آیا تاں رحیماں سوہرے کوں خالی نال ولایا۔ تے بھانویں سانول دے رشتے دی گالھ ہئی رحیماں اے آکھ تے "تُساں ہالک بابو ہے چاچا" نظراں نیلوں تے یکتاں۔ نذر اوں کوں زرینہ دے آکھݨ تے مرݨ دی مار ڈیوے تے گھروں نکلݨ دا حکم سُنائیں تاں رحیماں دا ایہو جواب ہا جو میڈا سوہرا آونجے میں اوں کنوں پُچھ تے ڈیساں۔ زرینہ نذر اوندے ہاں تے کاتیاں مریندے رہیئے پر او صبر کریندی نظر دی اے۔ جڈاں نذر اپݨے گناہاں تے زیادتیاں دی معافی گھنݨ رحیماں کنوں آیا تاں رحیماں آکھیا۔ "اپݨی قسمت دی کاݨ کوں میں تیڈا قصور کیویں آکھاں۔" تے آخر جیہڑے ویلے نذر ڈٹھا جو رحیماں اوں کوں معاف نی پئی کریندی تاں اوں سانول دا واسطہ ڈتا تاں رحیماں جیہڑا جواب ڈیندی اے او غور دے قابل اے۔ "توں اوندا ناں وی نہ گھنیں ہا تاں وی میں تیڈے تُرآوݨ دا بھرم رکھیندیاں ہویاں تیڈے نال ضرور جُلاں ہا۔" رحیماں دے کردار دیاں ایہہ خوبیاں تے چنگیایاں اوں کوں عظیم کردار بݨا ڈیندن تے قارئین کوں ایں کردار نال ہمدردی تھی ویندی اے۔

رحیماں دا کردار خلوص، وفا تے شرافت دا پیکر محسوس تھیندے توڑیں جو اوں دے سینگی کوں گھروں کڈھ ڈتا پر اوں اپݨی وفا تے شرافت اتے بُرائی تے بے وفائی دا پرچھانواں وی نہ پووݨ ڈتس۔ ہسپتال اچ اوں جیہڑی سوہرے دی خدمت کیتی تے ول اوں کوں رشید خاں دے گھر گھن تے آئی او اوندی وفا تے خلوص دا منہ بلیندا ثبوت ہے۔ رحیماں سولاں سال گھر توں باہر گزارے پساپݨے سر دے سائیں نال وفاداری تے خلوص تے حرف نہ آوݨ ڈتا۔ تے ایہہ گالھ اوں نذر کوں

دی آکھی۔ توں بے وفا ستی سگدیں تاں رحیماں نال اج وی اوہی اے۔ ایہہ نال توں باویں نذر، جیکوں ذال نہ کر جاتو ..... پر میں تاں ساری حیاتی لوکاں دے ڈراں تے رُلٹ دے باوجود تیکوں آپنے سر دا سئیں سمجھندی رہی آں تے ہمیشاں سمجھندی رہساں۔" آپنے سِر دے سئیں نال ہر حال چ محبت کرن ساڈے وسیب دی عورت دی اوجھولی اے جیندے اُتے اساں جتنا فخر کروں تھوڑا ہے۔

رحیماں دا کردار مجبتاں، خلوص تے سچائیاں آلا کردار اے اوں کوں نذر تے زرینہ توں ئیں جو بہوں ڈکھ ڈتے پر اوندے منہ کڈا ہیں بدعا نہ نکلتی۔ انتقام دا جذبہ رحیماں دے کردار اچ اصلوں نظر نی آندا اوچا ہندی تاں سوپرے کوں ہتھ اچ کر تے نذر کوں اُنہاں دی زیادتیاں دا مزہ چکھا سگدی ہئی پر رحیماں ایں نہ کیتا۔ رحیماں دی شرافت تے ایمانداری کنوں رشید خاں اتنا متاثر تھیا تے اوندے اُتے اتنا اعتماد کریندا ہا۔ جو آپنیاں ڈوہیں جوان دھیاں رحیماں دے کُٹھے بغیر کہیں حیل وحجت بھیج ڈتیاں۔

ناول کوں پڑھ تے محسوس تھیندے جو رحیماں دل دے ہتھوں مجبور اے۔ تے اوں اخیری وقت تائیں نذر تے وستی دے واسیاں کوں نی بُھلایا۔ جڈاں اوندا سوہرا رشید خاں دی کوٹھی تے پندرھاں ڈیہنہ گزار تے گھر ونجن لگا تاں نونہہ کوں سڈ تے آکھئس پُتر میں تیکوں گھنن آ ساں تاں رحیماں دا جواب ہا۔ "وستی دا واسطے توں جو ڈاڈھی موہجھ آئی اے پر میں کائے نہ ویساں۔ میڈے ونجن نال تہاڈی نونہہ پُتر تہاڈے نال خامخواہ جھیڑا چا چھیسن۔" اُنہاں گالہیں اچ درد دے نال نال وستی دے واسیاں نال اُنس دا اظہار تھیندے۔ ہک ہٹی ہا تے جیہڑے ویلے سانول وستی اچ ڈاڈے کوں پچاتے ولیا۔ تاں ماں اوں کنوں پچھیا۔" وستی دا کیا حال ہا؟" تے ایندے وچ وستی دو ولٹ دی ہک تانگھ اے۔ تے عورت دی مجبوری اے جو مرد دی قربت کنوں بغیر نی رہ سگدی تے اوندی جوانی کماون لگ پوندی اے۔ عورت دھرتی وانگ اے جیندے اُتے اگر ڈھیر سارا عرصہ بیج سٹ تے اوں کوں پانی نہ لایا ونجے تاں او بانجھ تھی ویندی اے۔ اُتے بنجر بن ویندی اے۔

تے جھیکڑی گالھ جو عورت ہر عورت دی کار رحیماں دی بعض جہیں تے جذباتی تھی ویندی اے۔ اوندا اے جذباتی تھیون اگرچہ حق اے پر اوں کوں فائدہ نی ڈیکھدا رحیماں اپنی محبت دا جنازہ ڈیدھی اے تاں اوندے اندر دی عورت جاگ پوندی اے تے نذر تے نال کرن سجدے کرن آلی اج نذر کوں روایتی عورتاں آلے میہنے تے طعنے ڈیندی اے۔ وہ میں کوئی آدمعلی نسبتی یڈ

ہتھ نی آئی تے نہ میڈا وتہ ٹکا بھری ..... ایہہ حال اے ہک چور ڈوجھا ڈِگے دا زور۔"
عورت ہر شے برداشت کر ویندی اے پَر پیار کیتا نی ڈیکھ سگدی تے اوندے ہتھوں پھیر قتل کھٹ
ڈیندی اے۔ اوندی سوچݨ دی قوت مفلوج تھی ویندی اے ایہو کجھ رحیماں نال تھیا جو اوں زرینہ
تے نذر کوں کٹھا ڈیکھ تے جذباتی تھی گئی۔ ایندے نال نال رحیماں عام عورتاں دی طرحاں شکی
مزاج وی اے۔ نذر اوں کوں اپݨے بے گناہی دے لکھ یقین ڈیوائے پر رحیماں کوں یقین نہ آوݨا ہا نہ
آیا۔

تے آخر ایچ رحیماں ہک آفاقی کردار دے روپ اِچ ساڈے سامݨے آندی اے۔ اوندا
ڈکھ کل جہان دا ڈکھ بݨ ویندے تے او ساڈے وسیب دی ہر مظلوم عورت دی نمائندگی کریندی نظر
آندی اے اوندے نزدیک مرد عورت کوں کمزور سمجھ تے اوندے اُتے ظلم کرݨ اپݨا حق سمجھدن۔
"تیں جہان کنوں کوئی نرالا کم تاں نہ کیتا نذر! انہاں تے پہا جیں پوندن اُنہاں نال ہمیشاں تے اے
حشر تھیندے آندن۔ تے قیامت تائیں تھیندے رہسن۔" تے اصل اِچ اے ساڈے وسیب دی
ہر مجبور عورت دا کُرلاٹ اے۔ جیہڑا مصنف رحیماں دے کردار نال آساں تونڑیں پہنچائے۔
رحیماں بعض جہیں تے اوں سگھڑ سیاݨی دے کردار اِچ نظر آندی اے۔ جیہڑا کہیں کوں
ڈکھاں ڈیکھ سہہ نی سگدی۔ جیہڑے ویلے فضل تے اوندے ذال زرینہ آپت اِچ رسیماں جھگڑائی بیٹھے
ہوندن تاں رحیماں انہاں کوں وڈے پیار نال سمجھدی اے۔ "تُساں حیاتی ساری کٹھی گذارݨی اے اپݨیاں باتاں
کوں ہنڑیں نال اتنا کوڑا نہ کرو۔ بناں وچوں ہک ڈوجھے دی گالھ نہ سہہ سگو۔" تے ول زرینہ دو منہ کر تے آہدی
اے۔ "تیکوں کوئی او کھ تھیوے تاں توں میکوں ڈسایا کریں جو تیڈی وڈی بھینڑ ہاں پئی۔" کتنا خلوص،
انس، ہمدردی، پیار، محبت ہے انہاں گالہیں اِچ تے ایہہ خوبیاں رحیماں کردار دا وڈا حصہ ہن۔ مصنف
دے مطابق عملی زندگی محبت دی زندگی کنوں بہوں مختلف ہوندی اے۔ عملی زندگی اِچ ناز نہوڑے اتنے
کم نی آندے جتنے اصول ضابطے، آہر، عزت، احترام تے فرماں بردار کم آندن۔ تے ایہاں ساریاں
خوبیاں رحیماں دے کردار اِچ پاتیاں ویندن۔ ایہا ہوں میں ایں کوں شروع اِچ لافانی کردار آکھیے۔

نقوی احمد پوری

غزل

ہُن چہرے جو دل میڈے کوں غمخوار نظر دے — کیا ظلم ہے گئن تیرا وہے مار نظر دے

ہُن ساکوں جُدا کرتے ڈکھا دے چا زمانہ — جیس پاسے بھنوینداہاں نظر یار نظر دے

مجبور تربیت دی ترمدی ہے جتھاں رُت — لوکاں کوں حُسن دا بازار نظر دے

نادان ہے بھولا ہے تے محروم ہے دل توں — جئیں سمجھے جو کوہ طور اُتے یار نظر دے

تلوار نظر دی جو کرے وار کڈاہیں — گردن کوں نوینداں چا پرستار نظر دے

ڈیہداہے جہڑا میکوں او بیساختہ آہدے — ایہہ شخص محبت دا گنہگار نظر دے

رَبّ پار بچا دے جو سیاہ رات ہے بہر تے — دریا کوں وی ڈیہدا ہاں تاں اج تار نظر دے

نقوی ہیں اُساں رند تے بدمست شرابی

نقوی اُساں رہندے ہیں طلبگار نظر دے

ترجمہ!

شفیق الرحمٰن
ترجمہ:۔ سجاد حیدر پرویز

ڈرپوک

اِتّی ڈیہاں بعد میں اج سویرے موٹر سائیکل کوں ہتھ لاپا۔ اُوں کوں چلیندے ویلے میں چھرکی بھری سرّو اُدھرا ہگوم تے بیٹھے اکھیں ساہمنے دے تا کڑیاں دو مرڑ گیاں۔
اج توں کئی درہوں پہلیں دا ہک واقعہ میکوں یاد آ گیا۔ ہتر وانجھیں ہی رنگیل سویر ہئی، غُلاب دے پھل رتے انگرش تھی پکے ہن۔ ترپڑ دے چمکڑیں قطریاں نال ہر پاسے موتیاں دا مینہ وس چکیا ہا۔ رنگے برنگے پکھی سُر دیاں بیٹیاں وچ جیندے پئے ہن۔ ہوا دے ہلکے ہلکے جھولے ڈنگو ونگ دے خشبوئیں کھنڈیندے پئے ہن۔
جیڑھلے میں تے ہک کگئے دالیں تے نیلے اکھیں آلی بچی جہیں گڈی، اساں ڈو ہیں ڈاکٹر صاحب دی موٹر سائیکل چلا ڈتی ہئی، اوں ڈینہہ اساکوں موقع مل گیا۔ اختر مہینے کھن توں میٹا نک وچ دم کیتا ہویا ہا۔ سویر شام اُٹھدے بیٹھدے بس ہکو لفظ رہ گیا ہا۔ جیندا اوہ ورد کریندی راہندی ہئی، توں ڈرّو ہیں۔ توں ڈردیں۔ توں ایہہ ہیں نوں اوہ ہیں۔
کئی واری اوں کوں آکھیوم جو بھئی میں ہتر وتی ڈردا۔ بھلا سائیکل نال چلا ای گھنداں۔ پر موٹر سائیکل کیویں چلاواں۔ چلاون تاں ہک پاسے رہیا میں تاں اوں کوں ہلا وی نہیں سگدا۔ نہ ایہہ پتہ اے جو چلاون کیتے کیہڑی کلّی پھیرنی پوندی اے تے جے مڑ پوے تاں رکیندے کیں دے نال ہن۔ او میکوں جنگھڑا کرائیں آہدی اے " ڈاکٹر صاحب تاں روز چلیندن۔ چلاون سکھ کیوں نوہے گھندا ؟ میں آہداں" کوئی سبق ہووے تاں یاد وی کر گھناں۔ اوہ تاں ہینڈل اُپڑ ہک ٹوٹی جہیں سریندن تے پھٹ پھٹ دی آواز آ ون لگدی اے۔ وت بچاں اوہ کیا چھک ٹرک کریندن جو ڈھیدس ای ڈھیدیں موٹر سائیکل ہوا تھی وینیدی اے۔"
وت آکھیا دینا " توں ایہہ سبھو کجھ کیوں نوہیں کر سگدا، بس ڈر دیں تاں!"

ہیں تہ لا پیندا جو " ہاں موٹر سائیکل جیڑے تاں اساں خود ہیں وڈے تھیسوں تاں سائیکل چھوڑ پوری موٹر چیسنڑے راہسوں۔ بھلا کہیں اساڈے پالاں کوں موٹر سائیکل تے چڑھدے کہیں ڈٹھے؟" ہا ایندے دلدے وچ ہک صورت ڈکھائی ڈیندی۔ ہک موٹر سائیکل کوں ہک چھوا ریلائی ویندے تے ہک چھوہر پچھوں بیٹھی اے۔ میں پہوں آہدا جو ایہہ صورت خیالی اے۔ انہوں شیں چمک ڈتی اے۔ پر ولدا اوہو ملدا۔ بس ڈرد ہیں تاں۔"

اختر دے آکھن تے ہیں قسمو قسم دیاں بے وقوفیاں کر چکیا ہم۔ اساں ڈوہاں صلاح کرتے ابے دی سنہری گھڑی بھوہیں وچ ہا ڈتی ہئی۔ اختر دا خیال ہا جو بوٹے وچ پہلے تاں نکیاں نکیاں گھڑیاں لگسن۔ وت ٹائم پیس لگسن تے جیہڑے بوٹا وڈا تھئی کرا ہیں اوں بن ویسی تاں کلاک لگسن۔ پر ہک مہینے دی راکھی تے پانڑیں شانڑیں ڈیون دے باوجود دی کجھ نہ تھیا۔

وت اوندے زور بھرن تے ہیں بہادری ڈیکھالن سانگے ابے سٹیں دی بندوخ چلا ڈتی۔ جیڑے پہلے بندوخ چلی تاں ہیں کتھاہیں ڈھیم تے بندوق کتھاہیں۔

نتیجہ ایہہ نکھتا جو میڈے کنیں غلیل تک کھیچ گئی۔ اختر آہدی ہئی جو جیڑھی شئے زناور کوں وچ کرا ہیں پکڑی اے او سالم بندوخ ہوندی اے ایہہ گولی وولی ایں وہیں بنا وٹے گا اہیں ہن۔ اوں ڈیہنہ بندوخ چلاون تے کجھ وی ثابت نہ تھی سگیا ایہہ ضرور تھیا جو بندوخ چلن تے گولی بجائے کتھائیں۔ البتہ ڈبو میاں چھت تے (جیہڑے شیٹ بلی نال بھڑ کرا ہیں چھت تے دھپ سیکندے بیٹھے ہن۔) ٹپ مار کرا ہیں اٹھے تے نال رکھے ہوئے پانڑیں دے ٹپ وچ ڈھٹھے تے اتھوں پو کرا ہیں روشندان وچوں تھیندے ہوئے۔ سدھے کوٹھے وچ اُن ڈٹھے جتھاں آپاں دے پاس تھیون دی خوشی وچ پارٹی تھیندی پئی ہئی۔ اللہ جانے انہاندے سنگتانیاں تے کیا گذری۔ آپاں ہجان ایڈے مزاض تھیاں جو بس۔ انہاں دے سیٹیاں وہاون آلے رنگ برنگے پکھی ڈر کرا ہیں چھ گئے تے او کمبخت طوطا تاں ایں ویں ڈیک گیا جیں ویں مرگیا ہووے۔

وت بگوڑاند ہک ہفتے تونڑیں اساں ہک کتاب وچ ان گنتر تریریاں دی کہانیاں پڑھیاں تے اختر دے آکھن تے ساری رات اساں پھلیں دے پوٹیاں وچ پہرا ڈیندے لنگھا ڈتی۔ اساں اتھاں پریاں اُپڑن گئے ہاسے۔

اختر دے ہتھ وچ پریاں کوں اُپڑن کیتے ہک چھوٹا جیہاں جال ہا جیندے نال اساں تتلیاں

اپڑیندے ہاسے) اساں بیریں تے بیر رکھدے پہرا ڈیندے رہو سے ۔ جیہڑے ویلے چندر نکھتا تاں اساں بیٹے وی محتاط تھی گیو سے اُوں رات میکوں ڈاہدا ڈر لگا۔ ٹھڈی ہوا دے جھوٹیاں نال میکوں گھلاں آندیاں پیاں ہن جیڑھے ویلے اساکوں ککڑ دی بانگ سنڑیجی تاں آپنڑے کوٹھیاں وچ ونج ٹکئے ۔ سویرے اساکوں کھنگ تھی گئی تے نزلہ دی۔

ہک ڈینہوار پچھلے پاہر اساں باغ وچ کھیڈدے پئے ہاسے ۔ ہک ونڑ دے تلے منشی جی نماز پڑھدے پئے ہن ۔ اختر تے منشی جی دی آپت وچ لگدی ہئی ۔ اختر بولی ۔ " جیڑھے ویلے کوئی بندہ نماز وچ ہووے تاں کوئی اوندا کجھ وی نی وگاڑ سکدا۔ " کیا مطلب ؟" ایہہ گالھ میڈی سمجھ وچ نہ آئی ۔ بولی ۔ " ہن ایہہ جیہڑے منشی نماز پڑھدے پئین ۔ جے کر توں ایں دا کن ٹکن تاں سر وی نوہی پٹ سگدا ۔"

میں آکھیا " ٹک سگداں "۔ اوہ بولی ۔ " کائنناں " میں نہ مینوم ۔ چھیکڑ مکی جو جیہڑے منشی جی ایں داری نیت بدھن تاں میں اُنہاں دا کن ٹکیساں ۔ شرط وی لکھی ۔ اختر بھج کرائیں چاچے اَبّے دی شکاری کاتی وی چا آئی ۔ میں مضبوطی نال اپڑی تے تاڑ وچ بہہ گیوم، منشی جی سجدے وچ پئے گئے ۔ ہن جو اوہ بیٹھے تاں بھج کرائیں میں اُنہاں دا کن مضبوطی نال اپڑیا تے کاتی وہا ڈتی ۔ اڈے کن ہے جو ٹکیندا ای نہیں ۔ میں ہاں جو زور لائی پیاں ۔ کیا مجال جو منشی جی ذرہ وی ہلے ہوون ۔ اُوں ویں دے اُوں ویں پڑھدے رہیئے ۔ اختر دے ٹھاریاں تے ڈو چار نوکر بھنے آئے ۔ میں جو ڈیہداں تاں کاتی پھکٹی اپڑی ہوئی اے ۔ نوکراں کوں ڈیکھ کرائیں اساں اُتھوں بھج پئے ۔ کئی ڈیہاں تونڑیں میں ایہو سوچیندا رہیوم تے ڈر دا رہیوم جو جے کر کاتی دی دھار منشی جی دے کن تے پھر ویندی تاں پچی ، مچی اُنہاں دا کن میڈے ہتھ وچ آویندا تے وت رت وی نکلدی۔

وت ہک ڈینہہ اساں آپاں نال منڈدے گئے ۔ جتھاں اُساں مکھ بازی دی ہک فلم ڈیکھی ۔ اختر کوں مکھ بازی بہوں بھائیں ۔ گھر آ کرائیں آکھن لگی ۔ " آ بھڑوں " میکوں اُنہاں ڈیہاں بخار آندا ہا ۔ اوہ سارا ہسالا پہاڑ تے رہ آئی ہئی ۔ ایں وہیں رتی تھئی ودی ہئی جو بس ۔

پہلے تاں میں ٹال مٹول کیتی جو بھلا ہک چھوہر نال کیا بھڑساں ۔ اوہ آکھن لگی ۔ تو ڈریں ۔ نیر مکھ بازی تھئی ۔ اُوں آپنڑیں بلمبے بلمبے تیز ناں داں نال میڈے گلیہ ڈوں ندر چا تے جیہڑے ویلے ہیں کوں پرے دھک سٹیا تاں اُوں بھج کرائیں میڈی وینی تے ایڈے زور دا چک پاتا جو ہن تونڑیں

نشان باقی اے۔ وت جورنی تاں۔ چپ کراون اوکھا تھی گیا۔ میں آنیڑاں میکینو دا سیٹ آڈِنا۔ تتریاں دے سارے کھمب چاکلیٹ توں نکھتے ہوئے موراں۔ ٹکیاں۔ جو میڈے کول ہے ہا سبھ کجھ اوں کوں ڈِنا تاں اوہ چپ تھئی۔

میں کجھ ایجھاں ڈردا کائنا ہم ہک تاں میکوں اختر دے روز ڈیہاڑی دے جناں دے قصیاں مار مکایا ہا۔ سویر توں شام تونڑیں میکوں ونکی ون دیاں کوڑیاں سچیاں کہانڑیاں سنوائی رکھدی تے میں یقین کر گھندا۔

ہک واری رات دے یارہاں وجے ہوسن۔ سب ڈوجھے شو وچ گئے ہوئے ہن۔ اساں ڈوں کوں استانی جی پڑھا کراہیں چھوڑ گئے ہن۔ کوٹھیاں وچ ڈر لگدا ہا۔ اساں برآمدے وچ بیٹھے ہاسے۔ باہروں وڈے زوریں دا مینہ وسدا پیا ہا۔ کھمن دی کھمدی پئی ہئی۔ بدل گجدے پئے ہن۔

اختر ہک کہانی شروع کیتی۔ آکھیوس۔ "اندھاری رات ہئی تے اجاڑ جنگل وچ ہک گاڈی دبندی پئی ہئی۔ بہوں زور دا مینہ وسدا پیا ہا۔ ہک لمبے جہے ڈراکلے ڈبے وچ صرف ڈوں بندے بیٹھے ہن۔"

میکوں ڈر لگن لگیا۔ ایہہ اختر کڈاہیں خامخواہ ایجھیاں گالھیں کریندی اے۔ بھلا گاڈی دا ڈبا ڈراکلا کیویں بن گیا۔ میں سوچن لگیا ہن ثبیت ایہو تھیسی جو ہک بندہ ڈوجھے دی پھینٹی لیسی یا چلدی گاڈی توں باہر دا سٹ ڈیسی۔ میں آپنڑیں کرسی چھک کراہیں اوندے نیڑے کر گھدی۔

اوہ ڈاڈھے ترسلے نال کہانڑیں سنیدی پئی ہئی۔ "ڈو ہیں بندے چپ غڑپ بیٹھے ہن۔ کھمن زور دی کھمی۔ ہک آدمی زور نال الانا۔ کیوں سئیں تساں جنّیں ثنّیں کوں منیدو؟" ڈوجھا بولیا "کائینا سئیں میں تاں نی منیندا۔ تے تساں؟" "سئیں میں تاں منیداں۔" ایہہ آکھ کراہیں اوہ ایویں بیٹھے بیٹھے دھوں بن کراہیں اڈ گیا۔

"دھوں بن کراہیں اڈ گیا ہا۔ کتھاں اڈ گیا۔" میں چیکن دی کار آکھیا۔
"بھئی غٹ تھی گیا۔ دراصل اوہ خود جن ہا تے بندے دا ولیس وٹائی بیٹھا ہا۔"
"وت کیا تھیا؟" وت کیا تھیونڑاں ہا۔ اوہ جیہڑا شودا ڈبے وچ رہ گیا ہا۔ اوندا

جیہڑھا حال تھیا ہوسی ۔ کیا اساں اندازہ لا سگدے ہیں ۔ ؟ "
ہیں آپنے بن کرسی بیا نیڑے جھک گھدی ۔
اوہ ڈِرا وِنڑاں منہ بنا کرائیں بولی ۔
" تے میں جو اِتھاں بیٹھی بیٹھی غائب تھی ونجاں ، بس دھواں بن کرائیں اُڈ ونجاں تاں ؟ "
میں بیچ کرائیں اوں کوں آپڑ گھدا ۔ ایڈے زور نال اپڑیوم جیویں اوہ سچی مچی اُڈی ویسی ۔
اوہ آ کھن گئی ۔ " تے ہیں جے کر انسان نہ ہوواں تاں ۔ کجھ بیا ہوواں تاں ؟ "
توبہ توبہ ۔ ہیں کیڈا ڈریا ہم اوں رات ، اوہی ٹھڈھی رات میکوں ایڈا پسینہ آیا ہا جو کپڑے پُس گئے ۔
کئی مدتوں تئیں ہیں ایہو سوچیندا رہیا جو کیا تھیسی ، جے کر ایہہ اختر کوں بھونڈنڑیں شونڈنڑاں ای ہووے ۔
ہک رات امی آکھیا ۔ " ننھے ! اندروں ٹارچ تاں چا وا مالی کتھا ہیں باہروں ویسی ۔ "
میں بھوں بہادر بن کرائیں اندھارے کوٹھے وچوں ٹارچ چا گھن آیا ۔ اختر آکھیا ۔ " وڈا بہادر بنیا پھردیں !
اوہ کہانڑیں وی سُنی ہئی اندھارے تے ماچس آلی ؟ "
میں وسم گیوم ۔ " کیہڑی کہانڑیں ؟ "
" اوہ جو ہک بندہ ہک اندھارے کوٹھے وِچ ماچس گھنن گیا ۔ اندر بھوں اندھارا ہا ۔ ہتھ ہتھ نہ سُجھدا ہا ۔ ایہہ شودا ٹٹول کرائیں اگوں دھدا بیا ہا ۔ جو آ بہڑ غٹ کہیں شئے اوندے ہتھ وچ ماچس ڈِتی ڈے ۔ "
" ماچس ڈے ڈِتی ۔ کیئں ۔ ؟ "
" اوہ چیک مار کرائیں باہر دو بھنا ۔ لوکاں بھوں ٹولیا ۔ پر اندر کوئی نہ ہا ۔ بس جی بجائی کون ہا ۔ اوہ چیک ماریں کہیں اندھارے کوٹھے وچ دبخ ویلے ذری چیتا رکھنڑاں چاہیندا اے ۔ "
ایندے بعد کئی مدتوں تئیں میں کہیں اندھارے کوٹھے وچ نہ وڑیم تاں اوندے روز ڈیہاڑی دے
آ کھنڑ تے تنگ کرن تے ہیں چوتا پدھ گھدا جو ضرور ہک ڈیہاڑے موٹر سائیکل چلیساں ۔ اختر کوں
یقین ہا جو سارا ڈر اُوں ویلے تونڑیں اے ۔ جیئں ویلے تونڑیں موٹر سائیکل چلدی نہیں ۔ ہک
واری چل پئی تاں بس ایویں لگسی جیویں معمولی سائیکل چلیندا پیا ہووے ۔
جیہڑھلے ڈاکٹر صاحب موٹر سائیکل چلیندے تاں اساں سارا عمل غور نال ڈیہدے ۔

شروع شروع دے گالہیں تاں سمجھ وچ آویندیاں۔ پر بعد وچ جیہڑے ترٹے چالے تھیبن کیٹھے کریندے اُنہاندا کجھ پتہ نہ چلدا۔

اختر آکھیا۔ ”توں پچھ کیوں نہ گھندا ڈاکٹر صاحب توں۔؟“

میں آکھیا۔ ”ڈیسسن کائینہاں تے کوئی پتہ نہیں جو ناراض ہی تھی۔ ونجن تے ایجھے کوڑے کوڑے ددابیاں ڈیون جو بس پتہ لگ ونجے۔“

بولی۔ ”توں ڈردا ایں۔“

میں اک نک بھتی گیوم۔ میں سینہ پھنڈا کرائیں آکھیا۔ ”اج ڈاکٹر صاحب توں پچھساں۔“

ڈاکٹر صاحب اندرون نکھتے، میں برآمدے وچ کھڑا ہم۔ اُوندے نال باہر تونڑیں گیوم۔ اُنہاں پچھوں مڑ کرائیں ڈیٹھا۔ میں سلام کیتا، اُنہاں میکوں عجیب طراحویں گھور کرائیں ڈیٹھا تاں بس میں گھبرا گیوم، اختر میکوں تاکڑی دے پردیاں وچوں ڈیہدی پئی ہئی۔ ڈاکٹر صاحب آکھیا۔ سنا بال کیجھا ہیں؟“

”جی ٹھیک ہاں۔ ہک گالھ تہ پچھن آیا ہم۔ گالھ ایہہ ہے سیٹر جے کر تُساں موکل ڈیوو تاں اساں باغ وچ ونج کرائیں اساں گالیاں تے موجریاں کھا گھدا کروں۔؟“

”کینجھے کینجھے بے معنی لفظ استعمال کریندا پئیں بچڑا! توں یقین گالھ اے بہوں گندی املا لکھدا ہوسیں۔ میں اُستانی صاحبہ کوں ضرور آکھساں۔ گالیاں تے موجریاں توں تیڈا کیا مطلب اے۔

”جی۔ میں آہدا پیا ہم۔ مولیاں تے گاجراں۔ غلطی نال۔ اوہ۔ ڈیکھو تاں۔“

”اچھا! ۔ ہاہاہا۔ ہی ہی ہی ۔ ٹھیک! ہا گاجراں فائیدہ ڈیسن جے کر تھوڑیاں کھادیاں ونجن تاں۔ میں وڈی میسی شکل بنا کرائیں۔ اختر دو ڈیٹھا اُوں میڈا منہ چڑھایا۔ میں یک دم ہک بہادر چھوار بن گیوم۔

”ڈاکٹر صاحب! ہک گالھ اے۔ تُساں ناراض نہ تھیسو تاں۔ آکھ ڈیواں؟“

”آکھ ڈے ۔ پیارے بال! اج ضرور تیڈے ڈھڈھ وچ مروڑ ہوسی۔ کیوں؟“

میں وت گھبرا گیوم۔

”ڈاکٹر صاحب ایہہ تہاڈی ٹائی بہوں سوہنڑیں اے۔ بالکل ایں رنگ دی ہک تتری اساں اُپڑی ہئی۔“

ڈاکٹر صاحب شرما گئے۔
اختر میڈا منہ چڑھایا۔ میں اپا لیہہ نال اگوں ودھیوم۔ ڈاکٹر صاحب نے وت میکوں ڈٹھا
تے میں بوکھلا گیوم۔ میں آکھیا۔ "ڈاکٹر صاحب تساں بہوں چنگے ہیوے۔ ہن میں ضرور تہاڈا آکھیا
مینداراہساں۔ تساں جیہڑھیلے آکھسو میں جھ ڈکھا ڈیساں۔ جے کر ہُن آکھو تاں جھ ڈکھا ڈیواں۔
ایہہ ڈیکھ گھنو!"
منہ آ ڈے کیتا ناں اوہ وہُن دی تیاری کریندے پئے ہن، کیا" اوہ چونک پئے۔
"نکا! تو ضرور جھوں کھا کراہیں آئیں۔ تیڈی جھ زنگی ہوئی اے تے ڈیکھ!"
میں ہتھوں سر تے پیر رکھ بھج پیوم۔ اختر نے میکوں اپڑ گھدا۔ منہ بنا کراہیں بولی۔
"تہاڈی ٹائی بہوں چنگیں اے جناب۔ تہاڈے مُچھاں بہوں ودھیا ہن جناب تساں بہوں چنگیں
ہیوے جناب۔ ڈرّو کہیں جاں دا۔ ڈو لفظ موُنہہ توں نکلتے جوئیں ایہہ تہاڈی موٹر سائیکل
کیویں چلدی اے۔"
میں آکھیا۔ "وہ کہیں پئے توں پچھ گھنسوں۔ بجلی دا مستری اے ڈاکیا اے۔ شوفرلے۔
اُستانی جی ہن کوئی نہ کوئی تاں ڈسا ای ڈیسی۔" پر اساکوں کہیں نہ ڈسایا۔ شیت قسم کھادی ہوئی ہائی
سبھ نے۔
چھیکڑ ہک ہفتے دی محنت دے بعد اساکوں کجھ کجھ پتہ لگا جو سٹارٹ کیویں کریندن۔ ہُن
سوال ہئی روکن دا۔ اختر بولی۔ "جیڑھیلے ٹرپوسی وت ڈیکھی ویسی۔" ڈاکٹر صاحب کوں نجانڑ کنھوں ہک بے ہودہ جہیں
کئی ڈینہہ تونڑیں موقع نہ مل سگیا۔
موٹر مل گئی۔ جیہڑھیلے اوہ ہک میل پرے ہوندے ناں اساکوں پتہ لگ ویندا جو ڈاکٹر صاحب آندے
پیئن۔ موٹر دا شور ایڈا ہا جو ہارن دی لوڑھ نہ ہئی۔ ڈو چار واری موٹر سائیکل تے وی آئے پر
وت آبڑ غت اُنہاں دا آون بند تھی گیا۔
اوہنی ویلے ول گئے۔
میں تاں دل ای دل وچ خوش ہم پر اختر میکوں ہر ڈینہہ مجبور کریندی جو ڈاکٹر صاحب
کوں سڈ۔ میں وڈی منت نال آہدا جو بھتی کیویں سڈاں آخر؟ ڈاکٹر صاحب کوں سڈن کیتے
ہک اُدھ کوں تاں ضرور بیمار تھیونڑاں چاہیدا اے۔
ہک سویر کوں اساکوں پتہ لگا جو چاچے، اُبّے دے سر وچ درد اے۔ جھٹ خیال

آیا جو ڈاکٹر صاحب کُوں چاہیے، اُتّے دی طرفوں فون کر ڈیوون۔ اساں ٹک ٹک تے ٹیلی فون آلے کوٹھے وچہ ہٖئے۔ کوٹھا پچاہرے پاسوں بند کر گھدا۔ اختر میکوں آکھیا جو ہیں موٹی آواز وچ چاہیے، اتّے دی طرفوں بولاں۔ ہیں ڈر دیں ڈر دیں فون کیتا۔ ڈاکٹر صاحب دی بھاری آواز آئی " ہیلو" ہیں گلا صاف کریندے ہوئیں آکھیا۔

" ہے ہے۔ لولو۔" پہلے آواز بالکل پتلی ہئی وت اختر دی چونڈھی نال یکدم موٹی تھی گئی۔

"کون صاحب ہن" اوہ بولے۔

" جی اساں ہیں۔ میڈا مطلب اے کہ ہیں ہاں۔" (موٹی آواز نال) ہیں ہاں۔

" تہاڈی تعریف ؟"

" ہیں ہاں چاچا ابّا۔ تے میڈے سر وچ درد اے۔" (ہیں گھبر یج گیوم تے وت آواز پتلی تھی گئی) سئیں ڈاکٹر صاحب ایں ویلے چاچا ابّا بولیندے پئین تُساں ذری تشریف تاں گھن آؤ۔"

" سئیں۔ کجھ سمجھ وچ نی آندا جو کون بولیندا پئے تے کتھاں آدے ؟" آواز آئی۔ اختر میڈے ہتھوں ریسیور کھس گھدا تے بھاری آواز وچ الائی۔

" تُساں سُنجڑیندے ای نی پئے۔ ڈاکٹر صاحب ہیں آں (چاچے اُتّے دا ناں گھن کراہیں) تُساں ذری اُو تاں سہی۔"

" اوہ ہو سئیں حاضر تھیندا اں !!"

اُساں بھج کراہیں سدّھے باغ آلے پاسے چھوآرے دی اوڈہر لُک گئے۔ ڈاکٹر صاحب دی موٹر سائیکل پھٹ پھٹ کریندی کوٹھی وچ وڑی۔ انہاں اگیں دی کار ایکوں برآمدے دے سامنے کھڑایا تے اندر لگے گئے۔ میڈا سُنگھ سُکدا ویندا ہا۔ ہوٹھیں تے کھرنڈ جمے ہوئے ہن۔ وَل جو ٹپوریاں مریندا کھڑا ہا۔ پر اختر کوں ذری وی پرواہ نہ ہئی۔ اُوں میڈا ہتھ اُپڑیا تے موٹر سائیکل دو دَوڑی۔ پھوں پھوں پھوں !! آوں ہک واری میکوں دھونیشیا تے ڈردا آکھیا۔ ہیں ذری بہادر بن گیوم۔ اساں موٹر سائیکل کُوں مشکل نال ہلا کراہیں کندھ دے نال لا ڈِیا۔

مُکیا ایہہ جو پہلے اختر پچھلی سیٹ تے باہوے تے اگوں ہیں بہاں تے اوہ میڈی چپل اُپڑے۔ جیویں ای اُوں میڈی چپل اُپڑی ہیں تڑپ مار لہہ کھڑوم۔ ایڑھیاں کنگلیاں تھیاں جو توبہ۔ کھِل کھِل کراہیں آکھیوم " بھئی ابن ناں۔ ایں تاں کنگلیاں تھیندن۔" بولی " چنگاں چنگاں ہُن کوٹ اُپڑیساں"۔

اِڈوں اُوندا ہتھ لگیا۔ اُڈوں کھِلدیں کھِلدیں میڈا بُرا حال تھی گیا۔ میں آکھ ڈِتا جو ایں طراہاں تاں

میں ڈھ پوساں۔ چِلا ون تاں ہک پاسے رِہیا۔

آکھن لگی " تاں کِتھاں کتکلیاں نی نکلدیاں ؟ "

بس آکھیا۔ " بانہہ اپڑ گھِن۔ " اُوں مضبوطی نال بانہہ اپڑی۔ اِڈوں میں پورے زور

نال پچوں تے پیر چھِک ماریا۔ تے موٹر سائیکل سٹارٹ تھی گئی۔ چیکدیں ہوئے ڈاکٹر صاحب باہر نکھتے۔

اپڑا ہے۔ گھِنا ہے ۔ ! "

موٹر سائیکل جو تیزی نال چلّی تاں بس کجھ پتہ نہ لگیا جو کِتھاں ویندے پئے ہیں۔

پھلاں دے بوٹے تے ٹینگریاں لنگھ ویندے ہوئے پتیاں ایچ ویخ وڑے۔ بچھو آرے

توں ذرا بھورا اک بچایا۔ مُرغن تے ڈبو میاں کوں بچایا۔ ناں تاں اوہ نلتے آندے ہی ہن۔ وت

موٹر سائیکل آبرغت تیز تھی گئی۔ اَساں ہک خر بازی کھادی۔ ہک زور دا دھماکہ تھیا۔ نے وت پتہ

نہ لگا جو تساں موٹر سائیکل تے ہیں یا اوہ اساڈے اُتے تھولی دیر کتنے ہیں بالکل بے ہوش تھی گیوم۔

کجھ دیر بعد اکھ کھلی ہیں پھلاں دے ٹینگریاں دِچ ایں طراہاں پھسیا ہویا ہا جو نکلن مشکل

ہتھ منہ خونو خون تھئے پئے ہن، ہن جو ہلن دی کوشست کہ ہنداں تاں بازو شل۔ ڈِیہداں جو اختر ہا

کوں چمبڑی ہوئی اے۔ اکھیں بند ہن پر وِٹھ اُدنویں اے۔ ڈاڈھی مشکل نال سر باہر کڈ کراہیں ڈِٹھا۔ ڈاکٹر

صاحب چاچا ابا تے کئی نوکر اساکوں گولیندے وڈے ہن۔ ہیں آپنڑیں بانہہ چھڑاون چاہی۔ بہوں

آکھیا بھئی ہُن تاں ہتھ چھوڑ ڈے! پر اُوندی وِٹھ اُدنویں ہئی۔ وڈے مصیبتیں نال ٹینگریاں توں باہر

نکھتا ہے نال ای میڈی بانہہ نال لڑکی ہوئی اختر۔

موٹر سائیکل پھلاں دے گھاٹے ٹینگریاں وچّوں باہر نکل گئی ہئی تے اَساں رستے دِچ

اڑبج گئے ہاسے۔ ایندے بعد کیا تھیا ؟ اساکوں ہوش نہیں۔ وڑکے ڈِتونے۔ وڈیاں کنوں گھر

کراہیں چھوٹیاں تک ساریاں آپنڑیں آپنڑیں جاہ اساکوں سمجھایا۔ ٹیلی فون کوں ہک اُچی جاہ

الماری تے رکھ ڈِتا گیا۔ (شیت اوہ ایہہ بھُل گئے ہن جو اَساں میزاں رکھ تے وی اُتھاں تک

سِگدے ہاسے)۔

ڈاکٹر صاحب توبہ کھٹی جو کڈاہیں موٹر سائیکل تے اساڈے گھر نہ آسن تے اُوں ہی بہوں

ٹر وِچ آندے راہسن جیندے کنوں اساکوں کا ڈر ہئی۔ اختر دے ابّے کوں ساری رام کہانی لکھ کراہیں

ٻھیج ݙتی ڳئی۔ اساکوں کہیں دور دراز دے سکول وچ بھیجݨ دا ڈراوا ݙتا ڳیا۔

کجھ ݙینہہ بعد اختر کتھاہیں چلی ڳئی۔ میکوں وی کہیں ہٹی جاہ پڑھݨ بھیج ݙتا ڳیا۔ وت مدت بعد اوندی ہک مورت آئی جیندے وچ او ایویں بݨی بیٹھی ہئی جو میکوں یقین نہ آندا ہا جو ایہہ اوہا نکی جہیں ضدی اختر اے جیندے ہتھ کپڑے مٹی وچ بھرڑے راہندے ہن تے جیں میڈھی وینی تے اپڑے زور دا چک پاتا ہا۔ کئی پیا مورتاں آیاں۔ ہر نویں مورت وچ او وہ پکوٹ تے چنگیں تھیندی ڳئی تے وت سݨیا جو اوندی کتھاہیں منگنی تھی ڳئی۔ اوندے خط آوݨ بند تھی ڳئے۔ اوندے بعد پتہ نہ چلیا جو او کتھاں اے۔

ہا تاں ہیں آہدا پیا ہم جو اج سویرے موٹر سائیکل سٹارٹ کریندے ویلے ہیں چھرکی بھری ہئی۔ ایویں ای ایہہ گالہہ یاد آ ڳئی۔ ایویں ای رنگیل سویر ہئی۔ تریڑ دے پھینڳاں موتیاں دی کار چمکدے پئے ہن۔ رنگ برنگ دے پکھیاں دے بیٹیاں سݨیندیاں پیاں ہن۔ میں اپا لہیں مڑ کراہیں تاکڑی دو ݙٹھا۔ شیت پر دیاں دے پچھوں کوئی نیلے اکھیں آلی ڳڈی میڈا منہ چنگھرسیندی بیٹھی ہووے تے ٻاہر کڈھ کراہیں ڈوروں آکھے "ڈرپوک!"

آپڑیں "سرائیکی" مجلے دے خریدار بݨڑاو
تاں جو اے پیغام گھر گھر پچے!
(ادارہ)

طارق جامی

عذابِ الیم

اوُبڈھے کِکر، پرُانے بوھڑ، شرہینہ تے پپل دے سُکے تھبے
جنھاں دیاں شاخاں دے ساوے پتراں کوں دھُپ ہوانے اُجاڑ کھادے

خِزاں عذاب الیم بن تے جِنھاں دے پنڈے کوں ساڑ کھادے
جنھاں دے جسماں تے ہن بہاراں تاں شاخاں زنگاں دی پینگھ جھو ٹن

اُنھاں دے قِصے حدیثاں وانگوں زباناں اُتے لکھیج گئے ہن
ہزار سج دُھپ اُنھاں دے سِر تے تمام عمراں تک دے انگوں تنبڑیجی رہی ہئی

اوساڈے کِتنے دلاں دے شہراں دے بادشاہ ہِن
لفظ نظر وِچ عقیدتاں ہن اُنھاں دیاں تحریر تھی گِیاں ہِن
انھاں دی عمراں دی ہر سطر، ہر ورق، ہر ہک باب آسمانی
صحیفہ لگدے

کوئی مقدس کتاب ڈِسدے
پر اُنھاں راہاں تے ٹرتا ساکوں عذاب ڈِسدے

ڈاکٹر صاحب توبہ کھٹی جو
ٹر وچ آندے راہسن جیندے کنوں ا

شاعری

کلیم سحقانی

وِچھوڑا

تُوں وی گوڑی
میں وی گوڑا
گُوڑیاں اپڑیاں ساریاں گالہیں
گُوڑی اپنڑی ساری سنگت ،
آپاں پیار نبھا نی سگناں ،
رُسماں دیاں اُچیاں کندھاں کوں
آپاں ڈُوہاں نے ڈھا نی سگناں
فخر وڈیائی دے بُتاں کوں ،
آپاں آکھ خُدا نہیں سگناں ،
کیوں وَل !
پِٹھی سوچ دے گُوڑے جگ وچ
آس اُمید دی گوڑی دبھج وچ
ہک ڈوجھے کوں رول تے گولوں ،
ایں کنوں چنگا ہے سوہنڑی !
ایویں آپاں مِلدیں مِلدیں ،
وِچھڑوں آپاں کھلدیں کھلدیں
دِل وچ کوئی رنج نہ ہووے
اکھ وچ کوئی ہنج نہ ہووے

کانڈھا

او اج ساونڑ رت دی
آس تے بیٹھے لوکیں کوں
کانڈھا پھٹوں۔
رُت دے ہنجو پیونڑ دا
کھل لہوا کے جیونڑ دا
چمڑا اپنڑا سیونڑ دا
سیس نوا کے بھوگنڑ دا
آؤ اج ساون رت دی
آس تے بیٹھے لوکیں کوں
کانڈھا پھٹوں
اپنڑے اپنڑے گھر وچ
چُپ چُپاتے بہونڑ دا
جنہاں کیتے بنڑ گئے
جبر، موسم ساونڑ دا

سلیم شہزاد

عبدالرحمٰن اصغر

نظم

دھرتی

میڈی دھرتی سانویں میکوں کئی شے دی ناں بھاوے
اِجھی دھرتی کہیں دی ہووے تاں میکوں ڈِکھلاوے

میڈی دھرتی تے جاں رَبّ دی رحمت ہے سئیں وَسدی
آسوں پاسوں ھُلّے اُٹھن خوشبو آوے چس دی

خوشبو دی اوجیڑھی سوہݨا اُمبر کُوں شرماوے
اِیندے کُکّے بِٹّے جاں سئیں مستی دے وِچ آون،

اَکھ مٹکا پاݨا لاوے کھمبیاں کھڑ بھرماون
پودیاں رَل تے جھمریں پاون کترن دی مُسکاوے

اِیندے کنکرے لعل بدخشاں ریت دے ذرّے موتی،
اِیندی ہر اِک ٹہنگ دیکھو ہیراں نال ہے پوتی

اِیندی مٹی سونا اُگلے جے کوئی اُگلاوے،
میڈے کیتے دھرتی میڈی ہے سئیں ما دی جھولی

جو آکھاں سو ڈیوے میکوں تیڈے صدقے گھولی
جیندیں وی گجھے میکوں مویاں بعد سوہاوے

وَن پوتے وَن ہن ایندے جیندیں سا ویاں رکھپوں،
ایندے وَکھرے ڈیکھ نظارے ٹھر ویندے ہن پپوں،

ہر اِک آدنیٰ اعلیٰ ایندا ایندے گاوݨ گاوے
تا قیامت رہِ سلامت دھرتی شاناں والی،

ایندے راکھے نت کریندے رہن ایندی رکھوالی
آخر ایندے وَسدیاں کوں رب وسدیاں نال وساوے

سرائیکی
شالا وِسرے نہ !

چھلّا

میکوں تیڈا چھلّا
لُکاوݨ دی
کوئی حاجت نی لبھدی
کہیں ویلے
سُفیل تے پئے کٹورے
تَلے رکھیندی ہاں
کہیں ویلے مُنھ اِتّے
تے مُنھ اچوں کڈھ تے
کہیں ویلے بوچھݨ دے
پاند اِچ بدھیندی ہاں
ڈَس میکوں
کے تئیں میں اے چھلّا
لُکیندی تے لوکیں کنوں
ڈر دی راہواں
بس ہک دفعہ
میکوں کوئی اے چا ڈسے
جو توں میڈا مقدر
مقدر ہیں
تاں میں
ہمیشہ ہمیشہ
کیتے تیڈا چھلّا
آپݨی انگل پا گھِنّاں

نسرین رشید

محمد کامران

"انوکھڑا فقیر"

کہیں پڑینہوار ئیں
گندی پاتے
ہتھ وچ آپنڑیں مٹھو ٹھا چاتے
مستی وچ مستیجا ہویا
تیڈا پوہا ان کھڑ کا واں
توں پچھیں جو
کیا منگدیں توں ؟
تے میں تیڈ توں منگاں تیکوں

میں ہاں کلہڑی
پیت اولڑی
کیکوں آکھاں
سانول بھال نہ بھلڑی
یاد تیڈی وچ سوہنا سائیں
پتڑی چاہے ملڑی
اکھیں تیڈیاں جادو کیتا
سینے سانگ اولڑی
عشق تیڈے جل کولا کیتا
لوں لوں بھاہ لگڑی
ہیر شودی کوں کھیڑے گھن گئے
کجھ نہ کیتا امڑی

(ذکیہ خان)

ذکیہ خان

غزل

روہی دا راجہ دِلڑی ڈُلا ڈِے
جے نی ولیندا تاں موت چا ڈِے

آہدا تاں ہاتویں کیناں چھوڑیساں
چھوڑی جو ویسے شولی چڑھا ڈِے

روہی دا سائیں ایڈا ظلم کیوں
محبّت دا میکوں کُجھ تاں صِلہ ڈِے

تیڈے باجھ سوہنڑا کن تے وَنجاں ہیں
ایڈے با اُوڈے اے تاں ڈَسا ڈِے

رَبّ سائیں سوہنڑا ایڈے نظر کر،
ذکیؔ کُوں اُوندا سانول ملا ڈِے

نصیر سرمد　　　　آزاد نظم

شیشہ

میڈے گھر دی کھُلی حویلی وِچ
ھِک کھڑا ھِے چنار دا بوٹا
جیندے پتیاں کوں پِنج ڈِتے مینہ نے
جیندی شاخاں کوں کھا گئے موسم
مَیں اُونکوں جیڑھے ویلھے ڈیکھاھاں
اینویں لگدے....
کہ جیویں مَیں ھوواں
رات دے ڈِیوے کھلن کیتے رواں

بقیہ:- سرائیکی دے رسم الخط تے حروف تہجی!

لیکن کتاباں اجڑن تئیں فارسی رسم الخط وِچ چھپدین۔ ایں فارسی یا عربی رسم الخط دے استعمال نال ہک مشکل ایہہ پیش آندی ہے جو جیڑھے سرائیکی دے اضافی حروف ہِن او تئیں لکھیجے وِنج سگدے۔ ایں واسطے کجھ عرصے کنوں مختلف لوگ ایں کوشش وِچ لگے ہوئے ہِن جو کجھ اینجھے حرف بنڑاں گھِدے۔ اینجھ جیڑھے اساڈی ایں ضرورت کوں پورا کر سگن۔

پچھلے پنجوی سالاں وِچ سرائیکی

سرائیکی

وِچ چھپݨ والی تخلیقات دا

انتخاب

محمد اسلم رسول پوری

سرائیکی دے رسم الخط تے حروف تہجی دی مختصر تاریخ

سرائیکی زبان دی پیدائش تے اوندے ارتقاء دی ابتدائی منزلیں دے بارے وچ اجن تئیں کوئی متفقہ فیصلہ نہیں تھیا۔ لیکن ایہہ گالھ طے شدہ ہے جو سرائیکی ہیں علاقے دی پیداوار ہے جتھاں اوا ج بولی ویندی ہے تے اینکوں کوئی غیر ملکی حملہ آور اپنے نال نہیں گھن آیا۔ ایں واسطے سرائیکی دے قدیم رسم الخط دے بارے وچ تحقیق کرن توں پہلے وادی سندھ دے وچ مستعمل پرانے رسم الخطیں دا ایک جائزہ گھنڑا ضروری ہے۔

تصویری رسم الخط وادی سندھ دی سب کنوں پہلی مہذب قوم دراوڑ ہے ایں قوم وڈے شہر آباد کیتے ہیں تے اپنا ایک تصویری رسم الخط بنایا ہا۔ جیڑھا انہاں دی مہرتے ملدے۔ ایں رسم الخط دیاں ہن تئیں چارسو دے لگ بھگ علامتاں دریافت تھیّن لیکن اینکوں فی الحال پڑھیا نئیں ونج سگیا۔ اتھاں ایں ایں رسم الخط دے تھوڑے جہیں نمونے ڈیندے پئے ہاں۔

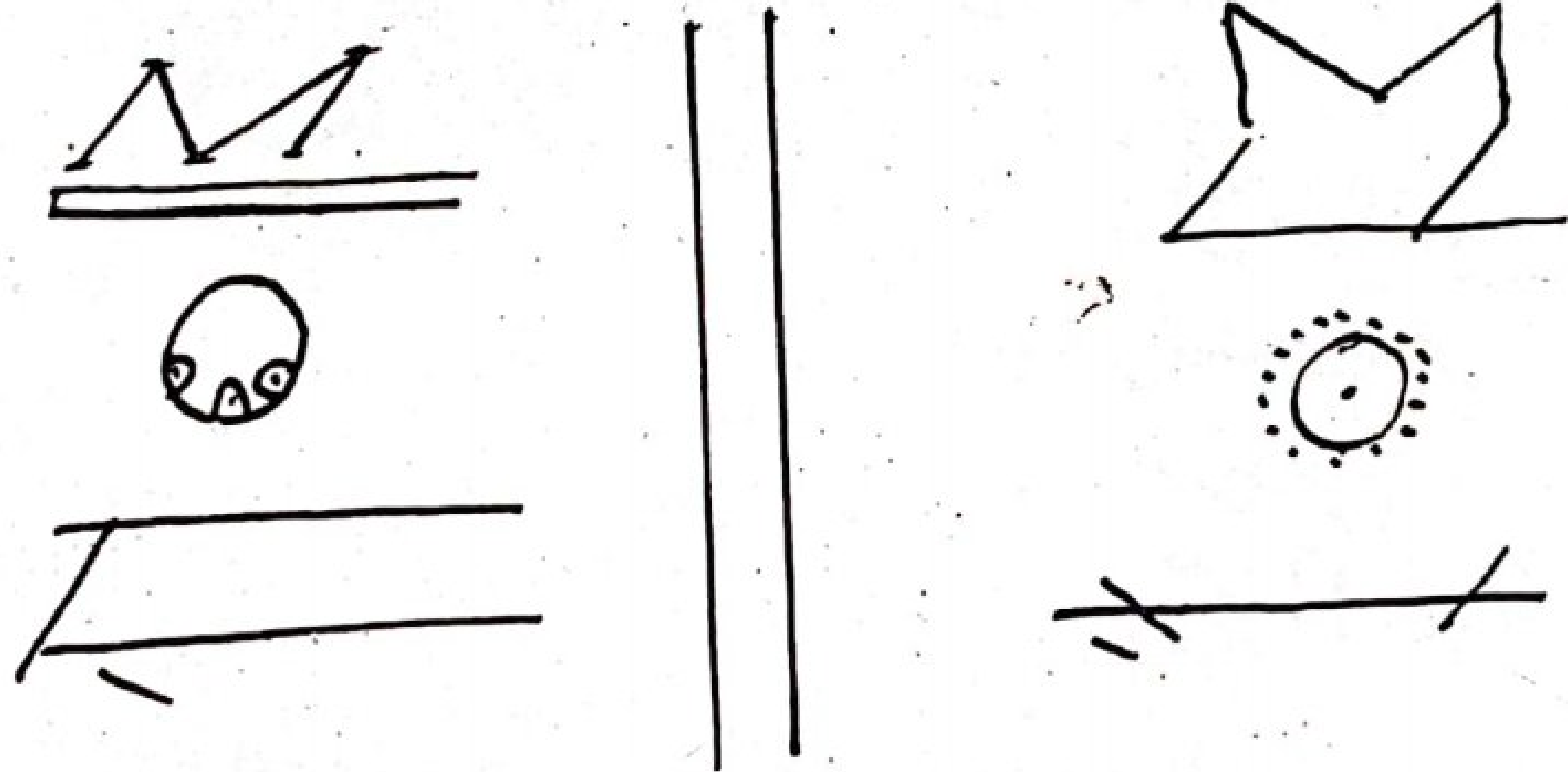

ایں رسم الخط دے بارے وچ مختلف محققین دی رائے ایہ ہے جو ایہ عراق دے قدیم تصویری رسم الخط کنوں بنایا گیا ہے کیوں جو جیڑھے ویلے اتھاں دی تہذیب ارتقاء نہیں ہئی۔ اتھوں دی تہذیب دی پورے عروج تے ہئی۔ انہیں دو تہذیباں دے آپت وچ مضبوط رابطے ہن خصوصی طور تے تجارت تھیندی ہئی جیندے کئی ٹھوس ثبوت مل چکین۔ ایں واسطے بہوں سارے محقق آہدن جو ایہ رسم الخط سندھ دے تاجر اتھاؤں گھن تے آئے ہن ایں سلسلے وچ رشید اختر ندوی ہوریں مختلف محقق دے حوالے نال لکھدے ہوئے آہدن۔

جیڑھے متعدد کتاباں عرکش، جمدت، نصر علام تے العبید کنوں لکھن۔ انہاں دے رسم الخط تے موہنجوڈارو، ہڑپہ، دی مہراں دیں تصویری حرفیں وچ بے حد مماثلت پاتی ویندی ہے۔ ایہ حقیقت بھوں عجیب ہے جو انہیں وچوں جیڑھے کتیات زیادہ پرانے ہن انہیں دے وچ

مماثلت اُتنی ہی زیادہ ہے مثلاً جمدت نصر دے سومیری کتابات چونکہ چار ہزار ق م پرانے ہِن ات واسطے انہیں رسم الخط تے ھڑپہ دے مہراں تیئیں بنیں ہوئیں تصویراں حرفین دے رسم الخط آپت وِچ بھوں مشابہہ ہِن۔ تے جوں جوں انہیں کتابت دی عمر گھٹ تھیندی گئی ہے انہیں دا تشابہہ وی گھٹ تھیندا گئے۔ خصوصیت نال ڈو ہزار ق م تے ایں کنے بعد دے سومیری کتابات تے موہنجو ڈارو دی مہریں دی رسم الخط وِچ مشابہت نال دی رہ گئی ہے۔ ہیں اتھاں ہک علامت دکھیندے جیڑھی ہو بہو دوجھے رسم الخط وِچ موجود ہے ایہہ علامت ابتدائی سامی تصویری خط دی وِچ اتھڑی علامت ہے۔

ملتان دا قدیم رسم الخط | ملتان دے قلعہ وِچوں جیڑھا رسم الخط قدیم ہے او وی تصویری ہے تے اوندی کئی علامتاں موہنجو ڈارو دے تصویری رسم الخط دے قریب قریب ہِن۔

چونکہ وادیٔ سندھ دے ایں خط کوں اجتن پڑھیا نہیں ونج سگیا ات واسطے معلوم نہیں تھیندا کہ اس علاقے وِچ کھیڑی زبان مستعمل ہتی۔ لیکن چونکہ ایں تصویری رسم الخط علاقائی تبدیلی دی وجہ کنوں تھوڑی جنہیں تبدیلی نال ملتان وِچ رائج ہا۔ ات واسطے ظاہر تھیندے ملتانی (سی آیکی) زبان دا قدیم رسم الخط موہنجو ڈارو والا تصویری رسم الخط رہیا ہوسی۔

برہمی رسمُ الخط | ایہ گالھ تقریباً طے شدہ ہے جو تصویری رسم الخط دے بعد ایں علاقہ وِچ برہمی رسم الخط نے رواج پایا ہا۔ برہمی رسم الخط ہیں تصویری رسم الخط دے وِچوں نکھتا ہویا ہے ایندیں تفصیل بیان کریندن ہوئیں عتیق فکری سائیں لکھدین جو :-

"جیڑھے ہندوستانی سوداگر ایں رسم الخط (تصویری رسم الخط) کوں ہندوستان گھن آئن تاں ایکوں ہولے ہولے علمی دے بول چال دی زبان دے مطالبات دے مطابق وسیع کر تیں اختیار کر گھدا گیا۔ تقریباً ہک ہزار سال بعد ایہے اختیار کیتے ہوئے حروف تہجی برہمی لپی (خط بزرگ) دے نال نال مشہور رہئے۔ سارے حروف تہجی جیڑھے ہندوستان، برما، سیام، تے لنکا دے وچ رواج پذیر ہن ہولے ہولے استعمال نکھتن"

برھمی رسم الخط دے بارے وچ سر جنرل کننگھم، پروفیسر لنگڈن تے ہنٹر دی رائے ہے جو او ہڑپہ دے رسم الخط دی اولاد ہے اگر برہمی کو سامی النسل سمجھ گدا و بنجے تاں وی کوئی فرق نئیں پوندا۔ کیوں جو ایہہ سامی رسم الخط وی سومیری زبان دی پیداوار ہے۔ تے جینکوں الیندیں ہوئیں ہڑپا تے موہنجو داڑو دے باشندے وادیٔ سندھ وچ بچے ہن البتہ ایں سلسلہ وچ ہک مشکل ضرور پیش آندی ہے جو برہمی خط کھبے پاسے کنوں سجے پاسے دو لکھدیا ویندے۔ تے سامی "ھڑپائی"، موہنجو داڑو زبان سجے پاسے کنوں کھبے پاسے ڈو لکھی ویندی ہے۔ مسٹر باشم نے ایہہ مشکل ایں انکشاف نال ختم کر ڈتی ہیئی کہ برہمی خط شروع اچ سجے پاسے کنوں کھبے پاسے ڈو لکھیا ویندا ھا۔ تے ایجھے کئی کتبات مدھیہ پردیش تے سنحالی وچ ملن۔ انھوں اے ظاہر تھیندے جو تصویری رسم الخط دے بعد ملتانی (سرائیکی) تے برہمی رسم الخط کوں قبول کر گھدا ھا تے ایہہ ابتدا وچ سجے پاسے کھبے دو لکھدی ویندی ہئی۔

اشوکِ اعظم دے کتبے ہیں رسم الخط وچ ملدن۔ جیڑھی پالی زبان وچ ہین۔ سرائیکی زبان ڈا یا ایندا کہیں لہجہ دار ابتدائی نمونہ اجاں تئیں ایں رسم الخط وچ نئیں ملیا۔

کھروشتی رسم الخط چھیویں صدی ق م وچ دارا پوشن نے مغربی پاکستان دے علاقے کوں اپنی سلطنت وچ شامل کر گدا ھا۔ ایں دور وچ ایں سارے علاقے وچ ایہو رسم الخط رواج پذیر تھی گیا ہا۔ ایہہ رسم الخط سجے پاسے کنوں کھبے پاسے ڈو لکھیا ویندا ہا تے آرامی رسم الخط دی اولاد ہا۔ برہمی رسم الخط دے نال نال اشوکِ اعظم دے کتبے ایں رسم الخط وچ ملدن۔ مسٹر دھرچند دے خیال دے مطابق اے رسم الخط تریسے سو علیسویں دے بعد ایں علاقے کنوں ختم تھی گیا ھا۔ تے ایندی جا دل دیوناگری رسم الخط نے گھن گھدی ہئی۔ ایں علاقے وچ کھروشتی رسم الخط ہا تے سرائیکی وی ایندی نقل کیتی ہوسی۔ کیوں

جو ایہہ ھوں وقت دی حاکم قوم داخط ہا ۔ تے ایندے علاوہ آکلا زیادہ ہی مقبوں ۔ تو اشوکِ اعظم کوں اپنڑی تعلیم دے بارے وچ مذہبی تعلیمات ۔ دے واسطے اہیں رسم الخط دی کتبات لکھواون پے گئے ہن ۔

دیوناگری رسم الخط

گھروشتی رسم الخط دے خاتمے دے بعد ایں علاقے تئیں دیوناگری رسم الخط رواج پا گھدا ہا ۔ ایہہ برہمی رسم الخط دی اولاد ہا ۔ تے ہوں وانگوں کھبے پاسے کنوں سجے پاسے ڈو لکھیا ویندا ہا ۔ ہیں عرصے وچ حکومتیں دے ترٹن بھجن دی وجہ نال بے رسم الخط وی پیدا تھی گئے ہن ۔

لنڈا رسم الخط

ہیں دے نال بے کئی رسم الخط پیدا تھی گئے ۔ جنہندے وچوں ہک لنڈا رسم الخط دی ہے ۔ لنڈا الفظ دی مشابہت لھندا نال دی تھیندی ہے لہندا آھدن پچادھ کوں کجھ لوگ پچادھی علاقے دی وجہ کنوں سرائیکی زبان کوں دی لہندا آہدن ۔ تے کجھ لوگ جھنگ دے علاقے دی زبان کوں لھندا آھدن ۔ بہرحال لنڈا رسم الخط ہیں پچادھی علاقے وچ رائج رہا ۔ جتھاں سرائیکی بولی ویندی ہے اتے واسطے ایں عرصے وچ سرائیکی زبان لنڈا رسم الخط وچ لکھی ویندی ہوسی ۔ علاقے دی دوری دی وجہ نال ان رسم الخط وچ تھوڑا تھوڑا فرق ملدا ہا ۔ تے نال دی نسبت دی علاقیں دی وجہ نال تبدیل تھیندا رہ ویندہ ہئی ۔ لنڈا دے علاوہ اوچ وچ اینکوں اوچی اکھرتے رحیم یار خان دے پاسے ڈو ایں کوں سرادا رسم الخط دی آکھیا ویندہ ہا ۔ گبڈ لھیں گبڈ ہیں اینڈے حروفِ تہجی لنڈکی حروف تہجی آکھیدے ویندا ہئی ۔

بہرحال ایہ خط اپنڑی مال برہمی وانگوں کھبے پاسے کنوں سجے پاسے ڈو لکھیا ویندا ہا ۔
اتھاں مختصراً ایں رسم الخط دے حروفِ تہجی دے ہندسے ڈتے ویندن ۔

حروفِ تہجی

چھا با ڑ نا بو جو لا ما تی ای سو ویں گھا ڑس

دو چاں کو بھا ٹے او ڈے پھ کھ کھ ڈھا آ

ہندسے

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰

مسلماناں دی آمد دے بعد دے رسم الخط

محمد بن قاسم دے حملے دے بعد ایں علاقے دیں زباں تیں عربی دا زبردست اثر تھیوݨ پے گیا تے اوندے رسم الخط نے اتھوں دے رسم الخط دی جا گھنݨ شروع کر گھدی۔ لیکن ایندے باوجود اتھاں مختلف رسم الخط دی استعمال تھیندے رہ گئے۔ اَج کنوں ہزار سال پہلے البیرونی اتھاں آیا تاں اوں کئی رسم الخط ڈٹھے جیندے وچوں دیوناگری سندھ دے زیادہ شہریں وچ مستعمل ہا۔ البیرونی نے ایہہ دی لکھے جو ایں علاقے دے لوگ کتابت کھبے پاسے کنوں سجے پاسے ڈو کریندن تے انہاں دی زبان جینکوں او ہندی آہدے۔ ایجھے حروف تہجی دی حامل ہے جیندے بعض حرف اساں (البیرونی نے اوندی ہم قوم) ادا نئیں کر سگدے۔ ایہہ گالھ خصوصی طور تے سندھی تے سرائیکی دے اضافی حروف تہجی ڈو اشارہ کریندی ہے۔

البیرونی ایندے نال ایہہ دی لکھدے۔ پنجویں صدی تئیں سندھی زبان عربی دے علاوہ ناگری تئیں ڈو جہیں علاقائی رسم الخطیں وچ وی لکھی ویندی رہ گئی ہے بالکل ایہا پوزیشن پاکستان بݨن کنوں کجھ عرصہ پہلے تئیں سرائیکی دی رہ گئی ہے۔ ہندو دکاندار اپݨے کھاتے وچ حساب کتاب کریندے ہوئیں لنڈا رسم الخط استعمال کریندے رہ گئے۔ بہرحال سندھی وانگوں بالآخر مجموعی طور تئیں سرائیکی نے دی عربی رسم الخط کوں قبول کر گھدا ہا۔ تے ایں عرصے دیاں تصنیفاں عربی رسم الخط وچ لکھیجݨ پے گیا ہن۔ ایں سلسلے وچ سب کنوں پہلے کتاب حاجی نور محمد شیر گڑھی دی ہے جیندے نال مسائل مسلسل کفن دفن ہے ایہہ عربی رسم الخط وچ لکھی گئی ہے تے ایندے وچ فارسی رسم الخط دے حروف تے آوازاں والی املا نئیں ملدی۔ نون غنہ۔ ڈ۔ ڑ۔ ڈھ وغیرہ دا کتھیں نشان نئیں ملدا۔ بعض حروف جیڑھے ہے ۸ نال لکھے ویندن ح نال لکھے گئے ہن۔ "گ" دی جاتے ک استعمال کیتا گئے۔ ے

میں ہاں بندہ گنھگار ۔ توں ہیں رب ستّار غفّار

۲۔ اندے بعد پٹھاناں دا زمانہ آ گئے۔ ایندا نتیجہ ایہہ نکلتے جو سرائیکی زبان کوں عربی رسم الخط دی بجائے فارسی رسم الخط وچ لکھݨ شروع کر ڈتا گئے۔

فارسی رسم الخط

ہݨ کنوں کجھ عرصہ پہلے تئیں سرائیکی کوں فارسی رسم الخط وچ لکھدے رہ گئین۔ ایں دور وچ جیڑھا کجھ لکھیا گئے او قلمی ہا یا چھپیا ہویا ہا تقریباً اینئں خط وچ لکھیا گیا ہے البتہ حال وچ سہ ماہی سرائیکی۔ بہاولپور تے ماہنامہ "سرائیکی ادب" ملتان نے عربی رسم الخط کوں ولا اپݨان گھدے

(باقی صفحہ نمبر ۸۴ پہ دیکھیں)

سرائیکی دی فصاحت تے بلاغت

مٹھڑی بولی من وندراوے مٹھڑے ایندے بول
گالھ سبھا چسدار چسیلی، لب ہک واری چول
کردے مانک موتی یاوُت لُڈکے مٹھڑی ہیر
میڈے من مندر دی دیوی بھنڑی گھتاں گھول،
(بسمل)

اساں جیکرا ے دعویٰ کردوں جو سرائیکی زبان افصح اللسان اے تاں اے اصلوں وڈدھا (مبالغہ) اُتے پر بات نہ ہوسی بلکہ اے اینجھی سچائی اے جیکوں اساں ثبتونیں اتے دلیلیں نال پیش کر کرا ہیں ہر جانڑ والے کوں منوا سگدوں، اُٹ جانڑ تے بے راہ لوکاں کوں ای ختم اللہ علیٰ قلوبہم، دی بشارت آئی اے۔ جینویں جو سرائیکی دے وڈھاوڑتے گھنڈاوڑ (اشاعت) کنوں کلھ تائیں بے پرواہ ورتی ویندی راہی اے۔ ایں واسطے ایں زبان جنہاں اینکوں نہیں پڑھیا۔ ایندے مٹھاس تے چس کنوں چنگی طراں واقف کوئے نہیں اتے خواہ مخواہ دیاں ڈوکاں مریندن اتے اٹیک کریندن۔

اج میں سرائیکی زبان دے شہ پارے ثبوت دے وچ پیش کر کرا ہیں ایں زبان دی فصاحت تے بلاغت اینجھی شئے دے جیڑھی زبان دے اُپرے تے بنیاد نال بدھی ہوئی اے۔ جیکر زبان دا اصل اُپرا دی پھُس پھُسا اتے بے چسا اے تاں اوندے اُتے شعر دا دب دی جیڑھی دی ماڑی اُسری اوڈنگی، پھڈی، بے ڈول تے بے چسی ہوسی۔ کہیں وی زبان دا اُپرا اوندے مصدر اُتے بنیادی لفظیں تے ہوندے مزے آلی گالھ ایہا اے جو اساڈی سرائیکی دے مصدریں وچ ای اِتلی لچک رکھی ہوئے جو اے نثر تے موزناں وچ ظاہر تھیندن، ایہا صفت بنہاں زباناں وچ مشکل نال لبھدی اے
مثال ملاحظہ کرو۔ پہلی صورت ڈوجھی صورت تریجھی صورت

سرائیکی :-	لکھݨ	لکھاوݨ	لکھیجݨ
اُردو :-	لکھنا	لکھانا	لکھا جانا
فارسی :-	نوشتن		

تُساں ڈیکھ گھدا ہوسی جو کینوس بیاں زباناں اُنھاں چھوں تے رہ ویندن جتھاں سرائیکی ٹھلدی ٹھلدی پَج ویندی اے۔ اے صفت صرف سرائیکی وِچ اے۔ جو بہاں کہیں ہے لفظ دی مدد دے اے لازم متعدی معروف اَتے مجہول دی صورت وِچ اپنے اصل لفظیں دی اُلٹ پُلٹ اتے وَدھا گھٹا نال ظاہر تھی سگدی اے۔

لکھݨ۔ مصدر دی پہلی صورت دے ہک اُمر دا بیان :- مُنشی کوں فرمائیس آ لکھ خط نا صالح نیوے

چھوٹݨ مصدر دی ڈوجھی صورت جھٹاوݨ دی مثال :- پا پلنگ جھٹاوݨ شبہ کوں تھیاں تمام غلامی۔

ولھیٹݨ دی تریجھی صورت، ولھیٹیجݨ دی مثال :- کر جلدی پشواز اندر ولھیٹیج وجݨ تھی دیر ھی۔

ہݨ اندازہ کرو جو مصدر دے ترے نہائیں صورتیں کوں جیڑھے فعلیں۔ ضمیریں۔ حاصل مصدریں تے فاعلیں دی صورت وِچ اتیسوں نہ کیہو جتنلا خزانہ کٹھا تھی ویسی۔ اے او بلاغت اے جیڑھی عربی کوں چھوڑ کرا ہیں ٻی کہیں وی زبان وِچ نہیں مل سگدی۔ ہک لفظ دیاں بیاں بیاں صورتاں کنیوں باغ و بہار دی سیر ڈکھیندن۔ ذرا ڈیکھو۔

جھلکݨ :- جھلکار تشاناں دی تھئی جھلمل جھلک جھلکور ے۔ (لطف)

کھنکݨ :- وہ گھنگھرو کھنکار گھتن۔ گھن گھن کرن گھنیری۔ (لطف)

ایں کنوں علاوہ صرف زیریں زبریں دے فرق نال وی مصدر اپنے معنے بدلدے ڈیندن

بھجݨ :- دوڑنا۔ ء۔ کیچ ہے پرے ڈیڑی ڈرے۔ کینے ڈوں ڈوں وال
چنڑکے دی آواز تے متسی۔ بھجدی رہ سیڈندی وَنج (ابسمل)

بُھجݨ :- بُھونا جانا۔ ء
تھئے تُنلے نالے جاری
دل سوزوں بُھج بُھج پکے (فرید)

بِھجݨ :- بھیگا جانا۔ ء
بِھجے وال عطر ساں چوٹُکھ
میندھی جوڑ گُندھ ماۓ (لطف)

ایہو جہیں مصدر جیڑھے زیر یں زبریں نال معنے بدل ڈیندن ہیں سرائیکی زبان وچ ستر (۷۰) ہتھ کیتن۔ اے دی زبان دی بلاغت دی ہک نشانی اے۔

بلاغت دی ہئی تعریف اے ہے۔ جو تھوڑے لفظیں نال وڈے کنوں وڈے خیال کوں بیان کر گھنڑ۔ ایں صفت نال سرائیکی زبان مالا مال اے۔ مثال :۔

بے صورت صورت او بے
کر ناز ادا گھنڈ کھولے
(فرید)

وحدت الوجود دے ڈاڈھے ڈکھے مسئلے کوں کینویں ڈو ل سطریں وچ بیان کیتے جیڑھا پوریاں کتاباں نال وی بیان تھیں تھی سگدا :

ع راہیں روشں میدان محبت کہیں نہ ہر گز پنیا (لطف)

پنڑ او ہو مصدر ہے جیندا مترادف میکوں اردو۔ فارسی۔ انگریزی وچ نہیں ملیا۔ پنڑ پار ترانگل نال صاف کرنڑ کوں آہدن۔ پنڑ کہیں دے خاندان دے عیب کڈھن کوں آہدن۔ پنڑ کہیں شے کوں ذرہ ذرہ ڈلی ڈلی کرکے ڈیکھن کوں آہدن۔ ہن اے اتوں ڈتا ہویا شعر ول پڑھو تے معنیں دا سمندر چھا گو۔

آو ہن سرائیکی زبان دی فصاحت کوں ڈیکھوں۔ اصل وچ فصاحت دی نال سرائیکی ملکہ ہے۔ جیندے مثالیں نال کتابان دیاں کتاباں بھریاں پین۔ فصاحت دی ہک اے دی تعریف اے جو کہیں خیال اتے گالہیں کوں ڈاڈھے سوہنے اتے دل پسند نموتے نال پیش کیتا ونجے۔ مثال :۔ آخری وقت دا بیان ملاحظہ ہووے۔

گذریا ویلھا کھلنڑ ہسنڑ دا
آیا وقت فرید چلنڑ دا
او کھا ویلھا دوست ملنڑ دا
جان لباں تے آندی اے
(فرید)

ذرا "جان لباں تے آندی ہے" کوں ول ول پڑھو اتے انداز بیان دی داد ڈیو۔

وصال دا ذکر سنڑو

ہک ہیرے دی نوک سیتی شہ انڈ پوتا ڈر پوتا
پیک صبا دا غنچہ توں نیس۔ مار نکھتا غوطا (لطف)

تترانی دے پر کوئی ڈِدھ تاں ڈے
بت بت نہ کہ گیتاں نہ کھا، (اخرم)

بت بت لرن " تے گیتاں کھاونڑ " جیڑھے عمل کوں ظاہر کریندن۔ اوندا اظہار صرف سرائیکی ای کر سگدی ہے۔ ذرا کہیں زبان اچ بیان ناں کر ڈِکھالو۔ نہ متاں۔ فصاحت اے ہے۔ جو جیڑھی گالھ یا عمل دا ذکر کیتا ونجے اوندی پوری پوری تصویر اکھیں دے اگوں آ ونجے۔ ایں گالھ اچ ناں سرائیکی نال ہیا کوئی متقابلہ نہیں کر سگدا۔

پکھیاں دے اُڈنڑ اُتے جھپنڑ دا بیان سُنڑو۔

ے
کرکھو گاٹ شوکاٹ او کرلیا پا کر شور شرابی
جھانو جھاٹ آ کیتا جھٹ کر جاں نظریس اژدر آبی (الطف)

ے
زاغ زغن زرد اتے اُڈرن کر بھرکے بھڑکاٹے
جلد عقاب کلنگاں۔ بھن ترووڑ سٹن پٹ گاٹے (الطف)

جنگل دے پکھیاں اتے جانوریں دے لُڑھ دا ذکر سُنڑو۔

سہنس چیہاٹ پچکاٹ مُنیٹے۔ سے سَرڑھ لاناں للکاراں
پُلبل جھنہ نپہ۔ ہرہل ہایا، ہکلاں تے ہنکاراں
گرکن گرگ تے گرگن گینڈے۔ ڈِبندے سخت ہوازاں
ڈاکن باکن پھر دیاں بھنو دیاں نال وطن وچ چاراں

اے تاں ہن جاندارین دے لُڑھ لاہے۔ ذرا بے جان شنہیں دے گھُمر گھیر دی سُندے ہلو۔

سمندر اچ کینویں طوفان آندے:۔

ے
پیا کُر کاٹ دھندھاٹ دھمادھم۔ گم شوکاٹ ڈیٹھائی
بھنونڑ گڑا کر کڑ کڑ لتھا۔ جھرمر مینہہ مچائی
گاج کرے جُھرڑا اِردوں گردوں۔ قہر قیامت آئی (الطف)

طوفان دا دُھندھاٹ دھمادھم گرڑدی گڑ کڑ مینہہ دی جھرمر
گاج دی اِردوں گردوں۔

ایں کنوں بئی ودی لفظی تصویر ممکن وی کوئے نیں۔ ہجویا دا مہر زبان وچ اے مگر متانت

تے شرافت دے دائرے وچ رہݨ اتے بُرائی دی پوری تصویر پیش کر ڈیوݨ سرائیکی دا کم اے۔ ہک رنگیانی دا بیان اے۔

سربد ڈول قد اور کتاں رات عظیم گھنا لی
لوسن لوہُ سُو دھر لندھی۔ ڈسے سہ اسر گا لہی
بھر وی بھیڑی خیری کھوتی۔ پھر دی ڈنگ ڈوالی
اد جھی کو۔ جھی کملی گا لہی۔ کان وصال آیا لہی (لطف)

لڑائی دی تصویر ایں کنوں وی مزیدار اے۔

وہ پٹکے چھٹ چھٹکے چٹکے۔ جھم جھٹ مٹ جھرمکے
وہ دھدکار دھکا دھک دھودھو۔ دھر دھار وترمکے (لطف)

تُساں اپݨی مٹھڑی اتے پیاری پیاری بولی تے معجزے ڈیکھ گھدے ہوسن۔ اجاں کتھاں! اگوں تاں ڈیکھو سرائیکی زبان دے کتنے لفظ ہن جیندے مترادف کہیں ہئی زبان اچ نہیں ملدے جیڑھی وڈی گالھ اتے اُچے خیال کوں ہک لفظ وچ سرائیکی بیان کریندی اے اوندے واسطے ٻنہیں زباناں کوں سالم مضمون اتے کتاباں لکھݨیاں پوندن۔

ہن کجھ مصدر لکھداں ایں دے مترادف تاں ذرا گولو اتے ول اپݨی زبان دی وسعت تے قربان تھیوو۔

۱:۔ اُلارݨ (بازو اُٹھانا۔ ہلانا) ع۔ بانہہ اُلارن۔ جھانبھا ماراں۔ پیر کرن بھوئیں پیلے
۲:۔ بُھجݨ (پیچھے بھگانا) ع کتھو مالا کجھ کرے نہ ٹالا حکمی برہ بھجائے
۳:۔ اردا سݨ (عرض کرنا) ع تھی شادی سو شکر گذارے او عاشق اردا سی
۴:۔ پٹݨ (ذرہ ذرہ چلنا) ع ایہا روشن بیدان محبت کہیں نہ ہر گز پٹیا
۵:۔ بکرݨ (کام آنا) ع ہچاتس بادِ صبا دے باجھوں۔ جیا کوئی نہ بکرے
۶:۔ تلہٹݨ (تھک کے زخمی ہونا) ع تلہٹیاں کھریاں تھئی پب پُرزے چھالکن چھلکن چھالے۔
۷:۔ ٹھلݨ (روانہ ہونا) ع آیا دیو کلاں سر چڑھ کے ٹھیل بحر دیاں دھڑیاں
۸:۔ جترݨ (کچھ وقفہ کے لیے رہ جانا) ع دلبر دے دیدار بناں دلدادہ پلک نہ جترے۔
۹:۔ چھڑݨ (مال چرانا) ع ننگے منگے تے بےشرمے چھڑدے شل آجڑ دے۔

۱۰۔ شُکارݨ (پھونک دینا۔ آہ بھرنا) ع سمجھ سعد شُکارا شہ دا چھوڑیس ترت ٹکانا۔

ع پڑھ کر مندر شکاریُس تے پیا سجانی سایہ

ایں کنوں علاوہ بے وی کیتلا لفظ ان جیندا مترادف ڈُکھا ملیسی۔ جیبنویں جو (۱) لک تھیوݨ۔ (۲) نجرݨ (۳) اُتھاکݨ (۴) تنݨ (۵) اُچھڑݨ (۶) پڑکݨ (۷) جھرݨ وغیرہ ۔ فصاحت دیچ اسے دی شامل اے جو محاورے اتے ضرب الامثال کیتلا وسیع المعنی ہن اتے شعر و ادب وچ کیبنویں کم آندے گیݨ ۔ میڈے خیال وچ سرائیکی دے محاورے تے ضرب الامثال وی کوئی انت وی کوئے نی۔

خواجہ فریدؒ دے سالم کافی محاورے نال بھری پئی اے ؎

کیا تھیا جو تیڈی نہ بݨی — تھیسی ادا جیڑھی رب گھنی

لطف علی دا سیفلنامہ وی محاوریں نال اتے ضرب الامثال دے استعمال نال بھرپور اے۔ لکھدن :۔ ؎ تو عادل ، کم قوت بکری ۔ شیہن دے نال چرائی

خرم بہورین فرمائے :۔ ؎

کجھ تاں ڈسا کہیں گالھ ہے — ایں ویں اجائی دے لانہ لے

جانباز جتوئی ہوراں آکھیے :۔ ؎

عملیں پاجھوں رُلدی مرسیں — جنگل مُوئیں دے کہیں جنازے

ذرا اے مثال وی ڈیکھو :۔

رُل اندھارے بھوکے ڈیندے — سوجھلا چاݨ وسانپے
کرڑیاں چٹے نت مریندیاں — شہتیریں کوں یار
گالہے نت سٹیندے تھکال — پچن چوڑی دا ڈیکھݨ ،
توڑے منہ بھرتجے اُپٹھا — ڈیندے نت وسار
بسمل نہ تھئی موکھا ماندا — حق سدا ایں چمکے
سجھ کڈاہیں لُجھ وبندے ہن — چڑھن لکھ غبار

DELY.
G.P.O.